

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1906

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE

1906

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen. (Udvalgets Formand).

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

INDHOLD:

	Side
Minder fra Biskop Hertz's Tid. Af Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> , Ribe	1
Kong Frederik d. VI.s Rejse i Jylland, særlig i Ribe Amt, 1828. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> , Varde	33
Magister Maturin Castensen. Af Bankdirektør <i>J. Madsen</i> , Jerne	51
Et Aarhundredes Fremskridt. Den økonom. Udvikl. i Ølgod og Ansager Sogne 1800—1903. Af Sparekassebestyrer <i>N. H.</i> <i>Uhd</i> , Ølgod	113
Hans Pedersen i Novrup. Af Lærer <i>H. P. H. Novrup</i> , Alslev	136
Minder fra 1849. Af Førstelærer <i>J. Amorsen</i> , Rindby paa Fanø	164
Rettelser	170
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ indt. 31. Marts 1905.	171
Tilgang og Afgang af Samfundets Medlemmer i 1905	172
Indholdsliste til „Fra Ribe Amt“ I—IV (1903—06)	176
Navneliste til . . . . . (ved Sognepræst <i>J. Rich-</i> <i>ter</i> , Vejen)	178

FRA RIBE AMT

IV

K. Rosendahls Bogtrykkeri, Esbjerg.

Minder fra Biskop Hertz's Tid.

Efter hans Datters Optegnelser
meddelt af Kammerherreinde **H. Stemann** i Ribe.

LUCIE ELISE HERTZ blev født 18. Marts 1800 i Butterup paa Sjælland, hvor hendes Fader, Jens Michael Hertz, dengang var Sognepræst; med sin første Hustru Christiane Sophie Koch, Datter af Sognepræsten i Horbeløv paa Falster, havde han foruden denne ene Datter, hans kæreste Barn, 5 ældre og yngre Sønner. Til Børneantallet føjedes senere ved hans andet Ægteskab med den afdøde Hustrus ældste Søster, Else Christence, dennes Søn af første Ægteskab, Hans Peter Thrige.¹

Efter en meget lykkelig Barndom og Ungdom i Roskilde, hvor Faderen 1804 var bleven Domprovst, flyttede Elise 1820 med Forældrene, sin unge Kusine Poulina Taarning² og en lidt forkommen gammel Slægting, Tante Wandel,³ til Ribe, et godt halvt Aar efter

¹ Død 1827 som Overlærer i Roskilde, ansét og dygtig Skolemand.

² Datter af Degnen i Butterup. senere g. m. sin Fætter J. B. Koch, Sognepræst i Skærbæk (siden i Horbeløv, † 1877).

³ Datter af Kbmd. Wandel i Nykøbing paa Falster. Hun havde tidligere været hos Hertzes som Husjomfru, fik nu Naadsens Brød hos dem og boede i Ribe skraas overfor Bispegaarden hos en Enke i en lille Lejlighed.

Faderens Udnævnelse til Biskop. Her viedes hun 1825 til Konsistorialassessor, Sognepræst i Bogense, H. J. Fich; hendes Fader døde faa Dage efter, næppe 59 Aar gammel.

„Hvor almindelig agtet og elsket Biskop Hertz var, og hvormeget enhver føler ved hans Død, kan jeg ikke sige dig!“ skrev en af Døtrene fra Stiftsprovst Koefoeds Hjem Dagen efter Biskoppens Død til sin Svigerinde, og endnu efter 80 Aars Forløb lyder Bispefamiliens venlige Eftermæle i Ribe, og det stammer fra den bedste Kilde, deres Tjenestefolk. Skomager Iver Schmidts Hustru, hvis Forældre var Bispens Kusk og Stupige, siger efter disses Vidnesbyrd: „Det var saa rare Mennesker.“

Biskop Hertz, der kun havde faaet „non“ til Embeds-eksamen, men dog blev Dr. theol. 1817, var meget ansét som Prædikant og for sin Administrationsdygtighed; han var tillige meget musikalsk — Weyse var Husven i Roskilde — og var ikke uden digterisk Evne (hans Moder, gift anden Gang med Toldskriver H. Boye, var den bekendte Salmedigterinde¹).

Biskoppen var ikke høj, men undersætsig og bredskuldret, hans Gang var fast og rask, men en ualmindelig Værdighed havde han, naar han var i Ornat. Som ældre bar han Kalot, hans Pande var hvælvet, Næsen var temmelig stor og lidt bøjet, han havde brune, dejlige Øjne, Munden var udtryksfuld, oftest smilede han mildt, men kunde dog ogsaa være kritisk. Et af hans Yndlingsord var 1. Joh. 4, 8: „Hvo, som ikke elsker, kender ikke Gud; thi Gud er Kærlighed.“

Bispinden havde tidlig faaet langt mere Dannelselse

¹ Birgitte Cathrine Boye († 1824) er vel mest kendt som Forfatterinde af Bryllupssalmen: „Du ledte frem, Algdheds Gud.“

end nogen af sine Søstre, idet hun paa Skørringe hos Justitsraad Stampes blev undervist sammen med deres eneste Datter af en dygtig Hovmesterinde. Den opvakte unge Pige erhvervede sig her de mange Kundskaber, hvorved hun sit hele Liv igennem indtog en ualmindelig Plads blandt dannede Kvinder. Hun var høj, slank og velproportioneret, hendes Holdning var næsten majestætisk, hendes Profil var kongelig. Hun havde smaa lysegraa Øjne, og Synet var svagt, hvorfor hun nok efter Datids kloge Folks Raad tidlig vænede sig til at bruge Tobak. Hun havde grædt meget i sit Liv; hendes første Ægteskab havde været ulykkeligt, og Lidelserne havde udviklet hende til den ædle, forstandige Kvinde, der udbredte saa megen Velsignelse i den Kreds, hvis Midtpunkt hun var.

Lise selv var ikke nogen Skønhed, lille og buttet med et klogt Ansigt indrammet af rødligt Haar og med et meget livligt Væsen. Hun havde dramatisk Talent (Rektor Bloch i Roskilde havde kaldt hende „Thalias Yndling“), kunde synge og spille, dog kun Guitar, da hendes Fingre var for korte og tykke til Klavér. Hun elskede Løjer og uskyldige Narrestreger, der dog ikke altid faldt i hendes alvorlige Mands Smag; han var en streng Bodsprædikant af den gamle Skole, men med et varmt Hjerte under den haarde Skal. Trods disse Ægtefolks meget forskellige Temperament levede de dog et rigt og lykkeligt Liv sammen i den gamle hvide, nu nedrevne Præstegaard i Bogense.

Da Fru Fich havde været Enke i mange Aar — hendes Mand døde 1852 —, nedskrev hun udførlige Livserindringer, af hvilke efterfølgende Blade fra den første Tid i Ribe er et kort Uddrag. Fru Fich bemær-

ker udtrykkelig, at hendes Skrift har mange Mangler i kronologisk Henseende, det vigtigste for hende var at give en nogenlunde karakteristisk Skildring af de Personer, hun omtalte; det har derfor ogsaa været nødvendigt at fuldstændiggøre hendes Meddelelser paa forskellig Maade. Endnu maa tilføjes, at hun altid følte sig mest hjemme paa Øerne, og skønt hun fik mange Jyder inderlig kære, lægger hun dog ikke Skjul paa, at hun aldrig blev ret naturaliseret i Ribe.

Fru Elise Fich døde 1883 i Odense.

---

26. Juli 1818 døde Biskop V. C. Hjort i Ribe.¹ Underhaanden bliver Domprovst Hertz i Roskilde spurgt, om han kunde ønske dette Embede,² men denne svarer „Nej“, derimod kunde han nok have Lyst til den lige oprettede Bispestol paa Als. I den lange Vakance er Stiftsprovst Koefoed konstitueret som Biskop i Ribe, og 23. April 1819 udnævnes Stiftsprovst Tetens i Odense dertil, men da den nysudnævnte Biskop for Als dør i Løbet af Sommeren, er det til at forudse, at Biskop Tetens vil blive forflyttet hertil, og efter fornyet underhaands Forespørgsel mener Hertz nu ikke at burde gentage sit Nej med Hensyn til Ribe Bispestol. Hans Ængstelse for ikke at faa det fornødne at leve af derovre beroliger Kancellideputeret, Etatsraad C. L. Lassen, idet han ved en Middag i sit Hjem forsikrer: „Det er et

¹ Biskop her fra 1811.

² Efter en endnu levende Tradition skal dette være foranlediget ved, at Kong Frederik VI havde følt sig saa meget tiltalt af Hertz's Digt „Det befriede Israel“.

godt Levebrød! Hvad der mangler i de 5000, lægger jeg til af min egen Lommel¹ 13. September forflytted Tetens officielt, og i største Spænding afventer man nu i Roskilde Provstegaard, hvad Beslutning der maatte blive fattet med Hensyn til Ribe Bispestol, om man virkelig skulde skilles fra det kære gamle Roskilde, hvor Provstefamilien havde tilbragt 16 virksomme, glæderige Aar. Her boede nu 2 Sønner, Thrige som Adjunkt, gift med den indtagende Grethe Bloch,¹ og Hans² som sin Faders Kapellan og ligeledes med en af dem alle elsket Hustru; og fra Roskilde kunde man jo saa let komme ind til Venerne i København.

29. September er Lise derinde hos sin kære Bolette Bruun³ f. Jürgensen, og da Faderen vidste, at Bispeudnævnelserne vilde finde Sted den Dag, paalægger han Datteren at søge Underretning derom, førend hun kører hjem om Eftermiddagen. Med Bolettes Broder, den unge Student Heiberg Jürgensen⁴ træffer Lise nu den Aftale, at han straks efter Middag skal skaffe Besked i Kancelliet. Paa Bolettes Hus i Reverentgade⁵ er der endnu en Altan, hvorfra man kan overse Kongens Nytorv og holde Øje med, hvem der kommer ud fra Østergade. Herfra skulde Lise passe paa, naar han kom tilbage, og var Faderen udnævnt til Biskop, skulde han straks, naar han var kommen om Hjørnet, tage Hatten af og hilse op til hende; i modsat Fald skulde han kun ryste paa Hovedet. Aldrig glemte Lise den Spænding, hvori

¹ Datter af Prof. S. N. J. Bloch, Rektor for Roskilde Katedral-skole 1815—50 († 1862).

² Siden Sognepræst ved Frue Kirke i Roskilde (død 1868).

³ Enke efter Lektor R. E. Bruun, senere g. m. Prof. F. C. Petersen.

⁴ Død 1860 som Stiftsprovst og Sognepræst i Riserup paa Falster.

⁵ Nu Laksegade Nr. 4.

hun stod og stirrede op mod Østergade! Endelig kom han da og — tog Hatten af og bukkede dybt! Kun med Graad og Hulken blev dette Resultat hilst af Tante Lise Jürgensen,¹ hendes Børn og Lise selv, og heller ikke hjemme i Provstegaarden blev Glæde det fremherskende ved denne Efterretning.

Lises Stemning sank snart endnu mere. En smuk Oktobereftermiddag, da hun og Husjomfruen sad ene hjemme ved deres Arbejde, traadte en sirlig, midaldrende Herre ind i Stuen. Det var Biskop Tetens, der paa Gennemrejse gerne vilde have den Fornøjelse at hilse paa sin Embedsbroder og Eftermand. Naturligvis drejede den paafølgende Samtale sig om Roskilde og Ribe, og han mente, man kunde ved nærmere Kendskab til Ribe ogsaa faa det kært. Der var mange vakre Familier der og i det hele en behagelig selskabelig Tone. Han fik en Del af Provstegaarden at se og sagde jo med lidt Hovedrysten: „Ja! saa bekvem og stor er Bispegaarden² jo rigtignok ikke.“ Og ved at se Haven tilstod han, at den i Ribe vilde falde betydelig igennem. „Især denne dejlige Udsigt til Fjorden vil De savne.“ „Til Erstatning,“ mente Lise, „har vi jo saa det store mægtige Vestervovvov at se paa. Det længes jeg ordentlig efter.“ „Men fra Ribe tør jeg ikke smigre Frøkenen med, at De faar Vesterhavet at se. Der er en Mils Vej til Stranden fra Ribe. Der maa man nøjes med Nibsaaens klare Vande, som omslynger Byen og snor sig ret romantisk ud mellem de grønne Marskenge. Det er især et skønt Syn oppe fra det høje

¹ f. Buntzen, († 90 Aar gl. 1867). Enke efter Mægler og Dispatcheur Jürgensen; hendes ene Søster var gift med en af Sønnerne fra Horbeløv Præstegaard, den tredje Søster var Fru Gyllembourg.

² Byens nuværende Posthus.

Kirketaarn; men fra Bispehaven er der desværre ingen-
somhelst Udsigt, og fra Gaardens Vinduer ser man
kun den smalle Gade, undtagen i 3. Etage, hvor man
fra et Par Værelser kan se ud over de rige Marker og
den lille Lustrupholm Skov!“ Lise kom næsten til at
græde ved denne Beskrivelse — dér faldt det første
Luftkastel!

Efter en 10 Dages Rejse til Ribe, hvorfra den nye
Biskop hjemsendte den trøstefulde Besked, at man
først behøvede at komme derover til Foraaret, fastsattes
Ordinationen til Søndag d. 7. November. Ogsaa Bisp-
inden med Datter, samt Sønnerne Christian,¹ Lieutenant
og juridisk Studerende, samt den nybagte Student Mi-
chael² fik Indbydelse til Diner hos Biskop Münter paa
Højtidsdagen. Dagen forinden kørte man saa ind til
Bedstemoderen paa Østerbro. Men om Aftenen kom-
mer Adresseavisen, og det første, Faderen ser i denne,
er — Hofsorg anordnet fra næste Dag af i 4 Uger
for den tidligere Konge af Sardinien og Enkehertug-
inden af Brunsvig-Wolfenbüttel: „Kavalererne bære
sorte Klæder, blank Kaarde og Spænder og sorte Silke-
strømper. — Damerne bære sorte Silkeklæder, de før-
ste 14 Dage aldeles sort.“

Dér sad Damerne med deres kulørte Pynt! Bisp-
inden havde medbragt en staalgraa Silkekjole og Tyllsho-
vedtøj med hvide Roser, og Lise en Shawlstøjs Kjole
med smaa Roser i Bunden og indvævet Rosenbort
samt lyserøde Baand til Haaret. Det var umuligt at
møde saaledes hos Münters, idet alle Ministre og alle
Kancelliherrer var indbudne. Hertz skulde saa tage
Afbud med, og lidt mismodige gik man til Sengs.

¹ † 1866 som Borgmester i Aarhus.

² † 1828 som Kateket i Hjerring.

Næste Morgen tidlig kørte de to Damer ind til Tante Jürgensen i Kronprinsensgade for at følges med hende til Frelzers Kirke (Frue Kirke var dengang endnu under Bygning). Men den snildraadige Tante modtager dem med den glade Meddelelse, at hun uden videre har faaet Sørgedragter i Stand til dem begge. Til Bispinden havde hun laant en smuk, sort Silkekjole hos den høje Frk. Weinwich. „Den passer nok“ siger Tante Lise, „men da Ærmerne er korte og den er nedringet, saa har jeg kjøbt sort Tyll til Ærmer og Krave, som Bolette og Hanne¹ dér sidder og syer paa. Dine smukke, hvide Arme og din ranke Hals vil netop tage sig godt ud; saa har jeg bestilt Teaterfrisøren, og her har jeg 2 smukke, sorte Fjer, dem skal han frisere dig med: du bliver 10 Aar yngre i den Pynt, lille Stence!“ Bispinden var dog bange, hendes Mand skulde synes, hun saa ud som en Teaterprinsesse! Men Tante Lise slog det alt af Marken med den Forsikring, at Bispen netop vilde blive indtagen i sin unge, smukke Kone! Og de fornemme Herrer var nok allesammen vante til at se endog de ældste Damer i saadanne Galla-dragter ved Hoffesterne, „Men Lise da?“ spurgte Bispinden, „kan hun ikke komme med, saa vil jeg heller ikke derhen.“ Jo, Lise skulde have Bolettes nye, sorte Silkekjole paa, den var med Løbebaand i Ryggen og kunde nok passe. Var den lidt for lang, saa riede de den op! Paa Haaret kunde hun godt beholde det sorte Fløjlsbaand, hun gik med.

Saa kørte man til Kirke. Gribende højtideligt var det Øjeblik, da Lise saa sin Fader i Sølvimors Kaabe knæle og alle Præsterne, de fleste i hvide Messeskjor-

¹ den anden Datter, g. m. Cancell. Winge i det afrikanske Konsulats Kontor.

ter, træde sammen om ham og lægge Hænderne vel-signende paa hans Hoved. Og da Biskop Hertz siden prædikede og messede, da lød hans klare Organ og smukke Stemme herligt i den store Kirke. Damerne blev endnu og saa Faderen knælende for Alteret modtage Sakramentet af Münter; det greb Lise dybt, hun følte i det Øjeblik med Faderen det højtidelige Løfte, han dér aflagde sin Herre og Mester om Troskab og Nidkærhed i det nye, vigtige Embede, der blev ham overdraget. Derimod holdt hun ikke af at se Aktører og Aktricer opstillede paa Orgelet og afsynge Kantaten; det saa ud, som de alle var paa Scenen. Heller ikke kunde hun lide Münter for Alteret i den straalende Guldmors Kaabe med det store Brystspænde; hun syntes, det var en katolsk eller jødisk Dragt, og hans tykke Stemme var hverken behagelig eller tydelig. Heller ikke tiltalte det hende at se Faderen paa Prædikestolen i Messeskjorte.

Klokken omtrent ét kom man hjem igen til Tanten, og efter Frokosten var Frisøren der, en lang, tør, gammelagtig Person, der straks trak en Stol frem for Bispinden og mumlede: „Prenez place, madame!“ Medens han paa gebrokkent Fransk og Dansk frem-mumlede Komplimenter over Madames rige, smukke, jævne, lange og bløde Haar, frit for al graa Indblanding, skred Frisuren rask frem, og han befæstede nu de sorte Fjer saa snildt, at de klædte Bispindens lidt mørke Teint uden at lægge noget til hendes Højde. Lise fik derimod ikke synderlig Komplimenter for sit røde Haar: „Luisants, pas longs!“ Han fandt ogsaa nok, at hun var for lille, og lavede derfor en dobbelt Række Fletninger med de sorte Sløjfer ovenpaa; men han strammede Haaret saa stærkt, at Lise Resten af Dagen

gik med en slem Hovedpine. Hertz fandt sin Kone nydelig og Datteren upaaklagelig, og at de var i Stand til at følge med ham i sorte Dragter, var en Overraskelse, for hvilken han ydede Tanten fortjent Ros og Tak. Saa rullede man da af Sted til det store Gilde.

Som simple, jævne Købstadfolk kom Hertzes vist vel tidlig til Dineren; dog var Bispinde Münster og Frk. Agnes færdige til Modtagelsen, men Bispen lod Hertz vente temmelig længe, og der gik lang Tid hen, inden de øvrige Gæster mødte. De første var Pastor Mynsters; hun var jo Münsters Datter, og flere Damer kom der heller ikke. Nu samledes der mange Herrer, sortklædte og i Uniformer, med Stjerner og Baand, deriblandt Etatsraad Lassen, der var i en Beundring over, hvor smuk Bispinde Hertz var i denne Sørgedragt, han kunde først slet ikke kende hende. Mørket faldt nu paa, saa man tilsidst ikke kunde skelne den ene fra den anden. Men lige foran Lise stod der en aldrende, civil Herre, som uophørlig lukkede Munden op og smækkede den sammen igen, saa Tænderne knagede. Hun blev i første Øjeblik næsten bange for ham, indtil det gik op for hende, at det maatte være Etatsraad A. S. Ørsted,¹ som hun vidste, skulde lide af denne Mundkrampe, og glad blev hun over, at ikke han, men en gammel Herre bød hende Armen, da Fløjdørene aabnedes, og man gik til Bords. Ude paa Gangen var der oplyst, og saa skulde man op ad en Trappe til Spisesalen. I Spidsen gik Münster med Biskop Hertz under Armen, saa fulgte en høj, statelig Herre med Bispinde Hertz og efter dem Husets 3 Damer, hver med en meget dekoreret Herre. Saa

¹ dengang Deputeret i Kancelliet.

fulgte Lise, hvis Bordkavalier var i stiveste Galauniform med mange Ordener, det brede, blaa Baand og sirligt, pudret og friseret Haar; det var en fin, gammel Hofmand med et smukt og rart Ansigt; men meget forlegen var Lise i Begyndelsen, thi hun vidste ikke, hvem det var! Efter dem kom Herre med Herre, som de kunde bedst, deriblandt den nys hjemvendte Professor Thorvaldsen med Lises Brødre, han havde selv bedt dem være hans Borddamer, idet han tilføjede: „De har jo ogsaa en Søster med, hører jeg, men hun er nok fløjet højere op, end jeg kunde naa!“ og pegede i det samme paa Lise og hendes Kavalier, som forsvandt gennem Fløjdøren. Spisesalen var glimrende oplyst, men egentlig ikke noget stort Værelse. Der var dækket Gallabord vel omtrent til 30 Personer. Den gamle Herre ledte snart Samtalen hen paa Roskilde, hvor han omtalte sin Søster som Priorinde for Klosteret, — og saa gik det jo op for Lise, at hun havde den Ære at være Finansminister Møstings¹ Borddame. Engang havde han været i Ribe og beskrev nu ogsaa Bispegaarden, det gamle Taarnborg, og saa faldt et nyt af Lises Luftkasteller, idet hun havde glædet sig til at faa sit Værelse i det ene Taarn, Bygningen endnu havde tilbage; men nu forsikrede Møsting, at dette Taarn var ikke rummeligere end, at der i det var Plads til en meget smal Vindeltrappe. Saa tilbød Møsting at være Lises Cicerone i det hende ubekendte Selskab: hendes Fru Mama havde Premierminister Kaas til Bords, og de tre fransktalende Herrer, der dels førte Münters Døtre og dels var Møstings Nabo, var den franske, den engelske og den preussiske Minister: Grev de la

¹ Johan Sigismund v. Møsting († 1843). 1789 –1804 var han Amtmand i Haderslev østre Amt.

Ferronays, Mr. Foster og Grev v. Dohna. Her blev han afbrudt af Biskop Münter, som tog sit Glas, rejste sig og udbragte Skaalen for Biskop Hertz og Familie med et Par lykønskende Ord (lange Skaaltaler var dengang endnu ikke i Mode). Saa blev Lises Skaal ogsaa erindret i Nabolaget af Ministrene. Ligeoverfor sad Thorvaldsen, og da Brødrene nikkede over til hende med Glas i Haand, saa nikkede Thorvaldsen med og tømte sit Glas; hvor glad blev hun dog herover! „Ah! kender Frøkenen den Herre?“ spurgte Møsting lidt overrasket. „Thorvaldsen? Nej, kun af Udseende efter hans Portrætter, men han sidder der imellem mine Brødre, og han fik vel at vide af dem, at jeg hørte til Familien!“ svarede hun. „Jal aa jal det er Ret!“ sagde Møsting; „De nævner ham kun ved hans Navn! Han behøver heller ingen Titler, som vi andre Stakler. „Thorvaldsen“ alene er nok! Det er kendt over hele Evropa. Men os hører han dog till“ fortsatte han med Stolthed, tog i det samme sit Glas, hilste over til Genboen og tømte det, — og Lise vovede at følge Eksemplet, hun var saa glad og ønskede, at hun efter Bordet blot kunde komme til at takke den store, navnkundige Mand, som saa saa venlig til hende. Det lykkedes dog ikke: Kaffen blev serveret, som man sad ved Bordet, og umiddelbart derefter holdt alle Vogne for Døren, og Lise fik knap sagt Farvel til den vakre, gamle Eksellence og Frk. Agnes, saa maatte hun springe i Vognen til Forældrene.

En venlig Hilsen fra sit Stift fik Biskop Hertz straks i Begyndelsen af det nye Aar, nemlig en særdeles forekommende Skrivelse fra Pastor Junghans i Gamst, Sognepræst til Anst og Gesten¹, der meget beklagede,

¹ Caspar Frederik Junghans († 1833).

at hans højærværdige nye Foresatte 2 Gange havde passeret Vejen fra Snoghøj til Ribe, uden at han eller hans Nabopræster havde vidst det. Nu vilde han gerne spørge om, naar Bispen agtede at flytte til Ribe, og med hvormange Vogne og Personer, thi Egnens Præster haabede, at det maatte overlades til dem at besørge hele Befordringen fra Snoghøj til Ribe. Til lige bad han Bispen om med Rejsefølge at skænke Gamst Præstegaard en Hviledag, den laa 5 Mil fra hvert af de nævnte Steder. Biskoppen modtog begge Tilbud med Taknemlighed; før Foraaret vilde man dog ikke komme til at bryde op, og alt Flyttegodset skulde sendes fra København til Søs gennem Frederikskanalen direkte til Ribe, hvorfor han haabede ikke at ulejlige sine kære, velvillige Brødre med Forspænd til mere end 2 lukkede Vogne, hvori Bispefamilien, 5 Personer i Tallet, blev befordret.

Senere paa Vinteren fik Lise sit første fornøjelige Møde med nogle Ripensere. Hun var i den bekendte Fønnesbechske Butik paa Højbroplads for at købe Gardiner, og mens hun og Bolette Bruun ser paa noget Netteldug, blander pludselig det nette, unge Menneske, som de handlede med, sig i deres Samtale og oplyser, at der er 4 og ikke 3 Fag i Salen i Ribe Bispegaard. Det viser sig da, at han er Søn af Pastor Satterup ved St. Katrine Kirke i Ribe; Præstegaarden laa tæt ved Bispegaarden, der var endogsaa en Laage imellem Haverne, saa han og hans Søskende havde ofte leget med Biskop Hjorts Børn. Han præsenterede nu ogsaa en yngre Broder, der var Lærling i samme Butik.

Foruden de Møbler, der stod i København, kom Flyttegodset til at udgøre 21 Vognlæs, og skønt flere gode Venner hjalp med Heste og Vogne, saa tog

Transporten til København dog megen Tid, da Kørse-
len naturligvis maatte lempes efter Vennernes Lejlighed.
Lidt hen i April sejlede saa Fuldmægtig Meisling og
Husjomfruen af Sted dermed fra København.

Først i Maj 1820 tager derpaa Familien af Sted fra
Korsør paa Postpaketten, der var Bæltets bedste Sej-
ler; men paa Grund af Modvind og Byger med Storm,
Regn og Hagel tog Overfarten dog 20 Timer. For-
ældrene og gamle Tante Wandel satte sig ind i Wie-
nervognen, medens Lise og Poulina for at undgaa
Styrtesøerne tog Plads paa den store Vogns Kuskesæde.
Noget forkortedes Dagen ved, at en ung Land-
maaler laante Lise sin Guitar, og saa sang man alle-
sammen til hendes Akkompagnement „Kong Christian
stod ved højen Mast“ med flere Sange.

I Odense blev man en Dag over hos Biskop Plums¹.
Det var en Gengæld for den Gang, da denne selv 13.
besøgte Hertzes i Roskilde ved sin Flytning fra
København til Odense. Den første Aften blev der
musiceret, og efter at andre havde foredraget et Par
kunstige Numre, vilde de endelig have Lise til at
synge, og Faderen vilde hjælpe hende, da hun mang-
lede sin Guitar. Hun trak sig lidt forlegen tilbage til
Spisestuen, hvor der endnu ikke var tændt Lys, og
begyndte paa en lille Forglemmigejsang, af hvilke man
dengang havde saa mange: „Kom, Yngling, paa din
stille Vej — Og kast et Blik paa mig — Jeg er den
simple Glemmigej“ o. s. v. Biskop Hertz sekunderede
smukt til den bløde Melodi, saa det hele lød meget
godt, men det var nok Selskabet for simpel Musik;
Bispinde Plum sagde meget naadig: „Tak, min lille

¹ Biskop Frederik Plum, Biskop over Fyns Stift 1811—† 1834, var
gift med Regensprovst Hvlids Enke, Marie Sophie f. Munch († 1829).

Pige, det gik jo ret godt!", og ingen forlangte mer af den Slags. Efter Bordet blev der givet Ordsprog, og der saa de tilrejsende til deres store Forbavselse Bispinden og en Oberst Bülow udføre „Af fulde Folk og Tosser skal man høre Sandhed“: Bispinden var en fuld Kælling og Obersten en bekendt Halvfjante.

Overfarten over Lille Bælt stod ikke længe paa, og ved Snoghøj mødte der nu de rejsende en ganske overraskende Scene. Her stod nemlig ved Pastor Junghans's Foranstaltning 4 Karle i Præstekuskelivré¹, paa rede Haand til at hjælpe Bispens i Land, og snart rullede de 2 Vogne forspændte hver med 4 Heste, Kusk paa Bukken og en Rytter paa Forløberne rask af Sted i herskabeligt Optog. Det kunde synes, som om Præsten havde gjort for mange Embedsbrødre Ulejlighed, men da man først kom ret ned i de dybe Spor, hvor Sandet mange Steder gik næsten op til Hjulnavet, saa var det tydeligt, at det selv for 8 Heste kunde være svært at trække de temmelig tunge, lukkede Vogne. Ved Krybily overraskedes man af Egnens Skønhed, og tillige var det jo morsomt nok at se de 16 gode Jydeheste og 8 Kuske, som her blev samlede ved Skiftestedet. Nu gik det rask videre, mest ned ad til det fladere Land, der rigtignok ogsaa blev mindre interessant og heller ikke fremviste Spor af stor Frugtbarhed; kun af og til gled en stille Aa i Bugter og vandede de græsrigge Enge. Ved Solnedgang den 6. Maj kørte man frem for den gæstfrit aabnede Dør i Gamst Præstegaard. Her stod Pastor Junghans med smilende Ansigt, bogstavelig aabne Arme og de livlige, brune Øjne under den høje Pande, dækket med en sort

¹ Man har sagt mig: Høj, blank Hat med Kokarde, rød Vest, graa eller chokoladefarvet Jakke, Kravestøvler.

Fløjels Kalot, og ved hans Side den endnu unge Kone, der havde et lige saa venligt, dog mere stilfærdigt Ydre. Hun¹ var hans anden Hustru, en Broderdatter af den første, hvis tro Medhjælperinde hun havde været i 16 Aar, da Pastor Junghans i 1812 ægtede hende efter kun at have været Enkemand i 7 Uger. Alt paa dette behagelige Bedested svarede til det første Syn af Præstefolkene, den gammeldags. meget propre Møblering, alt bekvemt og indbydende, luftigt og venlig pænt.

Næste Dag var der stort Middagsselskab. Alle de Præster, som i disse Dage befordrede Bispens, var indbudne, forsaavidt de boede Gamst nogenlunde nær. Der mødte omtrent et Dusin, i fuldt Ornat, dog fik Bispens dem, som havde civil Dragt med i Vognmagasinet, til at skifte Kjole efter den første, stive Præsentation, og det syntes at bringe Liv i Selskabet. Borddiskursen var ret livlig, og Bispens fandt flere vakre Mænd blandt disse sine nye Embedsbrødre, som han jævnlige kaldte dem, vistnok for at forjage alt stivt Ceremoniel, som han hadede udenfor Embedsvirksomheden.

Til Ribe havde man nu kun 5 Mil tilbage. Mandag 8. Maj straks efter Frokost sagde man Farvel og Pastor Junghans skrev i Anledning af Besøget i Liber daticus: „Gud bevare vor gode Biskop Hertz og lade ham længe være Stiftets Biskop og hans Hustru leve med ham!“

Bispens var nu noget urolige for, hvordan man skulde faa det indrettet i det nye Hjem. Man havde ikke hørt noget fra Stiftsprovst Koefoed, om Flyttegodset var kommet eller om han i modsat Fald havde bestilt Logis paa Hotellet eller lejet de nødvendige

¹ Dortha Kristine, f. Glørfeldt († 1845).

Møbler, saa at man midlertidig kunde flytte ind i Bispegaarden.

Hesteantallet var den Dag det samme som sidst, og i Foldingbro mødte de nye Forspand. Allerede et Par Mil fra Ribe saa man Domkirkens høje, firkantede Taarn, som vore Rejsende ikke fandt nær saa smukt som Roskilde Domkirkes Spir. Egnen var bar og kun lidet bebygget. Det eneste, der afbrød det triste Sand og Lyng, som det faldt vore Sjællænderes Øjne svært at vænne sig til, var nogle Aaløb med nette smaa Engpartier. Omtrent en halv Fjerdingsvej fra Byen stødte man paa en net lille Plantning af Popler og andre Træer, som syntes meget unge, men dog skrev sig fra den Tid, da Moltke var Stiftamtmand (1796—1810). Han holdt meget af Ribe og gjorde alt, hvad der stod i hans Magt for at gøre Byen behagelig og vakker. Af ham var denne lille Plantage „Moltkesminde“ anlagt med Lysthuse og Bænke, og i hans Tid var der imellem Musik derude om Søndagen, som da trak Publikum derhen trods den lange dybe Sandvej. Nu averteredes der kun en enkelt Gang om Beværtning derude „med alle Slags Drikkevarer og Skinke næste Søndag, dersom Vejret tillader det“. Ribe har en streng Natur, Storm og Flod var ofte gaaet op og havde overskyttet de unge Træer, saa at man endnu saa Tang hænge i Toppene selv af de højeste, derfor havde de heller ikke kunnet vokse syndeligt i de forløbne 20 Aar.

Saa rullede man da Kl. 3 om Eftermiddagen med Piskeknald og Larm ind gennem den snevre Nørreport og Nørregade, der forekom mørk og smal i Forhold til Roskilde Gader. I Forbifarten opfangede Lise et Blik af et smukt, blondt og livligt Pigeansigt, som tit-

tede ud af en stor, rød Gaard¹ med mange Vinduer og Ansigter. Det var Nanna Hjort,² Biskoppens yngste Datter. Smuk og klar kom nu Nibsaaen og afbrød den triste Gade med 2 Broer, og ned til Aaen grænsede venlige Haver. Paa Torvet gjorde man Holdt foran Gæstgivergaarden,³ og Forriderne maatte staa af og forhøre, om der ikke var bestilt Værelser til Bispens. Den vakre Gæstgiver, cand. theol. P. Ramsing,⁴ kom straks ud med benægtende Svar, og Skipperen var endnu heller ikke kommet. Med den Besked kørte man saa ned ad Sønderportsgade og Puggaardsgade. Først passeredes et Udhus og en grim, høj Mur med en gammel Port, saa kom det egentlige „Taarnborg“, hvis Taarn man dog ikke saa fra Gaden, og hverken Bispegaarden eller de smaa fattige Genbohuse var nogen Pryd for den. Endelig holdt man for Indgangsdøren, som var i en Sidelænge, hvori fandtes Køkken og øvrige Økonomirum. Begge Vogne med de 8 Heste fyldte næsten hele Strækningen fra Sønderportsgade til Bispegaarden, Karlene ruskede i Port og Dør, men alt var aflaaet, som var det et fortryllet Slot. Netop som Biskoppen nu aabnede Vogndøren for at stige ud, kom en stor, tyk Mand løbende ganske forpustet og med bart Hoved, hvis korte, tætte, graasprængte Haar strittede om til alle Sider af det store Hoved med det meget uskønne Ansigt. „Jeg bээр, jeg bээр tusinde Gange om Forladelse!“ stønnede han hæst, „at jeg ikke var paa Pletten —“. „Naa! der har vi jo Manden!“

¹ Nu Grosserer Quedens' Ejendom.

² Senere gift med Konferensraad C. N. Tang, Justitiarius i Viborg Overret † 1886. Hun døde 1876.

³ Nu Greisens Hotel.

⁴ Senere Hospitalsforstander († 1832).

afbrød Bispen ham ganske venlig: „Jeg vilde lige have været hen til Dem, min kære Provst —“ og trykkede i det samme Stiftsprovstens¹ store Haand. Denne lukkede nu Døren op, og alle fulgte efter ind i en simpel, kalket Gang, som førte ud til Forgaarden og midtvejs ved en Tapetdør ind til en temmelig stor Stue.

Hele Taarnborg var tomt, og Stiftsprovsten forklarede nu, at han ved uventede Gæster var bleven forhindret i at huse Biskoppens, indtil Skibet kom, men heldigvis havde han allerede tidligere modtaget Tilbud fra Pastor Bang i Vester Vedsted (som jo var besvogret med Biskoppens)² om, at man endelig vilde tage ud til dem og foreløbig blive der, og nu havde han meldt Bang, at Familien ventedes i Dag. Provsten bød dem nu først nyde en Kop Kaffe i hans Hjem, medens Karlen hentede Hestene fra Marken og gjorde Vognen færdig. Endnu gik man fra Entreen ud i Forgaarden, den var smuk, en regelmæssig Firkant, hvor 4 dejlige, store Linde, fulde af fløjtende Stære, stod tæt op til et lavt Stakit, som lukkede for Hønsegaarden. „Biskop Hjorts bedste Morskab var at fodre sine Høns og Kyllinger“, bemærkede Provsten. Men ak! hvilken Have laa der bag et andet Stakit! Kun som en Fjerdedel af Urtehaven i Roskilde! Et Par smaa Blomsterbede, nogle faa Frugttræer, man kunde overse det hele fra Indgangen, og mager og sandet var den ripensiske Jord i Forhold til den i

¹ Conrad Daniel Koefoed blev Biskop Hertz's Eftermand 1825 og døde 1831.

² Pastor B.'s Hustru Cecilie var Datter af Mag. C. H. Biering Sognepræst til Aastrup paa Falster. Hendes Broder F. C. Biering, dengang Ejer af Taarbæk paa Falster, var g. m. Bispindens Søster Marie.

Roskilde, saa Bispinden fik senere et trælsomt Arbejde med at dyrke den. Det bedste i Haven var en Buegang af Hasler, plantet af Biskop Bloch,¹ som dækkede Plankeværket ind til Stiftamtmandens Have.

Da Kuskene nu var ekspederede, drog man i de krøllede og støvede Rejsedragter med Provsten og Bispinden i Spidsen hen til den nærliggende Provstegaard² paa Hjørnet af Sønderportsgade og Skolegade. Her vrimlede Stuen af Herrer og Damer, store og smaa. Provstinden³ kom dem i Møde med en lille Glut paa Armen, hendes yngste Søn. Hvor forskellige var ikke disse Ægtefolk! Hun var en smuk Kone med et blidt, behageligt Væsen og saa endnu ungdommelig ud, skønt hun var Bedstemoder. Baade hun og Provsten havde nu flere sammenbragte Børn foruden deres sidste lille Søn. Hendes første Mand var Landvæsenskommissær N. K. Tang, efter hvem hun ejede Nørre Vosborg; om Vinteren boede de nu sammen i Ribe, men om Sommeren opholdt hun sig mest paa Vosborg, hvor han saa af og til besøgte hende.

Snart holdt nu en sirlig Wiernervogn for Døren, forspændt med 4 dejlige, blankbrune Heste, som stampe i Stenbroen. Bispefamilien blev pakket i Vognen, og de fire brune dansede lystig ud af Sønderport. Man udtalte sig nu uhindret om denne mærkværdige Modtagelse og Stiftsprovstens Delagtighed deri. Bispinden og Lise fandt hans Forhold meget

¹ Biskop Tønne Bloch 1777—86. Den sidste Rest heraf staar endnu som en mægtig, knudret, endnu livskraftig Stub. Op ad Sydgavlen til det fritliggende Postkontor, den tidligere Havestue, slynger sig endnu en Vinstok, plantet af Biskop Hjort.

² Nu „Klubbens Hotel“.

³ Marie Cathrine født Meinert (f. 1776, † 1855).

besynderligt. Men Biskoppen, som tidligere havde hørt saa meget om det daarlige Forhold mellem Hjort og Koefoed, vilde nødigt foranledige noget Sammenstød mellem sig og denne ved at tage Notice af sligt.

Imidlertid var man fra den brede Landevej drejet ind paa Markvejen, som førte til Vedsted, og der var Sporet for snævert og dybt, saa Vognen gik stadig med det ene Hjul op og det andet ned. Dog Kusken vidste Raad og kørte op paa Marken; der gik det godt og glat, og snart drejede han ind i Præstegaarden. Husets Folk maatte have sét deres Komme, thi Pastor Bang¹ med Kone, dennes Søster og deres lille Plejesøn² stod allerede opstillede i den aabnede Fløjdør; men hvor blev Bispens forundrede og vel og lidt forlegne, da Præsten overrasket udbrød: „Vor gode Biskop! Ih! det var da smukt af Dem saa straks at komme herud! Naar var Ankomsten til Ribe? Vi har slet ikke hørt om den, ellers var jeg dog kommet først til Dem, som det var min Skyldighed!“ De nyankomnes Forlegenhed maatte dog snart vige for den i Sandhed gæsteventlige Maade, hvorpaa begge Præstefolkene, efter at have hørt Sammenhængen, bade dem blot at tage til Takke med det hos dem, som de aldeles uforberedte kunde indrette det. Et tydeligt Bevis for, at Bangs netop paa den Tid ikke kunde have tænkt paa at indbyde Gæster, var det ogsaa, at Storstuegulvet lige var brudt op, saa at der maatte lægges Brædder over, for at Bispens og Bispinden kunde komme ind i Gæstekammeret. Ligeledes maatte i en Hast Kakkelovns-

¹ Jørgen Bang, Præst i V. Vedsted 1804–38, † i Ribe 1846, g. m. Marie M. C. Biering, † i Ribe 1872.

² Carl Biering, senere Sognepræst i Glenstrup (tog Afsked 1883, † 1894).

rørene sættes i endnu samme Aften, de var lige tagne bort for at brændes ud, men nu kunde de ikke undværes, da Værelser og Sengetøj var klamme efter Vinteren og det fugtige Vejrlig, man lige havde haft.

Her i den ikke store Præstegaard fandt Bispefamilien Husly i hele 8 Dage, men Tiden blev lang. Sand og Lyng var der rundt omkring. Med Undtagelse af den lille Have, hvori der var et Par forkrøblede Frugttræer og Ribsbuske, saa man kun faa Træer, saa langt Øjet kunde naa, og i Sand gik man til op over Anklerne, naar man vilde spadsere. Paa Besøg kom der dog et Par Nabopræster og Bispinde Hjort¹, en smuk, korpulent Dame, som ganske havde bevaret den københavnske Selskabstone og lette, livlige Konversation. Hendes ældste Datter Nicoline fulgte med, hun var høj og slank, ikke egentlig smuk, men havde et meget behageligt, mildt og klogt Ansigt. Ogsaa selve Stiftsprovsten var saa dristig at komme ud og gøre Bispen sin Opvarthing, som om der slet intet var i Vejen. Endelig var der hver Dag Bud inde i Byen for at høre, om Skibet ikke var kommet.

Den 8de Dag, da Vejret var ualmindelig smukt, var hele Familien ude paa Marskengene, som begynder straks Sydvest for Gaarden, de var noget ganske ukendt, og trods Ensformigheden kunde man ikke andet end finde dem ualmindelig smukke. Lise var helt begejstret over det umaadelige, lysegrønne Fløjelstæppe; de Smaaskibe, der sejlede ind mod Ribe, saa ud, som om de gled frem i Græsset.

Ved Hjemkomsten til Præstegaarden havde man saa den store Glæde at møde Skipperen og Meisling. Noget ondt var der da ikke tilstødt dem paa Rejsen,

¹ Marie Pauline f. Schiørring, f. 1775 † 1848.

kun Modvind og Stille, og saa var de blevne opholdte i Kanalen, hvor der dengang ikke blev trukket Sluser op for hvert Skib, men naar der saas et til under Opsejling, saa maatte det første kønt vente, til der kunde lukkes op for flere ad Gangen; derfor havde ogsaa den Tur varet saa længe, at Meisling og Jomfruen kunde gaa i Land flere Gange, og de havde besét Herregaarden Knoop og flere af de smukkeste Punkter. Nu i Morges var de saa komne til Indsejlingen af Nibsaa, men i det stille Vejr var ogsaa den gaet langsomt, saa at de først ved Middagstid var ankrede ved Skibbroen.

Endnu et Par Dage maatte man dog ligge de gæstfri Bangs til Byrde, mens Flyttegodset blev kørt op, men derefter kom alle Hænder og Hoveder i Arbejde inde i Byen, saa at der dog har været lidt Orden i Huset til Pinsedag d. 21. Maj, da „Hs. H. Hr. Biskop Ridder Hertz“ første Gang prædikede i Domkirken. Lige efter Pinse sendte Bispen ved et venligt Brev en broderlig Hilsen til Præsterne i Ribe Amts søndre Provsti, hvori han bl. a. udtalte, at han allerede længe var bleven lykønsket til Forbindelsen med et saa oplyst, kristeligt og hæderværdigt Samfund.

Endnu før alle Værelser var i Orden, kom en hel Skare Embedsmænd for at hilse paa Bispen. Der var saa mange paa en Gang, at Lise kun paa deres Ornat kunde mærke sig 3 Præster: Satterup, Lindberg, res. Kap. ved Domkirken, og Hansen, Stiftsprovstens Kapellan, og paa Uniformen Borgmester Heilmann.

Næste Søndag Eftermiddag blev nu anvendt til Visitter. Den første var i den smukke¹ Nabogaard hos Stift-

¹ Tidens Smag har forandret sig!

amtmand Koefoed¹, Stiftsprovstens Broder; det var en lille og spinkel, gammel Mand med blegt Ansigt, tyndt, hvidt Haar og slebent Hofmandsvæsen. Fruen var noget stiv, men man lærte hende snart at kende som en særdeles agtværdig Dame. De boede meget smukt, med Mahognimøbler, Lysekroner, meget Sølvtøj og Porcelæn, og deres Have var stor og smuk.

Ligeoverfor boede Professor Thorup² i Rektorboligen, der var omgivet af et Par Haver, hvoraf den ene vendte ned mod Aaen. Det var en lille fintbygget Mand med et ualmindelig smukt og intelligent Ansigt, brunt Lokkehaar, høj Pande og et Par dybe, blaa, melankolske Øjne, der desværre talte Sandhed. Han havde sine tungsindige Dage, da intet kunde opmuntre ham, og dog havde han en særdeles vakker Kone³, der saa ud som Sundheden og Venligheden selv. De havde mange Børn, fra halvvoksne lige ned til en i Vuggen, og meget smaa Kaar. Hertz's fik derfor aldrig saa megen Omgang med dem, som de kunde have ønsket.

Saa gik man til Borgmester Heilmanns⁴, der boede næsten i den yderste Ende af den lange krogede Sønderportsgade; det var et muntert og gæstfrit Hjem, men Borgmesterens smukke, godmodige Ansigt syntes ikke at høre hjemme i en Raadstue, han var ogsaa en alt for eftergivende Politiembedsmand.

¹ Hans Koefoed, Stiftamtmand i Ribe fra 1811, suspenderet og tiltalt 1821, da han ej kunde gøre Rede for sin Forvaltning af Stiftets offentlige Midler, død 1822; g. m. Margrethe Lindholm, død 1831.

² Peter Nicolai Thorup, Rektor i Ribe 1814—45, død 1846.

³ Frederikke Dorteia f. Abramowitz († 1844).

⁴ dispenseret fra sit Embede 1823, † 1840 som Byskriver i Varde og Herredsskriver i Øster- og Vester-Herred.

Bispinde Middelboe, f. Kaas, boede i Begyndelsen af Storegade (nuværende Bager Carstensens Ejendom). Denne elskelige Dame, der nu var 60 Aar gammel, havde o. 1791—1807 været Hofdame hos Prinsesse Catharina i Horsens. De russiske Herskaber holdt meget af deres Frøken, som ogsaa elskede dem; men da hun ældedes i Tjenesten, og Prins Peter var død 1798, begyndte hun at tænke paa sin Fremtid med nogen Uro. Sin gode, russiske Gage vidste hun, at hun vilde beholde ogsaa efter Prinsessens Død, men hvad havde hun saa egentlig i Verden at leve for? Som hun senere fortalte Frk. Hertz, blev hun i denne Bekymringstid trøstet paa en mærkelig Maade. Hun drømte nemlig, at hun vandrede paa en ensom Vej, hvor der var en Bro, hun ikke kunde komme over. 2 Gange gik hun Vejen ængstelig frem og tilbage, men da hun tredie Gang kom halvvejs, mødte hun en venlig Mand, som tog hendes Haand og hjalp hende over Broen; fra da af følte hun sig lettere i Sindet. 1807 døde ogsaa Prinsesse Catharina, og netop som hun nu stod uvis om, hvor hun skulde ty hen, friede Biskop Middelboe¹ til hende, og hun ægtede ham. Han var dog 77 Aar gammel, og 1811 blev hun Enke. I Napoleonstiden blev hendes Hjem paa Grund af hendes Sprogkundskaber og hendes tidligere Forbindelser Samlingsplads og Mødested for de russiske Officerer og de Embedsmænd, der skulde forhandle med den fremmede Indkvartering. Det var dengang, de halvvilde Kosakker slog Lejr omkring Domkirken, tændte Baal og stegte deres Kød paa Spid paa Gaden. Borgerne gemte Sølvtoj og Værdisager f. Eks. under Tørvebunkerne paa Loftet; Kvinder

¹ Stephan Middelboe blev 1786 Biskop i Ribe.

og Børn sad bag nedrullede Gardiner og vovede sig kun ud under Ledsagelse af en af Præsterne. Ogsaa anden Indkvartering, baade af Belgiere og Tyskere, oplevede Byen; de skulde kaldes mere civiliserede, men opførte sig dog ikke nær saa godt som Kosakkerne.

Bispinde Middelboe var overhovedet i Ribe som en Repræsentant for Hoffet, og paa Anstand holdt hun stærkt. Hun boede nu sammen med sin meget smukke Søster, Enkeprovstinde Tolstrup¹, der ikke havde tilstrækkeligt at leve af og havde privat Indtægt af at spinde Hør til Traad, der var meget efterspurgt. Om den hjertensgode Bispinde sagde Folk, at man aldrig havde hørt hende tale ondt om noget Menneske, og naar hun et Par Gange aarlig fik sin russiske Pension, altid i Guld, saa gled den straks ned i hendes Lomme, og hun fik travlt med at komme i sin Kaabe, tog Stok i Haand og gik ene ud et Par Timer; naar hun saa kom hjem efter sine Fattigbesøg, var Lommerne tomme. Hendes Paaklædning var gammeldags, og hun gik altid med en Slags Hat med Kappe under og brede Kniplinger ned over Panden, Hatten var befæstet med en glimrende Naal over Skyggen; endnu i sin høje Alder gik hun om Sommeren altid i helt hvid Dragt. Smuk var hun ikke, men Biskop Hertz's følte sig straks ved det første Besøg tiltalte af hendes milde, forstandige Væsen².

Den sidste Visit paa denne Dag blev aflagt i Bispegade i et tarveligt, men meget propert Hus, der smi-

¹ Enke efter Provst Laurits Tolstrup i Hvorslev v. Viborg (død 1812); selv døde hun 1852.

² Hun døde i Ribe 1835. Indskriften paa hendes Gravsten, der vistnok er affattet af Rektor Thorup, lyder saaledes: „Spørger du, fremmede Ven! hvi Taarerne rinde, Vid da, den Hulde gik bort, som dem aftørrede før“.

lede i Solskinnet. Det var hos Pastor Satterup¹, Bispens Havenaboer. Præsten var en ældre Mand, mager og temmelig høj, han tog rigtig hjerteligt imod sin Bisp. Store aandelige Gaver besad Pastor Satterup ikke, men hans Hjerte var varmt og trofast, og han havde som Præst et udmærket Lov paa sig. Med den da herskende Rationalisme vilde han ikke gaa paa Akkord, men bevarede et rent kristeligt Stade. Trods hans ofte mer end knappe Kaar gik ingen Fatig uhjulpen fra hans Dør; tit gav han alt det Brød bort, de havde i Huset, og i den Tid bagte man jo selv, hvad man brugte. Præsten var en stor Haveelsker, og da han snart mærkede Bispindens Sympati i den Retning, saa maatte man ud at se Haven, som han selv passede, og et ret smukt Blomsterflor havde han. Ogsaa af Døtrene² følte Lise sig straks overordentlig tiltalt, og de unge saa hen til den tilspigrede Laage til Bispehaven og lovede hverandre, at den nok skulde blive aabnet. Da man kom ind igen, blev der budt The, men den havde Hertz's allerede nydt hos Bispinde Middelboe og Kager, Syltetøj og Vin i Overflødighed paa de andre Visitter; i Ribe holdt man fast paa denne gamle Skik, og i det hele herskede der et temmelig strengt Visitreglement saa beregnet og afmaalt, som det kunde have været til Hove.

Madame Satterup, der i Øjeblikket var gaaet ud, kom snart efter ind for at hilse paa Bispinden; det

¹ Nicolai Satterup var Sognepræst ved St. Katharine Kirke i Ribe fra 1806—24; han blev udnævnt til Sognepræst i Varde, men døde 1825 inden Flytningen til Varde.

² Cæcilie, senere g. m. Fuldmægtig Nørregaard, er Moder til Højskoleforstander Dr. J. N.; Henriette, senere g. m. Assesso Stadfeldt, er Moder til den bekendte Overlæge paa Fødselsstiftelsen Prof. A. S. N. St.

var en forstandig og vakker Kone, en sparsommelig og dygtig Husmoder til Velsignelse for Familien, da Kaldet kun var lille; hun opdrog ogsaa sine Døtre til Flid og Huslighed.

Saa var Visitterne forbi for den Dag og fortsattes senere, da Biskoppen engang igen havde Tid — Vejen gik da bl. a. til Amtsforvalter, Justitsraad Niensens¹, der boede paa Torvet i Porsborg; det var en rig Mand, godmodig og retsindig. Hans Kone, der var mindre tiltalende, trakterede udmærket ved de store Spisegilder, de af og til holdt i deres elegant møblerede Værelser. De havde flere Børn, hvoraf den næstældste, der dengang var Skolediscipel, senere bleve Ribes højtansete Stiftamtmand².

Gamle Pastor Lindberg³, der boede i Residensen i Præstegade, var en alvorlig, kristelig Præst, men nu vanskelig at forstaa, naar han prædikede. I Samtale var han livlig, men hans Kone og 2 ikke unge Døtre var meget forlegne. Sønnen, den senere Bibeloversætter Jacob Chr. Lindberg, var dengang Student; ogsaa han havde et forlegent, underligt Væsen. Familien levede saa stille, at Lise ikke saa Damerne mere end denne ene Gang paa den første Visit, som de aldrig gengældte.

I den store, røde Gaard paa Nørregade med de mange Vinduer boede paa 1ste Sal Stiftsfysikus Hoff Hansen⁴, i Stuen Bispinde Hjort. Hun havde ved sin

¹ Justitsraad Rasmus Nielsen døde 1839; hans Hustru Abelone Christine With døde 1835.

² Henrik Christian Nielsen, Stiftamtmand i Ribe 1855—84. († 1885).

³ Niels Lindberg, resid. Kapellan v. Ribe Domkirke, døde 1830.

⁴ I Følge Statskalenderen for 1820 var Hans Palle Hoff Hansen „Landfysikus og Medicus i Ribe Stift“; han blev senere Stiftsfysikus i Aalborg og døde i København som Etatsraad 1856.

Mands pludselige Død med sine mange Børn siddet i meget forstyrrede økonomiske Omstændigheder, men da tog den ældste Datter¹ Tømmerne i sin Haand og vejlede paa en smuk og klog Maade Moderen, der nok dengang ingen Sans havde for det Sparsommelighedssystem, som Nicoline nu forstod at indføre; bl. a. tog de saaledes adskillige Skoledisciple i Pension og kunde nu, under Nicolines Ledelse føre et pænt, temmelig selskabeligt Hus. Denne forstandige, dannede Pige nød overhovedet en saadan Beundring i Ribe, at et Ord af hendes Mund næsten var som en afsagt Dom.

Adskillige af de unge i dette Hjem baade sang og spillede, og straks under Lises første Visit, der blev udstrakt til hele Aftenen, blev hendes Guitar hentet, og nogle Timer gik paa fornøjeligste Maade med Musik. Tilsidst da Brødre og Pensionærer kom fra Skolen, var man en hel Forsamling baade med Sopran og Alt, Tenor og Bas. Slutningen af Koncerten overværede Fysikus; han var Bestyrer af Ribes musikalske Selskab, var Byens første Musikus og spillede fortræffeligt paa Harpe og Violoncel.

Efter at de første Visitter og Kontravisitter var forbi, kom der en ret trist Tid for Hertz's. Om Sommeren var Ribe nemlig som halv uddød, thi enhver, der paa nogen Maade kunde, plejede at rejse bort fra denne sandede og temmelig øde Egn og den afsides By, hvor man kun saa faa Fremmede. Hertz's savnede inderlig den vante Familieomgang i det kære Roskilde og vilde have gjort det endnu mere, havde man ikke haft de vakre jævne Naboer, Satterups, med hvem

¹ Nicoline Hjort ægtede 1824 Præsten J. P. Koch i V. Nykirke; hun døde 1838 i Sncum

man snart stod paa en saa fortrolig Fod, at der sjældent hengik en Dag, uden at i det mindste de unge samledes.

Ogsaa Domkirken beredte en Skuffelse, thi paa den Tid vansiredes dens Indre frygteligt ved, at der var anbragt svære, rødmalede Bjælker tværs over Opgangen til Koret, paa hvilke Orgelet hvilede, saaledes at man nede fra Kirken slet ikke kunde se Præsten, naar han stod for Alteret, og daarlig kunde høre ham messe. Selvfølgelig kunde altsaa Ribe Domkirke ikke staa Maal med den i Roskilde, som dog heller ikke dengang endnu var restavreret.

Store Træer var ikke almindelige ved Ribe, men der fandtes dog en Del i Byens nordvestlige Hjørne, hvor Korsbrødregaards¹ dejlige store Have med mange Træer og især smukke Alleer af Sirener og Guldregn var tilgængelig for Publikum. Denne Gaard havde Kreaturhandler Jens Knudsen lige maattet overtage efter sin Broder A. C. Knudsen, der drev en betydelig Handel paa Island, men vistnok paa Grund af de vanskelige Pengeforhold i Begyndelsen af Aarhundredet havde mistet sin Formue. Gaarden var for største Delen nyopført med fire Fløje; fra Gaden førte en nu forsvunden Stentrappe op til Hovedindgangen. Om Sommeren benyttedes undertiden Lokalet her af en Danselærer Rehm, som underviste i Kunstens nyeste Variationer: Écossaise, la Batteuse, Tantelette, Fandango, la Tempête, Cotillon og Tyrolervals.

Endnu en anden offentlig Have blev rost for sine dejlige Træer; den ejedes af tidligere Apoteker Eil-

¹ Den nuværende Bispegaard. Haven var dengang betydelig større end nu, baade mod Syd og Øst.

schou¹ og laa mod Øst et godt Stykke udenfor Byen². Vejen derhen var dengang lang fra Puggaardsgade, man maatte helt ud gennem Nørreport og videre ad en smal, meget støvet Vej mellem nogle Smaahuse og et Gærde ud til Marken. Haven svarede ikke til Forventningerne, thi paa nogle store Linde- og Kastanietræer nær var der intet videre smukt derude, og Hertz's følte sig aldrig fristede til at besøge den mere end den eneste Gang straks den første Sommer, hvor et pludseligt Tordenvejr lod dem komme hjem som druknede Mus; især var det gaaet ud over Bispindens hvide Basthat med de dejlige lyseblaa Baand.

Prof. Bloch fra Roskilde, der i Sommerferien med 2 Døtre vilde besøge sin Broder i Glücksborg, lagde nu efter gammelt Løfte Vejen over Ribe, hvor han tillige havde henlevet sin glade Ungdomstid³. Han erindrede venlig, at det var Biskoppens Fødselsdag 26. Juli; Kl. 5 om Eftermiddagen holdt hans Vogn for Bispegaardens Dør, og de rejsende fik den kærligste Modtagelse.

Man havde altid i Roskilde haft lidt særegent for paa Fødselsdagene, enten det nu havde været dramatiske Forestillinger eller smukke, allegoriske Arrangementer, og Lise vilde nødig have, at Faderen skulde savne en Smule Stads paa denne Aften. Hun havde derfor lavet et Transparent og skrevet en lille Sang, som hendes kære Veninde Antonie Bloch og hun selv skulde foredrage.

Men til Vennekredsen kom der en uventet Gæst,

¹ Chr. Cornelius Eilschou, død i Ribe 1830.

² Asylhaven er en Rest af denne Have, paa hvis Plads forøvrigt Jernbanegaarden er opført.

³ Han var en Søn af den før nævnte Biskop Tønne Bloch.

Professor Blochs Næstsøskendebarn, den vakre, unge Amtmand Johannsen¹ fra Haderslev, der om Formiddagen havde spurgt om, naar Blochs kom, og saa var bleven bedt med til Aften. For Gæsterne var dette en Glæde, men Lise kom han lidt paa tværs; hun vidste godt, at hele hendes Fødselsdagsarrangement var for ubetydeligt og mangelfuldt til, at en fremmed skulde se det, og hvad mere var, man kunde forudse, at alle med de Minder, det vakte, vilde blive meget bevægede. Altsaa maatte det alt opsættes, til Amtmanden var gaaet; men han blev lige til Sengetid, og Lise havde nær opgivet det hele. Dog Bispinden var snildraadig: saa snart hun mærkede, at Amtmanden gjorde Mine til at gaa, gav hun Lise et Vink om at løbe ned og tænde, og efter at alle havde fulgt Gæsten til Udgangen, aabnede hun hurtig begge Fløjdøre til Salen. Det lille Transparent med Biskoppens Navnetræk, med en Blomstervase ovenpaa og Blomsterkranse omkring tog sig meget godt ud i den fulde Belysning; men ganske rigtig: alle blev dybt bevægede, og de to syngende unge Piger kunde næppe faa Ordene ud: „Her staa vi ikkun to o. s. v.,“ men de naaede dog Slutningen af Sangen, og Bispen tog dem begge i Favn og takkede dem kærligt. Saa kom man med Gaver, ganske tarvelige, Antonies var en lille Sortkridtstejning, et Prospekt af det kære Roskilde; og saa sluttede Aftenen livligt og muntert.

¹ F. H. C. Johannsen, Amtmand i Haderslev 1818–50 († 1851). Hans Bedstemoder, f. Jebens, var Tante til Biskop Blochs første Hustru.

Kong Frederik d. VI's Rejse i Jylland, særlig i Ribe Amt, 1828.

Af Overlærer J. Olsen i Varde.

NAAR der er Tale om Kongebesøg i Vestjylland i ældre Tid, da er det særlig to saadanne, man hører nævne. Det ældste af disse, hvorom nu kun ganske enkelte véd noget at fortælle, noget, de har hørt fra deres Forældre eller Bedsteforældre, er Frederik d. VI's Rejse i Vestjylland i den sidste Halvdel af Juni Maaned 1828.

Gennem skriftlige Optegnelser fra hine Dage samt gennem senere nedtegnede Erindringer fra Øje- og Ørenvidner skal jeg søge at fremstille denne Rejse, der jo var en Begivenhed paa den Tid, særlig i Vestjyllands fjerntliggende og tyndtbefolkede Egne. Det Minde, der fortrinsvis lever hos den nuværende Slægt, er den store Hurtighed, hvormed Kongen for frem. Milen tilbagelagdes i 20 á 25 Minutter, og særlig i Vestjylland fandt man, at det var alt for hurtigt. Man ynkedes over „de sølle Bæster“, der skulde med paa Turen. Men da der skiftedes Forspand i hveranden Kro, havde Dyrene ingen Skade af denne Opstrammer. Gennem Taler, Sange, Transparenter med Over-

skrifter o. s. v. gaar der bestandig en Hyldest af Landsfaderen, der besøger sine jublende Undersaatter. Hyl-lingen var sikkert velment, men den gav sig ofte Udtryk i Former, der synes mer end naive i vor realistiske Tid. Særlig var det d'Hrr. Præster og Rektorer ved de lærde Skoler, der red Pegasus ved denne Lejlighed.

Den første By, som efter de foreliggende Beretninger ved denne Lejlighed modtog Besøg af Majestæten, var Holbæk, hvor Kongen indtraf den 5. Juni om Formiddagen Kl. 9, kun ledsaget af Hs. Excel. Overhofmarchal Hauch, der kørte med ham. Det var første Gang, en dansk Konge besøgte Holbæk, fortalte man, og derfor havde ogsaa Byen pyntet sig, saa godt den formaaede med Æreporte, Blomster og Grønt samt med Transparenter, hvori ses Kongens Navnetræk med Overskrift af forskelligt Indhold. I Algade var saaledes rejst en meget køn Æreport med Kongens Navnetræk, og under samme stod:

„Ej Oldtids svundne Glans Du skuer her.
Først med dit Scepter spirede vor Lykke.
Blandt Danmarks Konger Du den første er,
hvem Holbæk By kan tro sin Tak udtrykke“.

Da Kongen ankom til Byen, hilsedes han med Klokkklang og 27 Kanonskud. Paa Torvet stod Borgervæbningen opstillet. „Officererne i straalende Uniformer og Mandskabet i sorte Kjoler og hvide Underklæder, saa de udgjorde en vakker Parade“, skriver et samtidigt Blad. Amtmanden, Kammerherre Grev Knuth og Amtsforvalteren, Kammerherre Major v. Wegener modtog Kongen og ledsagede ham igen til Amtets Grænse.

Fra Holbæk rejste Kongen til Jylland og ankom Søndag Morgen den 8. Kl. 9 til Aarhus, men her var han ledsaget af et meget betydeligt Følge, nemlig „af Prinserne og hele den kongelige Suite“, som det hedder. Allerede samme Morgen lod han de i Aarhus liggende tre Regimenter defilere forbi sig paa Torvet. Det hele skete inden Kirketid, da Kongen ønskede, at Soldaterne ligesaa vel som han selv kunde komme i Kirke og høre Højmessen. Kongen med Følge var i Domkirken for at høre „den højærværdige Olding, Biskop Dr. Birch, Kommandør af Dannebrog“.

Om Eftermiddagen holdt Kongen Revu over Artilleriet og Mandag Formiddag over Kavalleriet, „der manøvrerede under Hs. Majestæts højstegen Kommando“. Han maa have opholdt sig i Aarhus en Uges Tid; thi først d. 15. afrejste han til Viborg. Om Onsdagen gav Selskabet Polyhymnia et Bal i Anledning af Kongens Nærværelse, og dette bivaanedes af Prins Frederik Ferdinand, Prinsen af Hessen-Philipsthal, Hs. Excel. Generalissimus Grev v. Bismarck samt flere af de i Aarhus liggende Generaler og højere Officerer¹. Om Torsdagen besøgte Kongen Anlæggene, Hospitalet og Fattiganstalten, og om Eftermiddagen var han i Skolerne.

¹ Ovennævnte Grev v. Bismarck er, saa vidt vides, et af de første mere bekendte Medlemmer af den brandenborgske Adelslæggt. hvortil jo ogsaa den senere tyske Rigskansler Fyrst Otto v. Bismarck-Schönhausen hører. Den hernævnte Grev Fred. Wilh. v. Bismarck var som württembergsk Ritmester med Napoleon i Rusland 1812 og udmærkede sig ved Moskov samt ved Overgangen over Beresina. Han førte Levningerne af den württembergiske Hær tilbage og blev senere Generalissimus. 1826 kaldtes han til Danmark for at medvirke ved den ny danske Hærordning, og 1835 gik han i samme Ærinde til Rusland. Han døde 1860

Saa rejste han som før nævnt d. 15. Juni til Viborg. Rejsen gik over Frijsenborg og Ulstrup, og om Aftenen Kl. 9 ankom Kongen til Byen under Klokkeringning „og Folkets tusindstemmige Fryderaab“. Kongen blev modtaget af Borgmesteren, Kancelliraad Gundelach, hvorpaa han tog ind hos Stiftamtmand Schönheyder, Ridder og Dbmd., hvor Embedsmændene fra Byen og Omegnen blev ham forestillede.

Det, man forbauses over ved at gennemlæse de stedlige Optegnelser angaaende Kongens Rejse, er den store Masse Sager, Protokoller, Bygninger og Institutioner m. m., som Kongen fik efterset eller i det mindste mente at faa efterset i Løbet af en halv Dags Tid. Jeg skal blot for Viborgs Vedkommende nævne følgende. Mandag Morgen d. 16. Juni Kl. 8 $\frac{1}{2}$, begyndte han med at lade sig Embedsprotokollerne fra Byen og dens Omegn forevise. Dernæst inspicerede han Byens Borgervæbning, Latinskolen, hvor Rektor Hasselbalch holdt Tale, og Disciplene sang; Eksamination i forskellige Klasser og Lærefag; derefter Udstilling af adskillige Fabrikata og Produkter af Kunstflid fra Byen og Amtet. Efter dette inspicerede han Hospitalet, Brandkorpset med Sprøjte og Redningsøvelser, Sygehuset, Borgerskolen, Søndresogns Kirke, Haandgerningsskolen, Tugthuset og Arresterne; derefter Avdiens paa Raadhuset for Byens Borgere, og saa først holdt han Middag med Taffel hos Stiftamtmanden, hvortil Byens Embedsmænd og Honoratiores var indbudne. Ved Taffelet blev der afsunget to Sange, hvoraf den ene var forfattet af Borgmester Gundelach, den anden af Præsten St. St. Blicher. Efter Taffelet inspicerede Kongen Domkirken og blev i den festlig oplyste Kryptkirke hilset med en Tale af Stiftsprovst Schjødte. Fra

Kryptkirken gik saa Toget til den udenfor Byen anlagte Kirkegaard.

Om Aftenen blev der afsunget Sange af et Kor, der sluttede med et Vivat og 9 Gange gentaget Hurra, og Natten igennem var atter Byen og de i den anbragte Æreporte illuminerede.

Næste Dags Morgen Kl. 8 forlod Kongen Viborg og kørte til Løgstør. Som Prøve paa den Tone, Bladene anslog i Anledning af Kongebesøget, skal jeg ordret anføre nogle Slutningslinier af den i Viborg dengang udgivne Avis „Samleren“ for Onsdagen den 18. Juni saalydende: „Den elskede Landsfader forlod os i Gaar Morges Kl. 8, betegnende her som overalt sine Spor med Mildhed og Naade; men Erindringen om den sande Glæde, den ædle sjette Frederik ved sin uskat-terlige Nærværelse skænkede os, vil aldrig forlade hans tro og erkendtlige Undersaatters for Konge og Fædreland højt bankende Hjerter“.

Paa Vejen fra Viborg til Løgstør, fortæller „Samleren“ for 1. Juli, havde en hel Del unge festlig smykkede Karle udenfor Gjedsted By modtaget Kongen. Alle var de til Hest, og „under Fryderaab“ indtog de Pladsen foran Kongens Vogn, idet de ledsagede Toget til Byen. Gennem en her oprejst Æreport og „gennem de tætte Rækker af jublende Undersaatter“ kørte Kongen ind i Præstegaarden, hvor han stod af og begav sig straks hen i Skolen, hvor Børnene maatte aflægge Prøve paa, hvad de kunde. Paa Tilbagevejen til Præstegaarden strøede 8 festligklædte Piger Blomster foran Kongen, og ved en i Haven oprejst Æreport overrakte den yngste af Pigerne ham en Sang, forfattet af Rektor Hasselbalch. Da Kongen med Følge var indkommen i Præstegaarden, blev Herredets Præster

præsenterede af Stiftamtmand Schönheyder, hvorpaa der var Middag i Præstegaarden. Under Taffelet, hvori hele den kongelige Suite deltog, udbragte en tilstedeværende Kongens Skaal, der modtoges med stor Jubel. Efter Taffelet kørte saa Kongen videre. Imidlertid synes det efter Meddelelserne i Ribe-Bladet, at Kongen endnu en Gang maatte gøre Ophold paa denne Vej, nemlig i Simsted Sogn. Her havde nemlig Præsten, assisteret af sin Hustru og 4 Børn, rejst en Æreport paa et Sted, der hedder Cimbershøj; og her afsang de en Sang med Støtte fra deres nærmeste Naboer, særlig af Kvinder, idet der blandt Sangerne nævnes „11 Fruentimmer“. Sangen var forfattet af Præsten selv og lød saaledes:

„Med festlig Fryd, med festlig Glæde
Her i den brune tavse Hede,
O Konge, rørt vi møde dig!
Og rørt vor Sjæl af Glæde flammer,
Mens Læben højtidsfuldt fremstammer:
Vor Konge vorde lykkelig!

Velkommen, Landets hulde Fader
Fra fjerne Herthas Myriader
Til Cimbrers minderige Kyst!
Hvor Bavnen mellem Lyngen knejser.
Taknemlighed dig Alter rejser
Udi hvert trofast Cimbrerbryst!

Med Velbehag du huldt modtage
Den Krans, som Uskylds Hænder svage
Med barnlig Tillid række Dig,
Og som dens friske Løv nu grønnes,
Din Faderdaad af Himlen lønnes.
Lev, gode Konge, lykkelig!“

Den 18. Juni Kl. 5 Eftermiddag kom Kongen over Hvalpsund til Sallingland, som det hedder, hvor han hilstes „af den forsamlede Mængdes Fryderaab“. Ved den med Grønt og Blomster smykkede Bro, paa hvilken han gik i Land, modtoges han af By- og Herredsfogden, Kancelliraad Rosenstand, „hvorefter 12 unge Damer fra Omegnen ved en Velkomstsang tolkede Folkets glade Følelser ved atter at se Landets Fader“, skriver „Samleren“ for 19. Juni. Kongen tog saa til Hovedgaarden Eskjær, hvor han opholdt sig en Time, hvorpaa han fortsatte Rejsen til Skive. En halv Mils Vej uden for Byen modtoges han af en Del Borgere til Hest, og „under Kanontorden og Folkets Jubel ankom Allerhøjstsamme til Skive Kl. 8 $\frac{1}{3}$ “. Her stod han af hos Kancelliraad Rosenstand, hvor han overnattede. Ved Aftrædelsen modtoges Kongen af en talrig Forsamling af Byens og Omegnens gejstlige og verdslige Embedsmænd samt Honorationes, der af Stiftamtmand Schönheyder blev forestillede for Majestæten. Om Aftenen og langt over Midnat var Byen illumineret, hvilken Illumination yderligere forskønnedes ved flere smagfuldt oplyste Æreporte og Transparenter.

Den 19. Juni om Morgenen Kl. 6 eftersaa Kongen Embedsmændenes Protokoller og Regnskaber og gav Avdiens til enhver, som havde noget at andrage om, lod Brandkorpset prøve Sprøjterne og tog Fængslerne i Øjesyn; sluttelig begav han sig til Borgerskolen, hvor Børnene blev eksaminerede i de forskellige Fag og viste derefter deres Færdighed i Gymnastik ved Udførelsen af en hel Del Legemsøvelser. Kl. 9 forlod saa Kongen Skive og kørte til Holstebro.

Kl. 12 indtraf Kongen til Holstebro, hvor han tog ind hos Amtsforvalter Skjerbek. Her modtog han i

Avdiens de forskellige gejstlige og verdslige Avtoriteter og fortsatte derpaa efter indtaget Middagsmaaltid sin Rejse videre til Ringkøbing. Saavel ved Ankomsten som Afrejsen paraderede Borgervæbningen.

Natten tilbragte Kongen i Ringkøbing, og om Morgen den 20. Juni tog han derfra over Klitten til Nymindegab. Her havde man søgt at gøre det hele saa festligt som mulig. Særlig havde den virksomme Embedsmand, Sandflugtskommisær, Kammerraad Westesen, været virksom. Der var oprejst to Ærestøtter med Blomster og Grønt ved Landgangsstedet. Endvidere laa der 8 Fiskerbaade „af dem der sædvanlig indbragte for 10 Rdl. Torsk hver“, siger Ribe-Avisen. Disse Baade laa i Rad langs ned ad Strømmen. Endvidere laa der ogsaa 6 norske Skibe, alle med vajende Flag, og desuden 3 Ringkøbing-Skibe, hvoriblandt Kaptajn Berthelsens skønne Galease med Flag lige fra Top til Ræling, og saa var den besat med Kanoner for at hædre Majestæten. Under Kanonsalut er altsaa Kongen gaaet i Land, hvor man foruden de tvende før nævnte Ærestøtter ogsaa havde rejst et Telt til Hs. Majestæts Modtagelse, og ved hvilket Bønderne holdt med deres Heste. Ved Landgangsstedet hilstes Kongen med en Sang, der var forfattet af Sognepræsten i Henne, Jens Christian Fischer, og som blev afsunget af et Kor paa 6 Karle og 10 Piger og lød saaledes:

Konge, o velkommen vær
Her ved Havets Bølger,
Hvor de mange Bjerges Hær
Agermarken dølger.
Her, hvor Vesterhavet slaar
Imod Jyllands Sande,
Og de stolte Skibe gaar
Paa de blanke Vande.

Herre, vi i Ydmyghed
For dit Aasyn træde,
Og udi al Simpeltied
Tale vores Glæde.
Gid at Kongen stedse maa
Leve her med Glæde,
Roser og Violer gro
Der, hvor han skal træde
Give Gud at Kongens Slægt
Stedse her maa byde,
Da skal hele Danmarks Folk
Alletid sig fryde.
I den Tid, som Fisken gaar
Her i Havets Vande,
Gid da ogsaa Kongens Børn
Styre Danmarks Lande!

Efterat denne Sang var sunget, kom der imidlertid et lille tragikomisk Mellemspil, efter hvad en af de 6 Karle, der deltog i Koret, nemlig nu afdøde Aftægtsmand Niels Gundesen i Hovstrup, har fortalt nuværende Præst i Hammelev, Engelsen, der for en Del Aar tilbage var Sognepræst i Henne og Lønne. Sagen var nemlig den, at Pastor Fischer havde skrevet endnu en Sang, bestemt til at synges paa Blaabjerg, naar Kongen stod paa denne 100 Fod høje Klit. Men Kongen vilde ikke standse ved Blaabjerg; han vilde nøjes med blot at køre forbi og saa iagttage Klitten fra Vognen af. Pastor Fischer havde endvidere tænkt sig, at Kongen vilde sejle over Fil-Sø og lande ved Søvig, hvilke Tanker han havde givet Udtryk i Sangen. Det kom nu heller ikke til at passe. Da Kong Frederik imidlertid mente, det var Synd, at Henne-Præsten skulde brænde inde med Sangen, enedes man om, at ogsaa denne Sang skulde afsynges ved Gabet, hvilket ogsaa skete. Sangen lød saaledes:

Som Solen opstiger fra østlige Kant
Og udbreder Lyset saa vide,
Saaledes Kong Fredrik i Sinde det randt
At skue til Vestjyllands Side.
Den Herre saa from
I Sinde det kom
At skue al Dannemark rundten om.

Nu fryd dig med Glæde, Du Ringkøbing Stad
Og alle dine Sandbjerge nære,
Og alle I Bjerge, som stande i Rad
Ved Vesthavets Bølger saa svære,
Lad Flagene vaje,
Kanonerne gaa,
Thi Dannemarks Konge ved Fjorden mon staa.

Du Lønborrig store og vidtstrakte Gaard
Med alle dine Enge de grønne,
Du ogsaa for Tiden en Ære opnaar,
Som alletid vil dig forskønne,
Aarhundreder gaa,
Før Du kan opnaa,
At Kongerne atter hos dig vil afstaa.

Nu rul dine Bølger, o Nymindegab,
Blandt alle dine Sandbjerge vide,
Og Floden, som aldrig kan mærke sit Tab,
Der løber fra Østlandets Kilde.
Den Herre saa stor
Paa Ringkøbing Fjord
Maaske dig skue og gange ombord.

Og Blaabjerg, du stolte og udvalgte Pynt,
Du største blandt Vestlandets Høje,
Maaske og dig bliver den Glæde forkyndt,
Dig Kongen vil tage i Øje.
Med Hæder du maa
Blandt Bjergene staa,
Naar Dannemarks Fredrik paa dig vil hengaa.

Fra Blaabjerrigs brede og sandige Top
 Der skues nu Filsøens Bølger,
 De ere urolig' og rejse sig op.
 De Ønsket ej længere dølger,
 At Kongen han maa
 Ombord paa dem gaa,
 Til atter ved Søvig han Landet kan naa.

Se Landet, som skues fra Blaabjerrigs Sted,
 Er udstrakt i Mile saa mange
 Med Hav, til det ledte Velsignelse ned:
 Med Kongen kan Blaabjerrig prange.
 Gid Frederik maa
 Nu sent fra os gaa
 For hisset i Himlen der Lønnen at faa!

Da den sidste Sang var sunget, skiltes Kongen fra sit Følge. Sidstnævnte kørte nemlig den lige Vej ad Ovtrup til, medens Kongen kørte om ad Blaabjerg for atter at støde til sit Følge ved Snorom. Afdøde Jens Sivert Jensen, den tidligere Sognefoged i Lønne, hvis Fader var Toldbetjent ved Nymindegab, har som Dreng overværet det hele, og han fortalte, at Stiftamtmanden, som ogsaa var til Stede ved denne Lejlighed, kørte med 4 Heste, medens Kongen kørte med 8. Samme Sognefoged fortalte endvidere, at før den Tid var der ingen ordentlig Vej til Nymindegab; men da Kongen skulde komme, blev der i Hast lavet en provisorisk Vej, belagt med frisk Lyng; og først i Trediverne blev Kongevejen, som den dengang kaldtes, endelig anlagt og optaget som offentlig Vej. Kongen, der ønskede at se Blaabjerg, drejede om ved Lønne Kirke og østen om Præstegaarden, fortalte Niels Gundesen, og fra Vognen iagttog han saa den bekendte Klit, hvorpaa han kørte til Ovtrup, hvor Præsten Niels Hansen Olivarius prædikede i Sognets Kirke i Anledning af Kongens

Nærværelse. Denne Prædiken, der tilfældigvis blev funden i Højen Jerlev Præstearkiv¹, er nu indlemmet i Lunde-Ovtrup Præstearkiv i Provinsarkivet i Viborg og lyder saaledes:

„De dyrebare Øjeblikke, Deres Majestæt allernaadigst dvæler ved Ovtrups vestjydske Landsbykirke, maatte det allernaadigst tillades dens Præst at afbenytte for at tolke ogsaa disse Menigheders Glæde ved Landsfaderens Nærværelse iblandt os og bevidne vor Taksigelse for de under Deres Majestæts Regering oppebaarne, mangehaande Velgerninger.

Deres Majestæt gæster en Egn, fattig som det synes paa Naturens Ynde og Gaver, dog selve denne tarvelige Natur opmuntrer og styrker Beboernes Kraft og Virksomhed. Se vore Kirker, allerkristeligste Konge! Fædrenes Fromhed og Kraft opførte dem af haarden Kamp. Varige staa de fra Slægt til Slægt for varigen al overlevere det gamle Kristenbud:

Frygter Gud og Kongen ærer,
Som Guds rene Bud os lærer!

Deres Majestæt! velbyggede Landsbyer ere opførte under Deres Regering, hvor De, rejsende som Prins og Tronfølger, vilde have fundet lave smaa Bondevaninger med aarligen faldefærdige Lervægge.

I Dag vil Deres Majestæt have set Sandflugtens og Vandenes Ødelæggelser; dog — Ødelæggelsen standser — Gud udsender sin Aand, og der skabes; han fornyer Jordfladens Skikkelse. For Landsherrens Øjne maa i Dag have aabenbaret sig den skabende Naturs nyeste Frembringelser i Tipper-Øernes Marsk-

¹ N. H. Olivarius forflyttedes 1837 til Højen-Jerlev Præsteembede ved Vejle; dér døde han 1849.

sletter ved Ringkøbingfjorden mellem Bølgen blaa og de gule Sandflekke, naar Saltkrystallerne blinke mod den udtørrende Sommersol. Der, hvor i den nulevende Slægts Barndom kolde Bølger væltede og Vanddyrene blandt Fiskene tumlede sig, der lader Gud nu Græsset gro for Kvæget, ogsaa for disse Byers Kvæghjorde; thi den driftige vestjydske Bonde, plejende sit elskede Husdyr, agter ej flere Mile for lange, hvor han kan hjembringe Naturens friskeste Gaver.

Eftersom Kvæghjorden formerer sig, udstrækker ogsaa Agerdyrkeren stedse Turen længere og videre og høster sine Neg, hvor Aarene tilforn Fuglen kun frygtsom skjulte sig i den tynde Lynghe.

Ej mishage det Landsfaderen, om Hedernes Opdyrking gaar langsommere. Næppe kunne vi undvære Hedens Brændselsgave. Mennesket lever ej af Brød alene, og Kornets Mel bliver dog først Menneskeføde ved Ovnens Hede. Vesterhavets Taager og Storme forlænge den bidende Kulde ud over Vinterens Aars-tid i vor skovløse Egn, hvor ingen Bakke beskytter med Læ. Teglbæreren og Smeden saavel som Kulbæreren udtømmer Mosernes i Aarhundreder sammenpakkede Forraad, og Husholdningens Arne saavel som Pottemagerskens Fyrested finder Aar for Aar Heden sværere og dens Brændsel dyrere. Menneskelivets Tarv saavel som Naturen skyer Agerens som enhver anden Enevælde.

Saaledes virker den vestjydske Bonde paa Ager og Eng, i Heden og Mosen, velsignet ved Frihed og Ejendom. Ved Dig, kristelige Landsfader, skænkede Gud disse Egne Frihed og Ejendom. Som Tronfølger og Konge virkede Du til denne Velsignelse næsten et halvt Aarhundrede.

De stavnsbundne Oldefædres fribaarne Sønner ere nu Dine og Danmarks Værns mænd; ikke hvervede, ikke pressede, men lovmæssig udskrevne efter skønssomt Valg — eller de er hjælpende Sønner for gamle Fædre og gaardbrugende Enker; thi Din lovgivende Visdom erkendte, at Sønnen — tjenende Fader og Moder ogsaa derved tillige tjener Konge og Fædreland. Ej vanæres Danmarks Krigerrækker længere ved fremmede Landes usædelige Rømningsmænd; derfor tro vi ogsaa mere og mere at se vore Ungersvende vende sædelige tilbage fra Din Krigerskole, dannede under Dine oplyste Høvdinge til Lydighed, Orden og Høviskhed.

Thi takker Vesterbo-Jyden Dig paa denne Dag. Oldinge, der saa Din Færd i fremfarne Dage; Mænd og Hustruer, der nu i moden Alder landligen og husligen styre og raade; Ungersvend med Mænen ved Siden paa den grønne Eng, han med Leen, hun med Riven i Hænde; opvoksende Børn i Skole og paa Øvelsesplads uddannende Sjæl og Legeme efter Din landsfaderlige Anvisning — De takker Dig paa denne Sommerdag.

Ja, lange, lyse, frugtbarørende Sommerdag, vær os et Billede af Dit Liv og Din Regering i Danmarks Rige, ejegode Konge! Det var i Dit Livs Middag, i Din erfarne Manddomsalder,

Da Kristian til sine Fædre gik
Gik sølvgraa hen og til det bedre,
Til Kongers lyse Evighed,

og Du kaldedes af Gud til at stride med Mod, til at lide med Taalmod; thi Danmarks og Evropas Trængsels mørkeste Uvejrssky var over Hovedet.

Saa stundom lune Middagshede
Vi saa formørke Sol med Lyn og Larm;
Da saa vi Solen atter Skyen sprede
Og synke straalende og blid og varm.

Saa signede Du atter, mens Alderens Aar henglede, Danmarks Rige i Fred.

Evige Fader, Kongernes Konge! Lysets, Livets og Lyksalighedens almægtige Giver! Danmarks Sønner og Døtre fra Østen og Vesten bønfulde Dig paa denne Dag for vor elskede Landsfader. Du lade hans Livsol dale, dvælende, lysende og velsignende, som den skyfri Himmels synkende Sol mod den lange, blide Sommeraften!“

Fra Ovtrup kørte saa Kongen til Varde, hvor han ankom samme Aften Klokken 7^{1/2} i bedste Velgaaende, og „Borgerne ytrede deres Kærligheds og Taknemlighedsfølelse for den bedste Konge, saa godt som de lokale Forhold gjorde det muligt“, skriver den da i Ribe udkommende Avis.

Ved Vesterport, hvor Kongen kørte ind, var der opstillet en smagfuld Æreport, hvorunder saas det kongelige Navnetræk i Transparent. Ved Ankomsten salutedes der med 27 Kanonskud, og Kirkeklokkerne ringede, „hvilket altsammen bebudede den Lykke, der var bleven Byen til Del, at den havde den elskede Landsfader indenfor sine Porte“, siger Riberbladet.

De Gader, Kongen passerede, var bestrøede med Blomster og Grønt, og alle Huse selv de mindste Hytter var illuminerede og til Dels prydede med Transparenter, Blomster og grønne Kranse. Omtrent midt i Kræmmergade var oprejst en Æresbue, og paa Torvet paraderede Brandkorpset. Kongen stod af hos

Borgmesteren, Kammerjunker Wedel-Heinen, der dengang boede i den saakaldte Schulzeske Gaard paa Torvet. Her blev Byens og Omegnens Embedsmænd præsenterede for Majestæten, hvorpaa Byens fire Repræsentanter anholdt om Tilladelse til at bringe Kongen et Vivat. Efter dertil given Tilladelse blev under Fakkelskin en Sang afsungen udenfor Kongens Vinduer. Slutningsverset var saalydende:

„Hver Borger velsigner nu Fredrik vor Drot,
 Vor Fredrik, den fredegode.
 Han freder i Hytte, han freder i Slot
 Som Lejres den gamle Frode.
 Ja Jubellyd
 Med Tak udbryd:
 Lev længe, vor Konge, til Danmarks Fryd!“

Denne Festlighed endte saa med ni Gange Leve for Kongen. „Dernæst behagede det Majestæten i aabent Vindue at anhøre Borgerskabets Glædesytringer og Lykønskninger“, siger Beretningen. Torvet var oplyst med Lamper og prydet med en overfor Kongens Vinduer opført Løvhytte, i hvis Midte var anbragt et Transparent, forestillende Fredens Genius, der bekranser Kongens Navnetræk.

Næste Morgen Klokken 7 eftersaa Kongen en hel Del af Byens Embedsprotokoller, eftersaa dernæst Sprøjterne, Brandvæsenet, Kirken og Raadhuset samt Skolen, hvor Børnene blev eksaminerede i Læsning og Hovedregning. Dernæst eftersaa han, ifølge Kordegn Jakobsens Beretning i Kirkebogen, Hospitalet, Fattighuset og Sygehuset, hvorpaa han Kl. 9 afrejste til Ribe igennem den festlig smykkede Sønderport.

Lidt over Middag d. 21. Juni ankom Kongen til Ribe, hvilket i Forvejen var bebudet gennem det

paa Domkirkens Taarn vajende Flag saa vel som ved Klokkernes Ringning. Løvbuer og Æreporte saas rundt omkring, og paa Torvet paraderede Borgervæbningen med fuld Musik.

Ved Stiftamtmandsboligen var samlet ikke blot Embedsmændene fra selve Byen og dens Omegn; men ogsaa fra Haderslev, Tønder og Flensborg var de komne for at hilse paa Kongen.

Efter at have hilst paa alle disse Embedsmænd gik saa Majestæten til Taffels hos Stiftamtmanden, og Kl. 4 begyndte han at efterse Byens Indretninger og Stiftelser, saasom Hospitalet, Almisseboligen, Katrinekirken, Raadhuset, Stiftsbiblioteket, Katedralskolen, Domkirken og Borgerskolen samt Brandvæsenet. Han udtalte særlig sin Tilfredshed med Brandvæsenet og Hospitalet.

I Katedralskolen modtog Rektor Thorup Kongen „med Tanker, der vare indklædte i bunden Stil“, siger Avisen. Eleverne blev eksaminerede i Historie, Geografi, Matematik, Latin og Religion.

Om Aftenen begav Skolens Personale sig hen i Stiftamtmandsboligen med brændende Fakler, og inde i Stiftamtmand Castenskjolds Have afsang man en af Rektor Thorup forfattet Sang.

Næste Morgen, den 22. Juni Kl. 8 eftersaa Kongen Embedsprotokollerne, og hvad ellers der mere kunde være at iagttage, og Kl. 10¹/₂ forlod han saa det gamle Ribe.

Henad Aften den samme Dag kom Kongen til Kolding under Klokkeringning og Kanonsalut, Borgerkabets Paradering m. m. Ogsaa her inspicerede han, hvad der kunde overkommes. Den næste Dags Morgen, altsaa den 23. Juli Kl. 4¹/₂ modtog han de forskellige Embedsmænd til Afskedskur, hvorefter han gik i en

Baad, som sejlede ham ud til Dampskibet „Kiel“, der laa i Fjorden for fuld Damp, bestemt at afgaa til Hovedstaden, saasnart Kongen var kommen om Bord. Efter 21 Timers Sejlads naaede Skibet København den 24. om Morgenen Kl. 2.

Magister Maturin Castensen,

et Tidsbillede fra det attende Aarhundredes første Halvdel.

Af Bankdirektør Jesper Madsen i Jerne.

PAA den søndre Side af Jerne Kirkes Kor findes en Tilbygning, et Kapel, hvori der indtil Aaret 1891 henstod to større og to mindre Ligkister i aaben Begravelse. Den ene større Ligkiste gemte Støvet af Magister Maturin Castensen, der fra Aaret 1700 til 1747 var Sognepræst for Jerne og Skads Menigheder, og i de sidste 9 Aar Provst for Skads Herred. Den anden større Ligkiste gemte Støvet af hans Søstersøns og Eftermands Pastor Bøtchers Datter, der havde været gift med Kapellanen Niels Lang, senere Sognepræst for Vilslev og Hunderup Menigheder. De to Børnekister gemte Støvet af Pastor Bøtchers Søn Tobias og Niels Langs Søn Johannes.

Lige overfor Indgangen til Ligkapellet i Koret var paa den nordre Væg ophængt et Epitafium, hvorpaa læses følgende:

Dette Epitafium er opsat til Æreminde af den i Begravelsen lige over nedsatte velædle og højlærde Mand Hr. Magister Maturin Castensen til Hennegaard, fordem Sognepræst i dette Guds Hus i 47 Aar og Provst i Skads Herred i 9 Aar, som efter at han

i den enlige Stand har lagt 78 Aar til sin Alder, aflagt 5000 Rdl. til sine Arvinger, henlagt sine øvrige Midler til fattige under Direktion af Stiftets høje verdslig og gejstlig Øvrighed, overleverede sin Sjæl til Himlen, sit Støv til Graven den 7. Nov. 1747.

Hver trængende Lem, som træder frem
at tage Del af Gaven,
som Castensen har lagt derhen,
bør takke ham i Graven.
Hans Støv forgaar, men Gaven staar
for ham til Æreminde,
saa længe Pind og mindste Splind
af Tavlen ses herinde.

Ita posuit Frisius, præpos. et past. in Alsleff.

I Aaret 1891 blev Jerne Kirke underkastet en gennemgribende Restavration, der gik ud paa, saa vidt muligt, at føre den tilbage til sin oprindelige Skikkelse. Af den Grund blev Epitafiet flyttet fra Koret, for at gøre Plads til et Vindue, ind i Højkirken og ophængt paa den nordre Væg lige over for Prædikestolen. Der var Tale om dengang at rive Kapellet ned, da det vansirede Kirken udvendig; men Stiftsøvrigheden afslog Andragendet herom, da der var henlagt Midler til Kapellets Vedligeholdelse. Derimod fik man Lov til at sænke Ligkisterne ned under Gulvet i Kapellet. Kirken skulde nemlig have én Udgang mere, og denne, mente man, kunde passende være gennem Ligkapellet, hvorfor man indsatte en Dør i dets søndre Mur. — Kapellet er ikke nogen Prydelse for Jerne Kirke. Det præges af den samme Smagløshed, som er ejendommeligt for Midten af det attende Aarhundrede. Indtil Restavrationen 1891 var dette Tag delvis af Bly og

delvis af Tegl, først et Par Aar senere blev Teglen fjernet og erstattet med Bly¹.

Epitafiet har i Midten et større ovalt Skjold, der holdes af tvende kvindelige Figurer og omgives af mindre Billeder af de fire Evangelister med deres Attribute, og heri findes den første Del af Indskriften, Redegørelsen angaaende Maturin Castensen; neden under dette findes et mindre Skjold med det lille Vers. Hvorvidt Epitafiet har noget kunstnerisk Værd, maa andre afgøre.

Da man sænkede Kisten ned under Gulvet, vakte det ikke saa lidt Uvilje blandt Beboerne. Saa megen Pietet havde man dog for den afdødes Minde, at man betragtede det som en Uret mod den hensøvede. Kapellet var jo dog bygget og blev vedligeholdt for hans egne Penge, hans Bén burde hvile i Fred; man undrede sig mest over, at Kirkestyrelsen gav sit Minde dertil.

Man spørger: Hvem var Mag. Maturin Castensen, siden der er vist den afdøde saa stor Ære? I det højeste jordede man paa den Tid den afdøde Præst under Kirkegulvet og lagde en flad Sten med en Indskrift over Graven; men denne gav man en næsten fyrstelig Begravelse. Jo, Maturin Castensen var heller ikke nogen ganske almindelig Landsbypræst; man vidste om ham, at han havde været en rig Mand, der af sine efterladte Midler havde stiftet et Legat; men man vidste ogsaa, at han havde været en grumme lærd Mand, gamle „Mester Matrin“, som man kaldte ham. Det er vel nok for hans store Lærdoms Skyld, at Almuen gav ham Magt over Aanderne. Maturin Casten-

¹ Dr. O. Nielsen mener, at Kapellet er det gamle Sakristi, hvilket dog er mindre sandsynligt.

sen maatte saaledes for Samtid som for Eftertid for sin Rigdoms Skyld, for sin Lærdoms Skyld, som og for sin fremskudte Stilling i Smfundet komme til at staa i et eget Lys. Om han med sin Lærdom har udrettet noget til Gavn for Samfundet, det véd vi ikke; han har intet skriftligt efterladt sig. Om han som Præst har gjort en Gerning i sin Herres Tjeneste, det véd vi heller ikke, Historien tier derom. Almuen saa i ham kun den store Aandemaner, mere frygtet end elsket. Den store Gavmildhed, hvormed han mod sit Livs Aften uddelte sit Gods, viser heller ingen Ting.

De gamle, der vidste at fortælle om hans Aandemanen, er forlængst bortdøde. Vil man have Besked om, hvor han har øvet sin Kunst, og paa hvilket Sted han har øvet den, faar man kun liden Besked; Sagnet er gledet ud i den taagede Almindelighed og fortæles om hundrede andre Præster. Derfor er det paa Tide, at den gamle storslaaede Skikkelse bliver manet op af Graven, at han kan komme til at staa for Efterslægten i det rette Lys. Da vil det vise sig, at hans Samtid forstod ham kun lidt. Som den Mand, der henlevede sit lange Liv i énlige Stand, er han rimeligvis kun kommen lidt i Berøring med sin Menighed. Som den lærde Mand, han var, er hans Tid gaaet for ham i Studerekamret mellem hans mange Bøger. Overtroisk, som Almuen dengang var, saa den i Præstens Bogsamling kun én eneste stor Cyprianus med dens mange Kommentarer, gennem hvilke han traadte i Berøring med Aande verdenen. Og denne Aande verden var ikke en Lysets, men en Mørkets Verden, for hvilken man gruede. Selv har han ogsaa bidraget sit til at indgive Almuen den Forestilling, at han havde Magt over Aanderne.

Mangen én, der har betragtet det kostbare Epitafium i Jerne Kirke, har sikkert ønsket at vide noget mere om denne Mand. I Jerne Præstegaards Arkiv findes kun dette, at Skifteretten ved hans Død borttog alle hans Papirer. Disse er nu havnede i Provinsarkivet i Viborg. Det er hovedsagelig paa Grundlag af et Studium af disse, at følgende Skildring af Maturin Castensen fremkommer.

I Skoleprogram fra Ribe Katedralskole for 1837 giver Rektor Thorup følgende Skildring af Maturin Castensen: „Han er født paa Nybølgaard i Gram Sogn den 30. August 1669, en Gaard, som hans Fader, Borgmester Casper Christoffer Castensen i Ribe ejede. Han er dimitteret fra Ribe Skole 1688. Straks efter at han var bleven immatrikuleret ved Universitetet i København, forlod han dette og opholdt sig i Haderslev, hvor han blev manuduceret af Dr. med. Grubbe. Efter 2 Aars Forløb drog han til København, tog Eksamen philos. (med Karakteren Laudabilis) tilligemed sin Broder Bagge, de tvende første Ripensere, som fik Plads paa det nylig stiftede Borchs Kollegium, hvor han siden blev Inspektør. Imidlertid deltog han ogsaa jævnlig i Disputerøvelserne paa Kommunitetet, hvor han samtidig var Dekan,¹ og blev derved bekendt med Mag. Glud, Provst paa Kommunitetet, der fattede saa stor Agtelse for hans Forstand og dialektiske Færdighed, at han anbefalede ham til den bekendte Professor Ole Rømer, i hvis Hus han var velantagen og betragtet som et Medlem af Familien. Dette Bekendtskab befordrede hans Indsigt i Matematik, et Fag,

¹ Se Festskrift for Borchs Koll. 1889.

hvori man mener, at han let havde kunnet opnaa et Professorat, hvis det havde været ham om at gøre.“

Borgmester Castensen har været en ret velstaaende Mand; thi foruden at han ejede Nybølgaard, ejede han Jordejendomme i Ribe, noget Fæstegods hist og her og flere Tiender. Deriblandt var Jerne og Skads Kirke-tiender, hvortil hørte Jus patronatus eller Kaldsret. Maturin Castensens Moder var Kirsten Bagge, Datter af Raadmand Bagge Baggesen i Ribe, død 1681. I fire Slægtled havde hendes Forfædre været Raadmænd i Ribe. Slægten Bagge er bekendt nok i Ribe Bys Historie. Borgmester Castensen og Kirsten Bagge havde i alt 9 Børn sammen. Der nævnes saaledes:

1. Bagge Castensen, Præst i Torstrup og Horne († 1699);¹
2. Mag. Maturin Castensen i Jerne;
3. Seigneur Christoffer Castensen i Arrild;
4. Casten Castensen, Præst i Allerup (drukned 13. Okt. 1704 paa Overfarten til Sønderho).
5. Hans Castensen, Præst i Lunde og Ovtrup († 1728).
6. Constance Castensen, gift med Præsten Mag. Hans Hansen Sirich i Øsse († 1749).
7. Ida Castensen, gift med Præsten Mag. S. Bornemann i Lønborg († 1712);
8. Kirstine Castensen, gift med Præsten Mag. Jens Nielsen-Hoe i Ho og Oksby († 1729).
9. Ingeborg Castensen, gift med Rektor Bøtcher i Fredericia.

Det var i Aaret 1691 i Maj, at Maturin Castensen blev optagen som teologisk studerende paa Borchs Kollegium, men 1694 anføres han som Matematiker. Vi kan vistnok gaa ud fra, at det er med Matematikken, han særlig har sysselsat sig. Skønt han saale-

¹ Han efterlod sig ingen Arvinger

des har de bedste Udsigter til at blive Ole Rømers Arvetager, saa tager han i 1698 teologisk Attestats og samme Aar Magistergraden. Næste Aar, 1699, bryder han Samarbejdet med Ole Rømer, forlader København og lader sig af sin Fader kalde til Præst i de to vestjydske Hedesogne, og her henlever han hele sit lange Liv i ugift Stand. Her staar vi paa Gætningens Omraade; men vi har jo Lov til at gætte. Maturin Castensen var altsaa optaget i Ole Rømers Hus og blev betragtet som hørende til Familien. Ole Rømer havde været gift med en Bartholin, i hans Hus er Maturin Castensen bleven godt kendt med den Bartholinske Slægt, deriblandt ogsaa med den unge Else Magdalene Bartholin, Datter af Generalprokurøren Caspar Bartholin den yngre. Det kunde jo tænkes, at Castensen har fattet Kærlighed til hende. Et Professorat i Matematik har vel nok været ret magert at gifte sig paa, derfor tager han teologisk Embedseksamen og Magistergraden i sit 29. Aar; men saa gaar Ole Rømer hen i Aaret 1699 og gifter sig med Else Bartholin, og samtidig forlader M. Castensen København. Det er maaske kun et Tilfælde.

Hvis denne Gætning har noget paa sig, saa viser Maturin Castensen sig langt fra som en Mand. For vore Øjne ser det ud til, at han svigter sit Ungdomsideal; ti hans Ungdomsideal har næppe været Prædikestol og Messedragt, det har han snarere søgt med væbnet Øje mellem Himlens Stjerner. Hans Formaal er fra nu af kun at samle jordisk Gods; men at han saa slaar sig ned i en vestjydske Præstegaard, er uforstaaeligt. Hans Ungdomssaga fortæller os ikke ret meget. Som Mand faar vi et fyldigere Billede af ham.

I Skifteprotokollerne findes en Fortegnelse over hans efterladte Bogsamling, der giver os et godt Billede af ham som den lærde Mand, han var. Den bestod af ialt 411 forskellige Værker, hvoraf adskillige har været paa flere Bind, saa lavt anslaaet kan den let sættes til mindst 500 Bind, en ret betydelig Bogsamling for en Landsbypræst i første Halvdel af det attende Aarhundrede. Deraf har omtrent 120 Bind været af teologisk og opbyggeligt Indhold, 50 Bind af historisk og vel ligesaa mange af matematisk, astronomisk og naturvidenskabeligt Indhold. Endvidere findes en hel Del Leksika og grammatikalske Værker. En hel Del Lovbøger har han ogsaa haft paa sine Boghylder, endog et ret betydeligt Udvalg, saa han maa have været godt hjemme i Lands Lov og Ret baade paa det kirkelige og det rént borgerlige Omraade. De langvarige Retstrætter, han har haft, har ogsaa tvunget ham ind i Lovstudiet. Af Skønlitteratur har han haft noget, men ikke ret meget ud over nogle græske og latinske Klassikere samt Molières Værker. Af Holbergs Værker har han kun været i Besiddelse af hans „Introduction til de evropæiske Staters Historie“ og hans „Epigrammer“. Det er betegnende, at han ikke har ejet noget af den Litteratur, som Pietismen affødte, ikke engang Brorsons Salmer. Den teologiske Litteratur er fyldigst repræsenteret i hans Bogsamling; men Fortegnelsen derover giver os et Indblik i, at det er Ortodoksien, han har dyrket. Næst efter Teologien kommer saa Historien, som det lader til, at han har syslet ikke saa lidt med ved Siden af det matematisk-naturvidenskabelige. Men alt i alt har vi her en Mand for os, der har siddet inde med en meget alsidig Dannelse, en Mand, der kan have

haft Tilbøjelighed til at slutte sig inde paa sit Studereværelse. At han ikke kom til at gøre sin store Lærdom frugtbringende paa anden Maade, nemlig ved at modtage det Professorat, „han saa let kunde have opnaaet“, eller ved at den affødte skriftlige Arbejder fra hans Haand, udover hans Disputatser, er uforstaaeligt.

Hele Maturin Castensens Liv er imidlertid ikke hengledet med boglige Sysler. Det kan godt tænkes, at han ret tidlig har lagt dem paa Hylden; men sikkert er det, at han i sine senere Aar ikke har kunnet ofre Tid paa Videnskaben. Da han havde erhvervet sig sit store og vidtløftige Jordegods, har dets Administration optaget hans Tid, vistnok ogsaa i den Grad, at han har forsømt sin Præstegerning, endog i en aldeles utilbørlig Grad. Allerede ved sin Faders Død 1717 kommer han i Besiddelse af en Del Jordegods, noget har han erhvervet sig før; men det er dog først ved Aaret 1730, at hans Jordegods vokser i Omfang. Fra den Tid kan vi være ganske sikre paa, at han har ladet Videnskaben skøtte sig selv. Som den lærde Mand fik han ingen videre Betydning.

I sin Embedsførelse har hans Forhold langtfra været upaaklageligt. Dette fremgaar af en Klage, som Præsident Duché rejser imod ham i den store Proces, der senere vil blive omtalt. Klagen indeholder otte Punkter, hvoraf flere er ret betydelige:

„1. Sidst i Aaret 1715 har Kongen bevilget, at en Kvinde Katrine Lambertsdatter, der var dømt til Døden for at have ombragt sit Barn, maatte begravnes paa Kirkegaarden, dog i al Stilhed og uden Jordspaaakastelse. Dette har Castensen handlet tværtimod, idet han 2. Søndag i Advent 1715, da det døde Legeme var optaget af Galgebakken og

ført til Kirken paa den Tid, da det ringede til Prædiken; da kastede han Jord paa Liget og holdt en Tale over Graven til en stor Forsamling i Stedet for at prædike.

2. Han beder aldrig i sine Bønner efter Prædiken for Kongehuset undtagen paa de store Højtidsdage.
3. Han gør ingen Forklaring paa Budordene af Katekismus og Børnelærdom sidst i sine Prædikener, som dog Loven tilholder.
4. Han har forsømt at holde Aftensang og Bøn i Jerne Kirke, som er Hovedsognet, de trende store Højtider, som og er imod Loven.
5. Han har forlangt, at Folk skulde gaa til Skrifte og Kirketjeneste, hvorefter de er mødt; men saa er hverken han eller nogen anden kommen til Stede, slig Gudstjeneste at forrette.
6. Skønt Loven forbyder, at der ved Barnedaab ikke maa indfinde sig mere end 5 Faddere, saa møder der tit 10 å 12, som nu forleden ved Thomas Madsens Barn i Gammelby, som blev døbt den 4. Marts 1716, hvor der var 10 Faddere, hvilket er en stor Profit, fordi alle Faddere ofrer.
7. Derimod er han langsom med at se til syge paa det yderste, ja vel ganske tør udeblive, naar ham behager, hvorover 5 Mennesker, nemlig: Hans Sørensen, Vognsbøl, og Thomas ibid., Jens Sørensen i Spangsberg, Johanne Christensdatter i Jerne og Karen Rasmusdatter i Kvaglund uden Afløsning bortdøde, endskønt der berettes, at de med Længsel og Attraa har skicket Bud efter Præsten, og han dog ikke til disse har villet komme.
8. Endelig som han eller hans afgangne Fader, sal. Borgmester Castensen, er Ejer af de Kirker, hvor-

til han er Sognepræst, nemlig Jerne og Skads Kirker, og har haft dem henved 12 Aar, saa har de, skønt Tienderne er ydede, alligevel ladet Kirkerne forfalde, taget Blyet af Kirkerne og lagt Tagsten paa i Stedet. I den ene Kirke har der i over 10 Aar ikke været nogen Klokke ophængt at ringe med, og naar man taler med dem derom, saa skyder den ene Skylden paa den anden. Imidlertid er Kirkerne øde og ganske forarmede, og dog har en kgl. Anordning for nogle Aar siden paalagt Kirkeejerne at vedligeholde Kirkerne sømmelig, hvis de ikke vil have deres Jus og Rettigheder forbrudt“.

Denne Klage havde ganske vist faaet en fejl Adresse, idet Kommissionen, hvortil den var indgiven, ikke var kompetent til at behandle den; men blandt dens Medlemmer fandtes dog Biskop Thura, hans nærmeste Foresatte, hvorvel han var et meget uvirksomt Medlem af Kommissionen. Men det ses ikke, at han har gjort noget ud af denne Sag. Maaske har han ikke haft Lyst til at tage sig af den myndige Præst.

Hvorledes blev Maturin Castensen den rige Mand? At efterlade sig en Formue paa over 25,000 Rdl. Kurant eller 80,000 Kroner i vore Penge, da oven i Købet Pengene havde 3 á 4 Gange saa stor Værdi som i vore Dage, er jo aldeles storslaaet. Embedet i Jerne-Skads er jo kun et jævnt godt Embede i vore Dage, Indtægten kan næppe anslaaes højere end til lidt over 3000 Kr. aarlig. Men for et Par Hundrede Aar siden har det forholdsvis været langt ringere. Tienden

ydedes dengang i Kærven, hvert 30te Neg, hvert 30te Føl, Kalv, Lam osv. tilkom Præsten. Men de bedste Jorder henlaa dengang i Hede, Kvægholdet var lille, og Folketallet var kun ringe. I Midten af det syttende og maaske ind i det attende Aarhundrede udgjorde Spangsberg kun én Gaard, og Kvaglund har sikkert ligget i Skov. Paa samme Tid véd man, at Vognsbøl kun udgjorde én Gaard, Maade ligeledes kun én Gaard, Rørkær én Gaard, Esbjerg én Gaard, Uglvig ogsaa kun én Gaard. Jerne har foruden Præstegaarden sikkert kun udgjort to Gaarde, der nævnes i gamle Papirer Jerne Søndergaard og Jerne Nørregaard. Ved Aaret 1440 nævnes en Gaard, Stydkær, i Jerne Sogn, der skal være forsvunden. Sagnet gaar, at der skal have ligget en Gaard uden for Esbjerg Havn, formodentlig er den gaaet til Grunde ved en af de mange Stormfloder i det syttende Aarhundrede. Hvor der for to á tre Hundrede Aar siden fandtes enkelte Gaarde, der findes nu, om ikke store Byer¹, saa dog ret anselige. Men det har haft Betydning for Præsten, økonomisk set.

Man indser let, at Maturin Castensen ikke har kunnet samle sin Rigdom gennem Embedets Indtægter alene; han maa have haft andre Kilder at øse af. At hans Fader, Borgmester Castensen i Ribe, har været en ret velstaaende Mand, er jo givet; men han havde en ikke saa lille Børneflokk at dele imellem, saa stor Rigdom kan der ikke være bleven til hver af dem. Det tyder heller ikke paa, at hans Søkende har været særdeles rige Folk; thi han afkøbte dem de fleste af deres Ejendomme, og det havde vel nok til Dels sin Grund deri, at de trængte til Penge. Men noget har han arvet efter sin Fader. Saaledes nævnes i

¹ Esbjerg undtagen.

Skifteprotokollerne Halvdelen af Adsersbølgaard og Jerne og Skads Kirketiender m. m. Hans Faders praktiske Sans har han ogsaa arvet, og det er muligt, han har arvet den fremfor sine Søskende; thi praktisk Sans har Borgmester Castensen været i Besiddelse af. Det er ret betegnende, at han sætter sine Penge i Jordegods og Tiender, som dengang uden Tvivl har været den sikreste Maade at anbringe dem paa, og Købesummen har kun været lille.

I det syttende Aarhundredes Krige havde Landet to Gange delvis og én Gang helt og holdent været besat af fremmede Tropper. Krig, Pest og Kvægsyge havde hærget Landet, og det var gaaet ud over Landbruget; men hen imod Slutningen af Aarhundredet kan der spores nogen Opgang, og under det attende Aarhundredes Krige kæmpes der mest udenfor Landets Grænser. Tiderne er opadgaaende, særlig efter 1730; men det benytter Maturin Castensen sig af; thi det er netop paa den Tid, at hans Opkøb af Jordejendomme og Tiender tager Fart. Men har han haft et godt Greb paa at erhverve og administrere sit Gods, saa har han utvivlsomt ogsaa været en dygtig Landmand. Det viser den Besætning, der fandtes i Præstegaarden ved hans Død. Registreringen i Skifteprotokollerne viser, at hans Besætning var 10 Heste, 8 Køer, 13 Stude og noget Opdræt og 19 Faar, en overordentlig stor Besætning paa den Tid. Det store Hestehold er paafaldende. De 3 er i en Alder fra 14 til 18 Aar, de 7 i en Alder fra 6 Aar og nedad, 2 af dem er Føl. Det tyder næsten paa, at han har været Hesteopdrætter, ja det er ikke udelukket, at han kan have drevet Handel med Heste, thi de angives saaledes: 2 sorte, 2 blaa, 2 sorte osv., de er parrede. Men har han dre-

vet Hestehandel, kan han ogsaa godt have drevet Studehandel, og det var noget, hvorpaa der paa den Tid tjentes Penge. Der fandtes ikke saa ganske faa Bondeslægter her i det sydvestlige Jylland, der ved Studehandelen samlede sig Rigdomme i første Halvdel af det attende Aarhundrede. Der nævnes ogsaa Præster, som drev denne Handel, saaledes Præsten Jørgen Ravn i Farup.

Ogsaa i det smaa har han forstaaet at skaffe sig Indtægter, som f. Eks. ved at sætte Bier ud „til halvt“. Ved Midten af det nittende Aarhundrede var det ret almindeligt at sætte Faar, Gæs og Bier ud „til halvt“, som det hed. For det meste var det velstaaende Tjenestefolk, der for deres sammensparede Skillinger købte Faar og Bier og satte dem ud til Husmænd og smaa Gaardmænd, at disse for Pasning og Pleje skulde nyde den halve Indtægt; mens det udsatte blev Udsætterens fulde Ejendom og kunde inddrages ved Aarets Udløb. Af Registreringen i Skifteprotokollerne ses det, at Maturin Castensen ved sin Død har haft udestaaende 23 Bistader baade i Jerne, Skads og Tjæreborg Sogne, deraf skulde Husholdersken Stine have et Stade og Degnen Brinchs Børn to, saa der blev kun 20 til Dødsboet.

Har Maturin Castensen været en virksom Mand, saa har han ogsaa været en sparsommelig Mand. Hans Eftermand i Præsteembedet Provst Friis i Alslev giver ham følgende Skudsmaal: „Han var en flittig Arbejdere, levede ingetogen . . . . og førte en tarvelig Husholdning, han var en Hadere af Ødselhed“. Hans Bohave, der blev solgt ved Avktion, har ikke været ud over det, der paa den Tid fandtes i velstaaende Bondehjem. I Registreringen nævnes Kister, baade store og smaa, Dragkister, et Chatol, næppe nok

en Stol, men ingen Sofa. Men Kister og Dragkister var fulde af Uldent og Linned, mest af den grove Slags. Hans Klæder bestod mest af Vadmel; men der nævnes ogsaa Datidens Købestof. Der var nok af Metalvarer, lidt Guld, meget Sølv, Kobber og Tin. Blandt Kobbertøjet nævnes ogsaa et Destillerapparat (Brændevinstøj). Af Porcellæn og Fajance fandtes intet, kun nogle grove Lervarer. Af Billeder fandtes heller ingen, saa det lader til, at han ikke har haft nogen Sans for Kunst. Af Vogne fandtes kun Arbejdsvogne, ingen Stadsvojn. Til at styre sit Hus har han til en Tid haft sin Søsterdatter; men ellers ser det ud til, at Husholdersken har været en almindelig Bondepige. Hans Husholdning har været tarvelig, maaske endog gnieragtig, hvilket Sagnet ogsaa kan pege hen paa, der fortæller, at han ved sin uventede Hjemkomst bebrejder Pigerne, at de har flottet sig med Pandekager.

Hvorledes skaffede Maturin Castensen sig Midler til at betale de ret betydelige Købesummer, han Tid efter anden maatte udrede? thi paa den Tid maatte disse jo i Reglen udredes kontant. Jo, hvor hans egne Midler ikke kan strække til, der optager han Laan, og han har haft en skarp Sporsans for at opdage, hvor der fandtes rede Penge. Han har udstedt et Gælds brev til Hans Sørensen i Ribe paa 400 Rdl., et til Frands Nielsen Ibsen i Tjæreborg paa 200 Rdl., et til Peder Knudsen i Strandby paa 120 Rdl., et til Niels Pedersen i Gammelby paa 200 Rdl., et til Thomas Madsen smst. paa 400 Rdl., et til Hans Oksvang, tjene-
nende i Andrup, paa 30 Rdl., et til Madam Gosmann

i Ribe paa 550 Rdl., et til Søren Hansen i Sadderup paa 100 Rdl., et til Niels Hansens Enke i Rørkær paa 100 Rdl., et til Calle Nielsen paa Fanø paa 500 Rdl., et til Mads Nielsen i Troldholm paa 10 Rdl., to til Pastor Ejlskov i Aal paa 200 og 100 Rdl., et til Ejlskovs Svigermoder Madam Blok i Aal paa 400 Rdl. og et til Hans Bondesen paa 50 Daler. Madam Blok har betinget sig 5 pCt. Rente, men Castensen faar hende til at nedsætte Renten for en enkelt Termin til 4 pCt., og trods hendes bestemte Indsigelser betaler han hende ikke mere i Fremtiden, hvorfor hun forlanger Godtgørelse i Dødsboet. Hans Bondesen har arvet 50 Daler efter sin Fader; men dem laaner Maturin Castensen af ham nærmest for at have et Pant, for, at Hans Bondesen skal blive ved Stavnen; men han faar ingen Renter af Pengene uagtet gentagne Henvendelser. Han har været forsigtig nok til at skaffe sig Gældsbeviset, saa Castensen kan ikke fragaa Gæld; men da han ingen Renter kan faa, saa forlanger han sit Fripas. I den Anledning skriver Castensen et Brev til ham, hvori han formelig trygler ham om at blive ved Stavnen. Er han ked af at være hos Peder Jægum, kan han jo „hvis han synes bedre om det“, hellere tage til Christen Hansen i Børsmose. Han vil meget hellere tilbagebetale ham de 50 Daler end udstede Fripas. Men Hans Bondesen fik først sine Penge tilbagebetalt af Skifteretten efter Stiftsøvrighedens udtrykkelige Paalæg.

Der kommer ogsaa en Mængde Fordringer til Skifteretten paa ydede Laan, hvorfor der ikke kan fremlægges Gældsforskrivning eller Kvittering; men hvis Berettigelse efter en langvarig Prøvelse dog lader sig bevise. Her møder Borgmester Krag i Varde for

Madam Endorf med en Fordring „paa hendes Arvepart med paaløbende Renter“, der ialt beløber sig til 6554 Rdl. 1 Mrk. $4\frac{2}{3}$ Sk., eller ogsaa, at hun faar første Prioritets Panteret i Hennegaards Gods. Sammenhængen er denne: Peder Nielsen, ogsaa kaldet Endorf, var en Søn af den rige og stormægtige Niels Nielsen paa Endrupholm. Ved Avktion havde han købt Hennegaard med tilhørende Gods og giftede sig med Kirstine Sofie Bornemann, en Søsterdatter af Maturin Castensen, og hendes Arvepart var imellem 4500 og 5000 Rdl. Disse Penge er bleven brugte til at dække en Del af Købesummen. Imidlertid døde Peder Nielsen, og hans Hustru blev sindssvag, saa hun kunde ikke styre Godset. Vel havde de 13 Børn, deraf 6 Sønner; men det lader til, at heller ingen af dem har kunnet tage Styret, saa Slægtninge maatte tage sig af det. Maturin Castensen blev udnævnt til Enkens Formynder; men han raader bestemt til at sælge Godset ved Avktion og saa købe et Hus til Enken inde i Varde. Han faar sit Forslag godkendt af rette Vedkommende. Ved Avktionen den 22. Oktober 1743 bliver Maturin Castensen som højstbydende Gaard og Gods tilslaaet for 14700 Rdl. med fuld Besætning baade uden og inden Døre med Undtagelse af, hvad Endorfs Enke behøver. Men hendes indestaaende Arvepart bliver ikke udbetalt, og der bliver heller ikke udstedt noget Gældsbevis derfor. Maturin Castensen fratræder nu som Formynder for Enken, og efter kgl. Befaling bliver Borgmester Krag udnævnt til Formynder i hans Sted. Krag har en hel Del Bryderi med Skiftemet, før han faar Fordringen godkendt.

Christen Gregersen i Strandby har laant den afdøde 112 Sletdaler den 28. Marts 1744. Han blev lovet 3 Rdl. i aarlig Rente, som han aldrig fik. Chr.

Gregersen betalte saa heller ikke sin Landgilde, men han syede alle Præstens Klæder og lappede de gamle, hvorfor han undlod at gøre Regningen op. Først da Castensen var død, kom Skrædderen med en Regning paa 95 Rdl. 13 Sk. i Arbejdsløn. Skifteretten syntes nok, den var lovlig høj; men Skrædderen undskyldte sig med, at den afdøde jo var hans Husbond, og det var derfor ikke saa lige en Sag at løbe ham paa Dørene med Regninger. Forresten er Christen Gregersens Regning saa smukt opgjort, at ikke ret mange gør det bedre nu om Stunder.

Af smaa Fordringer fremkommer en uhyre Mængde, henved 80, hvis samlede Sum kun beløber sig til omtrent 175 Rdl., og disse smaa Fordringer gaar tilbage til 1740, saa det lader til, at det navnlig er i Castensens sidste Aar, det har været vanskeligt at faa Penge af ham. Hans Tjenestefolk har ikke kunnet faa deres tilgodehavende Løn. Jep Pedersen har tjent Castensen i 6 Aar for en Løn af 4 Rdl. aarlig, men har kun faaet udbetalt 13 Rdl. Hans Møllers Søster i Spangsberg Mølle har tjent paa Hennegaard fra Philip Jacobsdag 1746 til Mikkelsdag 1746 og har til gode 6 Rdl. Hans Oksvang har til gode 30 Rdl. Mag. Sirichs Datter har været Castensens Husholderske i $2\frac{1}{2}$ Aar og har 20 Rdl. til gode. Peder Knude og Søn har udført Arbejde for 5 Rdl. 4 Mrk. 1 Sk. Lars Jensen har til gode af sin Løn og Haandpenge som Soldat ialt 6 Rdl. 2 Mrk. Soldaterne Jacob Hansen og Nielsen gør Krav paa 10 Rdl. hver for Haandpenge, som Castensen har indkasseret for dem af Lægdene, men selv beholdt.

Maturin Castensen reterer ogsaa for Skatter til Amtsstuen. Han skylder for Avktionsregninger: til

Hans Møller for Stude, han har købt til ham og betalt af sin egen Lomme; til Madam Brylle 4 Rdl. 5 Mrk. 3 Sk., som Rest paa en Avktionsregning paa 4 Kalve á 2 Rdl., et Stykke Blaarlærred 26 Alen sjællandsk Maal á $7\frac{1}{2}$ Sk. Alen og et Stykke Bly 5 Mrk. „som endnu ikke er betalt“.

Der kommer en Mængde Regninger fra Haandværkere og Handlende, der gaar flere Aar tilbage. Villads Hansen i Jerne har til gode for Smedearbejde, Rasmus Hansen i Maade for Tømmerarbejde, dennes Fader for at have kureret én af Maturin Castensens Heste. Mads Madsen i Vognsbøl har en Regning paa Hjulerarbejde, og Ane Pedersdatter har syet hans Linned og lappet hans Skjorter, hun kommer med en lang Regning paa i alt 1 Rdl. „ 10 Sk. Knud Øllegaard i Varde har 2 Rdl. 2 Mrk. 3 Sk. til gode for Urtekramvarer, og Jørgen Hansen paa Fanø ligeledes 5 Rdl. 5 Mrk. 7 Sk. til gode for Varer. Købmand Rahr i Ribe har en Regning paa $\frac{1}{2}$ Anker Bordvin 4 Rdl., 6 Potter Rinskvín 3 Rdl. og 1 $\tilde{r}$ Tobak 12 Sk.

De umyndiges Midler, Maturin Castensen har haft at bestyre, har han ikke betalt Renter af, og Hovedstolen har han selv benyttet. Af den umyndige og vel ogsaa nok aandssvage Maturin Endorfs Midler har han haft 1106 Rdl. 2 Mrk. 14 „ Sk. Morten Kiersing, der var gift med Maturin Castensens Broderdatter, maa anlægge Sag imod ham, fordi han har tilbageholdt hans Hustrus Arvepart som var 239 Rdl. 4 Mrk. 13 Sk. Ved „Fornylesdom“ af 2. Avgust 1738 blev Maturin Castensen tilpligtet at udbetale nævnte Sum; men det gør han alligevel ikke. Ved hans Død er Sagen endnu ikke bragt i Orden, hvorfor der bliver gjort Arrest i Dødsboet, der af Skifteretten bliver tagen til Følge.

Endelig kommer der en lang Række Fordringer, endogsaa ret betydelige, fra Retsbetjente over Arbejde og udlagte Penge til Dokumenters Udfærdigelse, og disse gaar langt tilbage i Tiden.

Indfæstningen har han taget imod og i Reglen kvitteret for den; men Fæstebrev har han ikke udstedt. Ved hans Død foreligger der en lang Række Krav om Fæstebrevs Udstedelse.

I et og alt indgaar til Skifteretten ikke mindre end 147 forskellige større og mindre Fordringer. Flere af dem bliver afviste som uhjemlede og uberettigede, andre faar deres Fordringer betydelig nedsatte, og det gaar særlig ud over Slægtningene; men i det hele taget har Skifteretten, der bestod af Provst Friis i Alslev som Skifteforvalter med tiltagne Assessorer Præsterne Klagenberg i Bryndum og Sidelmann i Allerup, vist sig meget hensynsfuld, saa man ved Gennemlæsning af Skifteprotokollerne, der fylder i alt 2509 Foliosider, nødes til at yde den al Anerkendelse. Det frengaar klart, at de første Fordringer, der fremkommer, er fuldtud berettigede; men efterhaanden kommer der Fart i Indleveringen, og saa bliver de stedse mere uholdbare eller ogsaa opskruede, og de mest mugne kommer tilsidst.

Maturin Castensen har ogsaa udestaaende Fordringer; men det er helt faa, og de er ret ubetydelige. Hans Midler er satte fast i de store Jordejendomme. Der er dog én, som ikke maa forbigaaes. Blandt Gældsforskrivningerne findes én, som er udstedt af Kaptajn Brockdorf¹ paa Sneumgaard paa Tysk og har Form

¹ Kapt. Brockdorf ejede ikke Sneumgaard (den ejedes dengang af Niels Rosenkrantz Schiack).

af en Veksel, og den viser, at Kaptajnen har været godt kendt med at skrive Veksler. Den lyder paa 24 Rdl. Sagen er den, at Brockdorf er kommen i Klemme. Han har været stævnet for Gældskommissionen i Varde og har indgaaet paa at betale de 24 Rdl. Dem har han laant af sin „lieber Freund“ Maturin Castensen; men Dagen før, at Gælden skal betales, opdager han, at det alligevel ikke er 24 Rdl. men 36 Rdl. Til Hovedsummen er maaske kommen 12 Rdl. i Renter og paa-løbende Omkostninger, den Slags følger jo gerne med. „For ikke at blive blameret“ sender han sin Tjener Johan Didrik som Ekspresbud med et langt tysk Brev til Jerne Præstegaard, og deri beder han sin „lieber Freund“ sende de 12 Rdl. med Tjeneren. Naar han ellers kan slippe helskindet fra Kommissionen i Varde, skal han lægge Hjemvejen om ad Jerne Præstegaard og saa give Forskrivningen. Man fristes til at læse mellem Linjerne, at Kommissionen let kan have haft andre Sager at afgøre med Kaptainen; thi det er meget tvivlsomt, om han dengang fik Lejlighed til at lægge Vejen om ad Jerne; for de 12 Rdl. findes kun en Kvittering af Johan Didrik. Hvor har Holberg dog ikke været en skarp Iagttager! thi Kaptajn Brockdorfs Brev kunde for den Sags Skyld godt være skrevet af Jacob v. Thybo; det er det samme Ordgyderi, Skryderi og Fejghed, blandet sammen paa den mest usmægtige Maade.

Skifteretten kan nu begynde sit egentlige Arbejde, men nu bliver Spørgsmaalet, hvorledes Maturin Castensens Efterladenskab skal behandles og endelig for-

deles. Den afdøde har ikke efterladt sig noget Testamente, han har kun efterladt sig et Brev til Stiftsbe-falingsmanden og Biskoppen i Ribe desangaaende, dat. 4. November 1747; det er altsaa skrevet to Dage før hans Død og lyder saaledes:¹

„Eftersom baade hans Kongelige Majestæt Kong Christian den sjette allernaadigst har meddelt mig Tilladelse paa Testamente at gøre, dat. Friederichs-berg Slot den 8. Maj 1739, saa vel som og efterdi Lovens 5. Bogs 4. Kap. 15. Art. P. 753 tillader mig, som har ingen Livsarving, at jeg maa give bort til Kirker, Skoler og fattige, hvad Gud giver mig i Sinde, da haver jeg i Guds Navn sluttet at give, saa-som jeg herved lover at give den ringe Efterladen-skab, som kand efter min Død blive over min Gæld, til fattige og nødtørftiges Hjælp, og skal jeg med første forklare, hvormeget jeg formener, at samme kand bedrage, og hvorudi det bestaar, samt hvortil mig synes (dog næst Deres Ekscellences og Højærvær-digheds Raadførelse), at dette best kunde anvendes, og hvad jeg her skriver og lover, skal jeg stadfæste formelig. — Jerne Præslegaard den 4. November 1747.

Maturin Castensen.“

Det har vistnok været hans Mening til en Tid, at han vilde gøre sin Slægt arveløs. Det synes at frem-gaa deraf, at han har søgt Tilladelse til og faaet kgl. Stadfæstelse paa at uddele sit Efterladenskab efter eget Godtykke. Havde det ikke været hans Mening, synes denne Stadfæstelse at være overflødig. Han kan umul-ig have staaet i noget godt Forhold til sine Slægt-

¹ Se Hofmans Foundationer.

ninge; thi at han afkøbte eller maaske snarere afnødte dem deres Jordejendomme, at han tilbageholdt deres Arvedel og de af dem laante Penge, skulde ikke bidrage til at forbedre Forholdet. Saa har man vel ogsaa nok følt sig trykket af denne mægtige Mand, med hvem det af og til kom til Rettergang. I Provst Friis's Beretning hedder det:¹

„Siden Magister Castensen har levet sin Livstid in celibatu (ugift Stand), havde han først udvalgt sig *heredem ex asse*,² men siden faldt han paa andre Tanker. I November 1747 blev han syg, hvorfor han sendte Bud til Provsten i Skads Herred, Mag. Hans Friis, og Borgmester Jens Weydemann i Varde, og da den første kom, laa han alt in agone (Dødskampen). Imidlertid da Ekspressen var afsendt, og han fornam, at Døden nærmede sig, fremkaldte han tvende af sine Folk tilligemed en Mand af Jerne, Spangsberg, hvilke han gav Befaling at agte paa hans Ord og samme igen referere vedkommende . . . . Mag. Maturin sluttede med disse Ord: Jeg ved, du er en Kristen, og saa sandt, som du vil være den, og møde mig for Guds Dom, da skal du efter min Død gøre, hvad du kan, at min sidste Villie kan vorde fuldkommet. Og dette sagde Provsten 1¹/₂ Time, før end han døde, og var da Husholdersken og den anden Pige til Stede“.

Det sér ud til, at han først i de sidste Dage af sit Liv har fattet en anden Beslutning. I den Henseende er den skriftlige Erklæring ret oplysende, som Morten Spangsberg afgav til Skifteretten, og som ordret lyder saaledes:

¹ Hofmans Foundationer.

² Universalarving.

„Eftersom den sal. Guds Mand velædle, velærværdige og højlærde Hr. Magister Maturin Castensen, forrige Sognepræst for Jerne og Skads Menigheder og Provst udi Skads Herred, Tirsdagen den 7. November sidst ungefær ved Middagstid sendte et Ekspresbud efter mig med de Ord, jeg ufortøvet vilde rejse til ham, han vilde tale med mig, hvorom vidste jeg ikke, førend jeg ankom, samme hans Forlangende jeg snart fuldbyrdiget. Og da jeg comparede, begærede han af hans Husholderske, at hun vilde levere mig en skreven Memorial, som til Deres højvelbaarne Hr. Geheimeraad og Deres Højærværdighed Hr. Biskoppen var skreven. Samme var af 4. November sidst. Bemeldte Memorial begærede han, jeg vilde gennemlæse. Men førend jeg samme fik gennemlæst, begyndte han at tale om, hvorledes hans Efterladenskab skulde deles, nemlig:

1. sagde han, har jeg gjort Facit, at mine Midler ungefær beløber sig til 20.000 Daler. Deraf, sagde han, skal mine Arvinger have 5000 Daler, som dennem skal deles imellem efter Kongens Lov.
2. sagde han, der er Monsieur Brinch, han skal have noget, og han har Børn. Jeg har, sagde han, taget mig dem an, de skal have hver 20 Daler aarlig.
3. sagde han, at Husholdersken hos ham havde til gode af sin Løn 40 Rdl., der foruden, sagde han, skal hun have Spangsberg Møllens aarlige Indkomster, og ifald hun sig udi Ægteskab indlader, da skal den, hun faar til Ægte, ligeledes bemeldte Møllens Indtægt nyde.
4. Hans øvrige Midler indsatte han til Deres Ekscellence højvelbaarne Hr. Geheimeraads og Deres Højærværdigheds gode Disposition.

Saaledes som forbemeldt var den sal. Mands Ord til mig i hans sidste Levetid, hvilket han forlangte, jeg efter hans Død vilde erindre og kundgøre. Og er da dette som meldt Hovedpunkterne af den sal. Mands Ord til mig paa hans yderste. Hvis videre Forklaring prætenderes, kan ved nærmere Ekamination forklares, det jeg ikke for Vidtløftigheds Skyld her vil antegne. Men at dette forefindes i sig selv at være Sandhed, vil og kan jeg, naar forlanges, med Salighedsed bekræfte, som og ligeledes af Husholdersken og Tjenestepigen kan attesteres, da de begge var nærværende, hvilket jeg ingenlunde turde undlade for denne Stift ydmygst at communicere. Da jeg iøvrigt næst al optænkelig Æstime henlever

ædle og velærværdige og højlærde

Hr. Mag. Hans Friis's

tilligemed Deres Velærværdighed Assessorernes
ydmygst og allerpligtskyldigste Tjenere

M. H. Spangsberg⁴.

Der kommer en hel Del Indvendinger fra Arvingernes Side. De har imidlertid ikke noget fast at holde sig til. Man faar det Indtryk, at de mere gaar ud paa at forhale Sagen og trække den i Langdrag. De giver ingen Sinde alle Møde eller stiller befuldmægtigede. De undskylder sig med mangelfuld Tilsigelse, ondt Vejr, lange Veje og daarligt Helbred. Det kan ikke nægtes, at Tilsigelsen i Almindelighed er meget mangelfuld. Sender de befuldmægtigede, saa er Fuldmagten mangelfuld, eller den mangler ganske. Saaledes da Peder Nissen ved en Skiftesamling begærer en Afskrift af Skifteprotokollen til Konsistorialraad Mag. Philip Friedlieb i Mariager, saa har han slet ingen Fuldmagt,

ikke engang et Brev fra Konsistorialraaden, det er bortkommet for ham. Alligevel er Skifteretten imødekommende. Den lover ham Afskriften, saa snart han kan fremlægge Brev fra Konsistorialraaden, hvori han forpligter sig til at betale Udgifterne ved Afskriftens Udstedelse.

Ved Skiftesamlingen den 18. Marts 1748 forlanger Krag paa Arvingernes Vegne, at de 5000 Daler til dem skal være Rigsdaler og ikke Sletdaler, og hvis Godset kan udbringes til mere end som anslaaet 20.000 Daler, skal Arvingerne have deres Andel deraf. Dette Andragende henvises til Skifteforvalteren. Under Skiftet afgav Stiftsøvrigheden følgende Erklæring angaaende denne Sag:

1. at den sal. Mands nødtrængende Arvinger skulde frem for andre være berettigede at nyde Frugten af hans Gave og Legatum;
2. saafremt Boets Beholdning overgik de 20.000 Daler og blev til Rigsdaler, skulde deres Andel, efter de i forestaaende Tingsvidne ommeldte 5000 Daler, dennem Rigsdaler udbetales¹.

Stiftsøvrigheden har allerede under 12. Januar 1748 resolveret, at alt den afdødes Efterladenskab bliver bortsolgt ved Avktion efter forudgaaende Taksation. Som et Tillæg til Avktionens Konditioner henstiller Biskop Brorson til Skifteretten, „at den eftergiver alle gamle Restancer og nedsætter den nyere forinden Avktionen for at undgaa Trængsel og Søgmaal af dem, som kunde blive deres Husbonder, saa meget mere som fler af Restancerne skriver sig fra den Tid, da Maturin Castensen blev deres Husbond“.

Den 30. Marts 1748 var Morten Spangsberg,

¹ Hofmans Foundationer.

Husholdersken Kierstine Povelsdatter og Mette Jensdatter stævnedes som Sagsvidner for Skads Herreds Ret for at afgive Forklaring over den afdødes sidste Vilje, saaledes som han mundtlig kundgjorde for dem faa Timer før sin Død. De forklarede, at da de kom ind til ham ved Middagstid, sad han oppe paa sin Stol; men under Samtalen blev han træt og maatte gaa i Seng. Men baade da han sad oppe, og efter han var kommen i Seng, var han klar i Tanken. Den af Morten Spangsberg afgivne skriftlige Forklaring tilligemed Maturin Castensens Memorial blev fremlagt i Retten og gennemgaaet Punkt for Punkt. Spørgsmaalene bliver besvarede klart og bestemt, og alle tre Tingsvidner er i fuldeste Overénstemmelse. Kun det Spørgsmaal, om det var 5000 Rigsdaler eller 5000 Sletdaler, at Arvingerne skulde have, kan Morten Spangsberg ikke afgøre bestemt; thi den afdøde omtalte slet ikke, hvilket det skulde være. Derpaa aflagde alle tre Tingsvidner deres Ed efter Loven.

Ved Avktionen i Varde den 18. og 19. April bliver det meste af Godset og Tienderne bortsolgt. Johan Krag i Varde bliver tilslaaet

Hennegaard og Gods med Henne og Lønne

Kirketiender for	14476 Rdl.
Alt andet Gods i Vester Herred bliver solgt for	5790 -
Godset i Skads Herred bliver solgt for	20434 -
Godset i Gørding-Malt Herreder for	1638 -
Godset i Øster Herred for	577 -
Godset i Bølling Herred for	147 -
Løsøret paa Hennegaard faar Krag for	321 -

Ved Avktion i Ribe den 28. August bliver Engene

ved Ribe og Gaardene i Haved solgt for 1842 Rdl. Opraabene foregaar pr. Td. Hartkorn, og Prisen svinger mellem 37 og 90 Rdl. pr. Tønde Hartkorn. Det er Tiendernes Hartkorn, der betales med de højeste Priser. Af de øvrige faar Krag Ovtrup Sogns Konge-Kvægtiende, Etatsraad Teilmann paa Skrumsager faar N. Nebel Kirketiende, Ovtrup Sogns Konge-Korntiende faar Povl Borreby, Skads Kirketiende bliver købt af Beboerne, og Jerne Kirketiende bliver købt af følgende fem Mænd: Thomas Madsen og Niels Hansen i Gammelby, Laurs Nielsen og Christen Nielsen i Jerne og Christen Pedersen i Novrup.

Der paastaas, at de fem Mænd var udsendte fra samtlige Hartkornsejere i Jerne Sogn for at købe Kirken; men da de mente, at de havde købt Kirken meget billig, nemlig for 3794 Rdl. 6 Sk., saa foretrak de selv at beholde den. Det har vel nok haft sine Vanskeligheder; thi vist er det, at de nødtes til at dele den i 12 Parter, der atter er bleven delt i 24 Halvparter, en Ordning, der bestaar den Dag i Dag. Det forholder sig vel nok saaledes, at de 12 Mænd har været de mægtigste i Sognet, og alle de andre Beboere har været for svage til at gøre deres Ret gældende.

Resultatet

af Dødsboet bliver, at Maturin Castensens efterladte Formue beløber sig til

26,058 Rdl. 5 Mk. $2^{13}/_{20}$ Sk. = 81,388 Kr. 34 Øre.

Deraf faar Arvingerne

5000 Rdl. = 16,000 Kr.

Tilbage bliver

21,058 Rdl. 5 Mk. $2^{13}/_{20}$ Sk. = 65,388 Kr. 34 Øre.

Herfra er imidlertid gaaet en hel Del Omkostninger, saaledes at det egentlige Restbeløb bliver 19,467 Rdl. 4 Mk. $4^{13}/_{20}$ Sk., der overgives til Stiftsøvrigheden.

Hofman slutter sine Meddelelser saaledes:

„Derpaa blev Skiftet sluttet den 25. Novbr. 1749 efter Skifterettens Decision, som af Arvingerne var æsket, ydermere stadfæstet, og efterat til dennem var falden til lovlig Deling 5000 Rdl., blev til Stiftets Øvrighed leveret Skifteprotokollen og tillige Rede og Rigtighed til Fattiges og Nødtørftiges Bedste under højbemeldte Øvrigheds Disposition, naar Omkostningerne fradrages, for den Summa in alles 19,467 Rdl. 4 Mk. $4^{13}/_{20}$ Sk. Men som af denne Relation ej egentlig kan erfares, hvortil Renterne uddeles, saa har Hr. Kammerherre og Stiftamtmand v. Holstein, Ridder, og Biskop Brodersen i Ribe ved Skrivelse til mig af Dato 25. Oktbr. 1755 meldet:

„At dette Legatum bestaar for nærværende Tid af den Summa 19,900 Rdl., hvoraf Renterne aarlig af dennem vorder uddelt iblandt fattige Enker og andre trængende af gejstlig og civil Stand her i Ribe Stift.“

Hvilket er al den Efterretning, som om dette anselige Legat haves.

Fornævnte 5000 Rdl. til sal. Provst Castensens Arvinger deles efter hans sidste Vilje dem imellem efter Loven, saaledes som følger:

A.

Seigneur Christoffer Castensen i Arrild som den sal. Castensens kødelige Broder, annammede heraf

en Broderlod 1000 Rdl., hvilke afgaar til Hans kgl. Majestæts 6te og Tiendepenge, efter som Seign. Castensen er uden Riget boende, 250 Rdl.

B.

Seign. Mogens Kiersing¹, boende i Torsager i Aarhus Stift, som har den sal. Mands Broderdatter sal. Casten Castensens til Ægte, nyder paa hendes Vegne som eneste Arving efter Faderen en Broderlod 1000 Rdl.

C.

Seign. Bornemann, boende paa Holm ved Viborg, som havde den sal. Mands Broderdatter sal. Hr. Hans Castensens af Lunde til Ægte, som nu i indeværende Aar ved Døden er afgangen, nyder ligeledes efter den mellem dem oprettede og allernaadigst konfirmerede Testamente paa hendes Vegne som eneste Arving en Broderlod 1000 Rdl.

D.

Mag. Hans Sirich i Øse, som har den sal. Mands kødelige Søster Constance Castensen til Ægte, paa hendes Vegne annammer heraf en Søsterlod 500 Rdl.

E.

Hr. Consistorialraad Friedlieb i Mariager paa sin Frues Vegne, og Madame Endorf i Varde paa egne Vegne, der er fødte af den sal. Mands kødelige Søster, nu sal. Ida Castensen i Lønborg Præstegaard, nyder begge som eneste Arvinger efter Moderen en Søsterlod, som for hver af dem er 250 Rdl.

¹ Han nævnes ogsaa Hjersing.

F.

Mons. Casper Christoffer Ho, Casten Bagge Ho i København, Madame Kingo i Ho, Mad. Nissen i Sig, Mad. Wulff og Jomfru Ho i Varde, der alle er fødte af den sal. Mands kødelige Søster, nu sal. Kirsten Castensen i Ho Præstegaard, nyder alle som eneste Arving efter Moderen en Søsterlod, saaledes at Casper Christoffer Ho og Casten Bagge Ho faar hver 125 Rdl., og de øvrige 4 hver 62 Rdl. 3 Mrk.

G.

Hr. Johannes Bøtke i Jerne, Hr. Rektor Bøtke i Fredericia og Søster Jomfru Bøtke smst., som alle er fødte af den sal. Mands kødelige Søster, nu sal. Ingeborg Castensen i Fredericia, nyder som eneste Arvinger efter Moderen en Søsterlod, som deles saaledes mellem dem, at de to første faar hver 200 Rdl. og den sidste 100 Rdl.

Skiftet sluttedes den 26. Nov. 1749 og er undertegnet
H. Friis.   H. Sidelmann.   C. A. Klagenberg.

J. Weydemann. I. Krag.

Ved at gennemgaa alle disse mange Smaating, der fremkommer for Skifteretten, kunde man fristes til at tro, at Maturin Castensen har været en meget smaalig Mand eller maaske snarere en stor Gnier. At han især i sine senere Aar har været en sløj Betaler, er aldeles utvivlsomt. At de fleste Smaafordringer er berettigede, er ogsaa udenfor enhver Tvivl. Men da han i 1742 og 1743 erhvervede sig Ølufgaards Gods og

Hennegaard med Gods, saa overvælder Administrationen af dette uhyre store Gods paa over 876 Tønder Hartkorn ham saa meget lettere, som hans legemlige Kraft, da han er kommen op over Støvets Aar, er aftagen. Afgørelsen af Smaating maa han skyde fra sig, men det kommer let til at se ud til, at han bliver uretfærdig, ja endog haard. Det kan jo ingenlunde forsvares, at han ikke betaler den stakkels Ane Pedersdatters Regning paa 1 Rdl. 10 Sk. Men lad os tænke os, at hun er kommen med sin Regning et Par Gange, paa en Tid da han har været stærkt optagen af langt større Regnskaber, — og vi maa ikke glemme, at han fra sit 68. Aar tillige var Provst for Skads Herred, — saa har han maaske sagt som saa: „I Dag har jeg ikke Tid, lille Ane, du kan komme igen en anden Dag“. Men denne anden Dag er aldrig oprunden for ham, og Ane har vel ogsaa manglet Mod til at komme igen. Vi maa huske paa, at det var ham selv, der administrede et Gods, der jo var stort nok til at beskæftige en Godsforvalter med en hel Stab af Medhjælpere. Og hvilke Medhjælpere har han haft? Han havde Degnen Johannes Brinch i Jerne, og han var aabenbar den ærligste og paalideligste; men ved Siden af havde han Christen Nielsen i Jerne, hvis Regnskab Skifte retten ikke vilde anerkende. Saa var der Præsten Kingo i Ho, hvis Regnskab er temmelig muggent. Krag's Regnskab er heller ikke for godt, og Raadmand Knudsens i Varde er af den Art, at hvis han var fremkommen med det i vore Dage, var han sikkert nok bleven sat under retslig Tiltale. Men det har givet Matorin Castensen et saa kolossalt Arbejde, at han har været ude af Stand til at beskæftige sig med Smaating, derfor skyder han disse fra sig. Alene det, at han unnlader at

udstede en Mængde Fæstebreve, tyder ligeledes paa, at han har manglet Tid; det behøver ingenlunde at være ond Vilje. Derimod bliver det mere uforklarligt, at han ikke betaler sine Tjenestefolk og Arbejdere deres Løn. Flere af dem har tjent ham i en Aarrække og altsaa til hans Tilfredshed; men vi har kun deres Fordringer at se paa, hvorimod hans Begrundelse savnes. Vi maa lægge Mærke til, at han vedgaar paa sit yderste, at hans Husholderske har 40 Rdl. til gode af sin Løn, at han rundelig sørger for hendes Fremtid, og at han i sin sidste Vilje har tænkt paa de fattige i rigt Maal. Sagnet gaar den Dag i Dag, at det var de fattige i Jerne og Skads Sogne, han havde tænkt paa at testamentere sit Efterladenskab, og at han havde ordnet Sagen med Mag. Friis i Alslev; men at denne saa gik hen og døde før Maturin Castensen. Det passer nu ikke, thi Mag. Friis blev hans Eftermand som Provst i Skads Herred og døde først 1763. Om det har været de fattige i hans Menigheder, han vilde gøre sig til sin Universalarving, som Mag. Friis peger paa i sin Beretning, naar han nævner, at han først havde udvalgt sig *heredem ex asse*, det faar vi aldrig opklaret. At han ikke har staaet i noget godt Forhold til sine Slægtninge, kan finde sin Forklaring. Har han været stridig og havesyg, saa har de paa den anden Side ogsaa været nærige overfor ham. Det kunde synes smaaligt af ham, at han samler paa Bi-stader; men det kan ogsaa ses fra en anden Side, at han har villet hjælpe Folk til en lille Biindtægt.

Det er ingenlunde det smaatskaarne, der karakteriserer Maturin Castensen, det er tværtimod det storslaaede. Som rig Mand er han storslaaet. At samle Jordejendomme sammen paa henimod 900 Tønder Hart-

korn er jo ligesaa storslaaet. Hans Magt og Myndighed har været storslaaet. Den rige Købmand saavel som den fattige Sypige krymper sig ved at sende ham en Regning. Den fattige Tjenestekarl maa springe Soldat paa hans Bud. Er der noget i Vejen, gaar han lige til den enevældige Konge og finder Ørenlyd. Men samtidig er det jævne, simple Mænd som Degnen Brinch, Morten Spangsberg i Strandby og Christen Nielsen i Jerne, der er hans nærmeste fortrolige. Blandt disse 3 Mænd er Morten Spangsberg den, der er i Besiddelse af og sikkert ogsaa fortjener hans største Tillid. Han kalder ham til sig nogle Timer før sin Død og aabenbarer ham sin sidste Vilje. Hvorfor kalder han ikke Degnen Brinch eller Christen Nielsen, der boede ham langt nærmere, eller én af hans Embedsbrødre i Allerup eller Bryndum, der jo dog ikke var saa grumme langt længere borte end Morten Spangsberg? Fordi Maturin Castensen vidste, „at han var en Kristen,“ at han i ham havde en Mand for sig, som han kunde stole paa. Det viser sig altid, naar det for stakkels Mennesker henede begynder at briste, saa vil de saa gerne have nogen om sig, de fuldtud kan stole paa. Og der laa nu denne mægtige Mand, én af de mægtigste protestantiske Prælater, for hvem alle havde bøjet sig, saa énlige, saa storslaaet fattig. Morten Spangsberg viste sig hans Tillid fuldtud værdig. Som Tingsvidne fremsætter han den afdødes sidste Vilje saa klart og tydeligt, at den kommer til at staa ved Magt. Paa Avktionen over de faste Ejendomme køber han adskillige; men han er ikke med blandt de fem, der køber Jerne Kirketiende. Anede han, at de ikke var til at stole paa? Degnen Brinch og Christen Nielsen kan godt have været hæderlige Mænd; men de havde saa

meget med den afdødes Pengesager at gøre, og deres Fordringer til Dødsboet frier dem ikke for en lille Mistanke om, at de nok vilde have deres Ulejlighed betalt. At Degnen Brinch ikke er med til at købe Jerne Kirke, har vel nok sine gode Grunde; men Christen Nielsen var en af de fem. Hvorfor overlod Maturin Castensen ikke en Del af Administrationen til Morten Spangsberg? Fordi han vel sagtens helst vilde være fri derfor. De dygtigste og paalideligste Mennesker er tit meget tilbageholdne.

Der er gaaet megen Snak om hans mange Processer. En er allerede nævnt, og én mere vil blive fremdragen. Det er dog et Spørgsmaal, om ikke en Del af de Stridigheder, man tillægger ham, snarest maa skrives paa hans stridbare Slægtnings Regning. De gjorde Kvalm nok, da han var død. Kunde de have omstødt hans „sidste Vilje“, havde de sikkert gjort det. Heldigt var det, at det var en Mand, han aabenbarede den til og overleverede den til. Hans Godgørenhed ved sit Livs Ende er storslaet. Skade kun, at han ikke har været betænkt paa sin store Gave i Tide, saa han kunde have givet nøjere Regler for Legatets Anvendelse. Det kan se ud til, at Døden har overrasket ham, og den underlige Famlen, han viser paa det sidste, giver det let Udseende af, at han giver sin store Gave som en lille Afbetaling paa det store Regnebræt. Alene det, at han overgiver de fire Femtedele af sit Efterladenskab i Stiftsøvrighedens Hænder uden den mindste Anvisning paa, hvorledes det skal anvendes, er saa paafaldende. Og saa er den Bestemmelse, Stiftsøvrigheden tager, ligesaa mærkelig, idet Legatet kun kan komme ganske faa Mennesker til gode. Det ser nok ud til, at Enker kan nyde godt af Legatet, baade af gejstlig

og civil Stand. Men efter Datidens Sprogbrug forstod man ikke ved civil Stand alle øvrige uden for gejstlig Stand; det var kun enkelte udvalgte.

Hvad Maturin Castensen har manet ned, vil snart glemmes. Hvad han samlede, spredtes for alle Vinde. Og dog er det ikke umuligt, at han har traadt dybere Spor i kulturhistorisk Henseende, end nogen aner. Det er vel værd at tage under Overvejelse, om ikke hans Samlergerning bidrog sit til, at en hel Del Bondejord ved hans Død eller i det mindste kort Tid derefter gik over i frit Bondeeje. De to Kirker, Jerne og Skads, gik helt over i Bondeeje, og alt det Bøndergods, som blev jævne Bønder- og Borgerfolk tilslaaet ved Avktionen, er gaaet samme Vej. Men en stor Del har han afkøbt adelige Slægter, og dette maatte saaledes gaa over paa en Mellemlaand, forinden det gik over i frit Bondeeje. Lad os sætte, at ved Aaret 1750 foregik denne Overgang her, saa foregik den i det mindste en Menneskealder tidligere, end Bevægelsen tog Fart paa andre Egne. Vi ved godt, at der var mange andre Faktorer, der var medvirkende til, at dette kunde foregaa, som Adelens Armod, foraarsaget ved dens Uduelighed og Vellefnet; men vi ved ogsaa, at da de adelige Slægter gik bag af Dansen eller til Dels uddøde, blev de ikke saa sjældent afløste af uadelige. Borgere og Bønder, der tit blev de værste Bondeplagere. Vel viser det sig tydeligt og klart, at Maturin Castensen ikke har haft nogen blød Haand; men en Bondeplager har han ikke været som hine. Hans Breve, som det til Hans Bondesen, aander helt igennem en vis Velvilje. Naar en og anden har krævet

sin Ret af ham, har han ingenlunde afvist ham med haarde Ord, tværtimod synes det snarere, at han har afspist ham med halve Løfter.

Har Castensen saaledes bidraget til, at Selvejendom med Bondens Frigørelse fra Herskabets Formynderskab her i disse Egne, om end kun delvis, kom en Menneskealder før, saa faar han have Tak for, at Frihedssind og Selvstændighedsfølelse ogsaa er vaagnet og fæstnet noget tidligere her end i mange andre Egne. Oplysningen gør han ogsaa noget for. Han giver Degnen Brinch i Jerne Paalæg om at samle Ungdommen til Undervisning, ikke alene i Jerne Sogn men ogsaa i Skads. Det første Aar faar Degnen et lille Vederlag derfor gennem frivillige Gaver fra Beboerne; men saa forbyder Castensen ham fremtidig at tage derimod. Han skal vente, indtil der bliver udfærdiget en Skoleplan af Skolepatronen, altsaa af ham selv; men den kommer ikke i hans Levetid. I 7 Aar holder Degnen Skole uden nogen som helst Løn, hvorfor han andrager Skifteretten om en Godtgørelse. Castensen har ogsaa købt Tømmer til et Skolehus paa 15 Fag og ladet det tømre; men saa bliver det lagt op i Kirken, og der laa det endnu, da han døde. Kong Christian den sjette udstedte 1739 og 1740 tvende Forordninger til Proprietærene med Paalæg om at bygge Skoler paa deres Godser; de fleste undlod det. Castensen har vel ogsaa ment, at han kunde undlade det, og derfor bliver Tømmeret lagt op i Kirken. Brinch andrager Skifteretten om, at de 15 Fag Hus maa blive opsatte paa Dødsboets Bekostning, og det bliver ogsaa bevilget paa den Betingelse, at Omkostningerne med at opsætte de 3 Fag, der skal afbenyttes til Skolestue, bliver refunderet af Hartkornet. Allerede i Sommeren

1748 bliver Skolehuset i Jerne opført, saa Jerne Sogn faar sin Skole endog 2 Menneskealdre, før det ved Lov af 29. Juli 1814 bliver gennemført Landet over. Indtil for 40 Aar siden stod det gamle Bindingsværks Skolehus i Jerne, da det blev afløst af den nuværende grundmurede Degnebolig; men selve Skolen var forlængst nedlagt og erstattet med 2 Skoler, én i Boldesager og én i Veldbæk.

Saa kommer vi endelig til den lange Proces med Duche m. fl., der ikke maa forbigaaes, naar Maturin Castensens Liv og Levned skal belyses. Af videre Vigtighed er den ikke, da den kun drejer sig om Sladder; men den er god at faa Forstand af. Provst Friis giver ham det Skudsmaal,¹ at „han var en flittig Arbejder, levede indgetogent og fordrede ingen til Strid, uden de Sager af Vigtighed, og hvilke hans Ære og Embede befalede ham at føre“, deriblandt ulovligt Tøndemaal ved Magasinet der i Sognet, hvilken Sag han vandt ved Højesteret 1721. Men Friis's Skudsmaal kan man ikke stole paa; han er tilbøjelig til at pynte paa Maturin Castensen, og dog siger han ikke mere, end han vel kan staa ved.

Kgl. Majestæts Præsident i Fredericia Duche har før været Amtsforvalter i Ribe. Som saadan havde han at opkræve Skattekornt, som Bønderne maatte yde; men til at modtage og opmaale Kornet benyttede han sin Fuldmægtig Hans Christensen Spangsberg i Strandby. For at spare Bønderne for at køre den lange Vej, kan de faa Lov til at levere det ved nærmeste

¹ Hofmans Foundationer.

Ladeplads, hvorfra det saa bliver sejlet til Bestemelsesstedet; men saa maa de betale Opmaal, som er Top paa hver fjerde Tønde Rug og 1¹/₂ Fdk. paa hver Tønde Havre. Skal de køre en længere Vej med det, saa slipper de fri for Opmaalet. Nu gaar der Snak om, at Hans Spangsbergs Maaletønde ikke er, som den skal være, „den er ikke brændt“, og at han tager ulovligt Opmaal, hvorved han ikke alene beriger sig selv, men ogsaa Duche, der skal være vel vidende om det svigagtige Forhold. Historien begynder med, at Castensen er kaldt til en dødssyg Kone i Strandby for at berette hende. Ved en saadan Lejlighed lader det til, at Byens Folk paa den Tid samledes for at deltage i den dermed forbundne Gudstjeneste. Ved Ankomsten savner Præsten Hans Spangsberg og Hustru, og han spørger om, hvor de er henne. Han faar til Svar, at Hans Spangsberg er paa Fanø, og hans Hustru er svag. Præsten siger saa: „Hans Spangsberg kommer ikke i saadan Forsamling, som er Guds frygt. Han burde blive hjemme og passe sine Tyvekoster; thi som hans Hus er fuldt af Tyvekoster, er hans Hjerte fuldt af Djævl. Jeg siger det her, for at I skal sige det til ham“. Det blev ogsaa trolig berettet til Hans Spangsberg, der ligeledes bruger grov Mund mod Castensen, og det kommer til Rettergang. Hvem der anlægger Sag, kan man ikke se af Domsprotokollen, hvor de første 10 Foliosider mangler; men rimeligvis er Sagen anlagt af Castensen. Denne fører et Par kvindelige Vidner for, at den rette Maaletønde ligger paa Loftet i Staver, og at Hans Spangsberg har laant en Maaletønde paa Krogsgaard, som ikke er „brændt“. Men Hans Spangsberg kan ligeledes føre kvindelige Vidner for, at baade den Tønde, der ligger paa Loftet i Sta-

ver, og den, han har laant paa Krogsgaard, men som han paastaar, ikke har brugt, begge er „brændt“. Han har brugt en tredie Tønde. I Indlægene er ført skarpe Ord fra begge Sider, særlig fra Duche og Castensen, og disse skarpe Ord bliver ved Skads Herredstingsdom kendt døde og magtesløse at være og ikke at komme nogen til Skade paa godt Navn og Rygte. Desuden bliver baade Duche og Hans Spangsberg pure frifundne for Castensens Tiltale, hvoraf det skønnes, at det er den sidste, der har anlagt Sag.

Castensen er naturligvis ikke tilfreds med denne Afgørelse; men han gaar ikke den lige Vej til Landstinget i Viborg, men derimod uden om. Han ansøger nemlig Kong Frederik den fjerde om, at der maa blive nedsat en Kommission for at undersøge Herredstingsdommen og lægge Sagen til Rette, forinden den kommer for Højesteret. Nedsættelse af Kommissioner var paa den Tid ikke usædvanlig i indviklede Sager. Efter kgl. Befaling nedsættes en Kommission, bestaaende af fem Medlemmer: Christian Guldencrone til Vilhelmsborg,¹ Stiftsbefalingsmand v. Calnein, Biskop Thura og Raad- og Amtmand Krabbe, alle tre af Ribe, samt Landsdommer Tøger Rénberg. For denne Kommission fører Maturin Castensen endvidere Klage over Duches Hustru, der ved et Bryllup i Ribe har brugt Ukvemsord imod ham, som han betegner som en „Pasquil“. Hun gør først en Undskyldning, da hun bliver stævnet for Kommissionen, og tilbyder senere en med hendes egen Haand skreven Tilbagekaldelse. Nej, Retten skal dømme, og den kender da hendes Ord døde og magtesløse osv. Men Castensen gaar heller ikke Ram forbi. Hans Beskyldning mod Duche er modbevist. For sin

¹ Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift.

usømmelige Procedure faar han en Irettesættelse og vilde være idømt en Bøde, hvis Kommissionen havde været bemyndiget dertil, men henviser Duches til at søge Regres.

Duches Indlæg imod Castensen er nærgaaende. Castensen har til kgl. Majestæt indgivet en haard og uforskammet Klage, opfyldt med mange usandfærdige Beskyldninger, „som om jeg søgte ham Hæder og Ære fra, mens han søger alle Mennesker“. Samme Præst er ellers et sært Menneske, opfyldt med store og høje Indbildninger og foragtelig overfor alle, „derfor han ikke har ladet sin egen Øvrighed urørt udi denne sin Supplication, idet han melder saaledes: min Øvrighed, som véd Sagen, sér og tier, hvis rette Aarsag giver sig selv Kongen til Kende, Retten er forventt, og Sagen er Aager og Gerrighed, som gavner mange og elskes“. Hans nærmeste Øvrighed er Biskoppen, det er vel ham, han sigter til. „Men han maa jo ikke være ved sit fulde Vid, som jeg og ikke tror. Han har sidste Gang i Kommissionen 10 Gange beskyldt General Gersdorf og Etatsraad Krabbe som Kommissarier og gjort saadan Bulder og Allarm, som han var fra hans Vid. Etatsraad Krabbe, som har haft Kommissionen for hans Fader, siger, at han ikke er ret i Hovedet, derfor har jeg given min Fuldmægtig Ordre til at tale alt, hvad han mundtlig bærer paa ham. Hvad skriftlig indgives, faar jeg at besvare. Han siger til alle, at han ikke burde være Præst men Fiskal, han bryster sig med, at han kan selv gaa til Kongen saavel som den største Minister. Derfor gør han og i sit Embede, hvad han vil, og fortæller Bønderne i hans Sogne, saasnart han kommer hjem fra nogen Rejse, hvad der er foregaaet, og saa lægger han til, alt hvad han kan indbilde dem,

„at han har stor Magt og Myndighed baade i Himme-
len og paa Jorden“.¹ Der kunde rettes mange Klager
imod ham, som naar han har prædiket over en Delin-
kvent ved Graven og kastet Jord derpaa, da dog
Kongens Brev det forbød. Gud skal vide, jeg af al
Magt skyer Processer; men jeg nødes at forsvare mig
for dette Voldsmenneske, som ikke har et sandt Ord
med at fare. Thi at beskyldte mig for, at jeg lader
mig bestikke af Proprietærene, at jeg maaler med falsk
Tønde, det gør kun den, som er galen og fra sin Forstand“.

Herefter følger saa foranstaaende 8 Klagepunkter².

Sagen trækker i Langdrag, og det kniber for Hans
Spangsberg at holde ud. Han klager over sin Fattig-
dom og over de mange Udsættelser, som Castensen
faar ved stadig at stævne ny Vidner, over 40, der for
Resten tit gaar ham imod. Hans Spangsberg bønfalder
den ene Gang efter den anden om, at Sagen maa blive
fremmet. Kommissionen afslutter Sagen den 22. Fe-
bruar 1718.

Man faar ikke noget godt Indtryk af Kommissio-
nens Arbejde, dens Holdning i Sagen er slet ikke hel-
dig. Det lykkes for Castensen ved den store Vidne-
førsel at skaffe et saa uhyre Materiale til Veje, at trods
de voldsomme Beskyldninger, der under Sagens Gang
rejses imod ham, afkræfter han sin Modpart. Hertil
kommer, at han savner ikke Midler til at føre Sagen,
medens det kniber baade for Duche og Hans Spangs-
berg. Hans Spangsberg har ikke rent Mel i Posen.
Han paastaar rigtignok, at Tønden fra Krogsgaard
sendte han straks hjem, men han kan alligevel ikke

¹ Her har vi maaske nok Nøglen til det, der har gjort ham
til Aandemaner.

² Se Side 60 flg.

benægte, at han har brugt den, og da Tønden kommer til Ribe og bliver måalt der, viser den sig endog meget for lille. Ja, saa véd man hverken ud eller ind. Misligheden skal gaa saa langt tilbage som til Aaret 1709. Men hele denne Sag, der staar paa i saa mange Aar, og egentlig kun drejer sig om Skældsord fra begge Sider, er ret betegnende for Rettergangen for henved to Hundrede Aar siden.

Nu forstaar vi, at alene denne Sag, der fik et saa uhyre Omfang og trak ud i saa mange Aar, kunde give Anledning til, at Castensen blev betegnet som en trættekær Mand; thi de andre Trætter svinder ind til ingenting ved Siden af denne.

Sagen kommer nu for Højesteret, hvor især Dokumentationens fylder mange Foliosider, og endelig falder Dommen den 19. Juni 1721, efter at Sagen har været behandlet for Højesteret den 1., 3., 5., 6., 7., 8., 10., 12., 13., 14., 15., 17., 19., 20., 21., 24., 26. og 27. Maj paa Grundlag af Kommissionens Indstilling, der imidlertid ikke er enstemmig. Dommen lyder saaledes:

„Da efter Tiltale, Gensvar og denne bemeldte Sags forefundne Beskaffenhed, og efter at Sagen den 1. — — — og 27. Maj 1721 for os pro & contra var bleven forestillet, blev Torsdagen den 19. Juni fornævnte Aar 1721 saaledes af os herom for Ret kendt og afsagt: Commissariernes ugrundede og ulovskikkede Dom bør som udømt og aldeles uefterrettelig at være, og bør Hans Christensen Spangsberg for sit formastelige Forhold og utilladelige Maaling af kgl. Skattekorn og anden ulovlig Adfærd at bøde 500 Rdl. og at betale til Generalfiskalen i Procesomkostninger 500 Rdl. Saa bør og

bemeldte Hans Christensen Spangsberg seks Uger efter denne Doms lovlige Forkyndelse paa Skads Herredsting gøre Magister Maturin Castensen en sømmelig Erklæring og Afbigt for de hannem saavel mundtlig som skriftlig brugte ærerørige Ord og at betale til hannem i Processens Omkostninger 200 Rdl. Krigscommissarius Jens Duche bør for sit formastelige Forhold med ovennævnte utilladelige Overmaal paa det kgl. Skattekorn og anden ulovlig og underfundig Omgang at have sit Præsidentsembede forbrudt tilligemed sin Hovedlod, af hvilken Generalfiskalen nyder i Processens Omkostninger 100 Rdl. Der foruden bør Jens Duche seks Uger efter denne Doms lovlige Forkyndelse til Ribe Byting paa egne og Hustrus Vegne læt gøre Magister Maturin Castensen en tilstrækkelig Erklæring og Afbigt for de ubekvemme og ublu Ord, som af dennem begge saavel mundtlig som skriftlig imod fornævnte Mag. Maturin Castensen er brugt. Og nyder bemeldte Mag. Maturin Castensen i Processens Omkostninger af Jens Duches Hovedlod 600 Rdl. Herredsfoged Christen Bygum bør for¹ — — — Rettens Behandling at bøde 20 Lod Sølv til — — — — — og betale i Processens Omkostninger til Generalfiskalen — — Rdl. og til Mag. Maturin Castensen 50 Rdl. Men Herredsskriveren Søvren Dunck og Sætteskriveren Christen Sørensen bør for Generalfiskalens Tiltale i denne Sag fri at være. De haarde og nærgaaende Beskyldninger, Sigtelser og Irettesættelser, som Mag. Maturin Castensen af Hans Christensen Spangsberg, Jens Duche og hans Hustru, Herredsfoged Christen Bygum

¹ Her er en Del ulæseligt i Domsprotokollen.

eller andre i denne Sag enten skriftlig eller mundtlig er bleven bebyrdet med, bør ikke at komme til Præjudice paa hans Embede eller gode Navn og Rygte i nogen Maade, men være som usagte og uskrevne, døde og magtesløse. Stiftsbefalingsmanden Henrik v. Calnein bør for sine vrangte og stridige Erklæringer og Attester at bøde til Vor Frelseres Kirke 300 Rdl.

De fem Commisariet, Dommen i denne Sag har underskrevet, men ikke efter Loven lydeligen afsagt, og i lige Maade for anden deres mislige og uforvarlige Forhold i denne Sag at bøde til Vor Frelseres Kirke hver 20 Rdl., saa og at betale til Mag. Maturin Castensen i Processens Omkostninger samt lige 150 Rdl. Angaaende de haarde og ubetænksomme Expressioner, Mag. Maturin Castensen for Højesteret har brugt¹ — — — — —
 — — — — — Guldencron — — — — —
 — — — — — gode Navn og Rygte i nogen Maade. Prokuratorerne Bertel Bjørnsen og Dines Leth for deres uanstændige Rettergangsmaade og — — — —
 — at bøde til Vor Frelseres Kirke hver 20 Rdl.“

Den lange Retstrætte, der begynder med Sygebesøget i Strandby den 15. Oktober 1714 og ender med Højesteretsdom af 19. Juni 1721, har altsaa paa det nærmeste varet i 7 lange Aar, og har i Virkeligheden kun drejet sig om Skældsord og Sladder. Udfaldet er for saa vidt glimrende for Maturin Castensen, som han faar alle dømt, der har haft med denne Sag at

¹ Ulæseligt i Domsprotokollen.

gøre; kun Skriveren bliver frikendt. At Herredsfogden bliver dømt, er ikke saa mærkeligt, det skete nok ikke saa sjælden paa den Tid, „at han dømte fejl første Gang“. Herredsfogden blev paa den Tid om ikke valgt saa jo dog udpeget af Tingmændene ud af deres egen Midte og kunde umulig være ordentlig kendt med Lov og Ret. Men at alle Kommissionsmedlemmerne bliver dømt og desuden to Prokuratorer, er jo paafaldende. I Procesomkostninger bliver han i alt tilkendt 1000 Rdl. Ser man lidt nøjere efter, falder der en mørk Skygge over Castensen. Vel har Hans Spangsberg og Duche ikke fuldstændig rent Mel i Posen, men deres Vidneførsel er utilstrækkelig. Edstilbud fra deres Side falder der rigeligt af; men Retten er betænkelig ved at tage derimod af Frygt for, at Eden ikke staar for Vidnerne i det rette Lys. I Kommissionen bliver fremlagt en Afskrift af en Henvendelse, som Biskop Thura stillede til Provstemødet i Ribe den 17. Juni 1716 „om Edsallæggelse“. Heri udtaler han sin Frygt for, at Menigmand mangler den rette Forstaaelse af Edens Betydning. Men kunde det nu ikke gerne tænkes, at Castensen har fremlagt denne Afskrift for at lamme sin Modpart? Det er en haard Dom, Hans Spangsberg faar. Det er mange Penge, han maa af med; men han maa have været en rig Mand. Det viser alene hans prægtige Gravsten¹ uden for Jerne Kirke, hvorpaa han er afbildet med sin Hustru og deres 11 Børn. Men de har alligevel haft 12 Børn, og det yngste var den Morten Spangsberg, til hvem Castensen meddelte sin sidste Vilje. Hans

¹ Det har vistnok undertiden været Tilfældet, at en Mand bestode sit Gravmæle endog længe før sin Død. Dette Gravmæle er fuldført Aar 1714, da det næstyingste Barn laa i Svøbet, altsaa næsten et kvart Aarhundrede før hans Død.

Spangsberg boede i den gamle Krogaard i Strandby; men han ejede ogsaa en Gaard i Uglvig. Han døde i Aaret 1737. Paa sit Dødsleje forlangte han, at der ikke maatte tales ved hans Grav; men det kunde Castensen ikke undlade, og hvad enten han har sagt om ham, „at han var en Skidt“, eller „at han havde været en trættekær Mand“, saa viser det, at de to er ikke er bleven forligte, medens de var paa Vejen. Derimod kan vi se, at Castensen ikke har overført Naget paa Sønnen. Morten Spangsberg fik Gaarden i Strandby efter sin Fader, og han har ogsaa været en velstaaende Mand; thi det viser ogsaa *hans* Gravsten uden for Jerne Kirke, der dog ikke er saa prægtig som Faderens. Morten Spangsberg giftede sig i Aaret 1748 med Kierstine Povelsdatter, Castensens sidste Husholderske; men hun døde efter 7 Aars Ægteskab, og saa giftede han sig anden Gang med Ida Sofia Rodriguez, der overlevede ham. Hans Gravsten giver ham et smukt Eftermæle. Men hans Endeligt var sørgeligt. „Paa hans Rejse mellem Hjerting og Strandby Natten mellem den 3. og 4. Februar 1772 blev han i Is og Vand henreven fra de levendes Land, og da havde han levet 3 Maaneder over 56 Aar“, fortæller hans Gravsten.

I denne Afhandling er der ikke lagt Skjul paa Magister Maturin Castensens Fejl. Nogle af dem kan vel undskyldes med Tiden, hvori han levede. Han var et Blandingsmenneske, ingenlunde nogen retlinjet Karakter; og dette Blandingsmenneske maatte han blive, forsaavidt han svigtede sine Ungdomsidealer. Det er sørgeligt at se en Mand med saa store Evner og rige Gaver lade sig lænke til et Præstekald, ikke for at gøre en Gerning i sin Herres Tjeneste, men for at samle Jordegods. Hans Lovtaler, Mag. Friis, fortæller

rigtignok om ham, at han „elskede paa en velanstændig Maade at samle, og af sin Samling med sin højre Haand at uddele uden at lade den venstre vide det; saavel i det præstelige som i det provstelige Embede viste han sig lærd og skarpsindig og opvartede stedse selv sine Menigheder og var af gode Kræfter indtil kort før sit Endeligt“. Hans Gavmildhed i levende Live har næppe været meget bevendt, hans Gavmildhed ved sit Livs Ende kan let blive omtvistet. Hans Lærdom og Skarpsindighed som Guds Ords Tjener er næppe kommen Menigheden til nogen Nytte. Om hans Gudsforhold tør vi ikke dømme. Som Provst og største Godsejer burde han gaaet foran og adlydt sin Konges Bud og opført det Skolehus, han havde ladet tømre, vedtaget en Skoleplan og lønnet den fattige Degn anstændigt, saa kunde han have faaet nogen Ros som Provst. Heller ikke er det nogen Ros for ham, at han „selv opvartede sine Menigheder“. I de senere Aar havde det været hans Pligt at holde en ordineret Medhjælper, da han fik nok at gøre med Administrationen af sit store og vidtløftige Gods. Provst Friis's Lovtale bliver snarere en Anklage mod ham. Af hans Værk er ikke andet tilbage end Gravkapellet ved Jerne Kirke og maaske en Blystatue af Seneca som Springvandsfigur i Borchs Kollegiums Have, han som Inspektør havde paataget sig at lade udføre og gjort Udlæg for Pengene dertil. Ja og saa det Maturinske Legat, ikke at forglemme; men det er jo dog alt sammen uden aandelig Værdi, og det er kun aandelige Værdier, der har blivende Værd.

„Hvo ej kan bygge sit eget Hus, hvad stort han bygger, gaar og i Grus“.

Registreringen
over Magister Maturin Castensens Jordegods.

I. Strøgods.

1.

Riberhus Amt, Riberhus Birk, Rejsby Sogn, Haved By.

Brugere: Bennet Laursen, Kaj Hansen og Lars Jepsen. Hartkorn 15 Tdr., 1 Skp., 1 Fdk., 2 Alb.

Disse Ejendomme har han købt ved Avktion efter afdøde Stiftsprovst Seerup i Ribe den 4. Juli 1737.

Skads Herred, Nebel Sogn, Lifstrup By.

Bruger: Niels Jensen og Søren Pedersen. Hartkorn 6 Tdr., 1 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Aarlig Afgift 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 3 Mrk. i Penge, Gæsteri 4 Rdl., et Føenød.

Ho Sogn og By.

Bruger: Niels Villadsen. Hartkorn 3 Tdr., 3 Skp., 3 Fdk., 1 Alb.

Mosevraa.

Bruger: Niels Nielsen. Hartkorn 3 Tdr., 2 Alb. Landgilde 10 Torsk, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Føenød. Gæsteri 1 Mrk. 12 Sk., Arbejdspenge 5 Rdl.

Aal Sogn, Børsmose By.

Brugere: Peder Madsen, Christen Hansen og Søren Pedersen. Hartkorn 3 Tdr., 1 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Arbejdspenge 4 Rdl., 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 16 Torsk.

Sammesteds.

Bruger: Peder Madsen et Boel. Hartkorn 2 Alb. Afgift aarlig 500 Samrask².

Lundenis Amt, Øster Herred, Torstrup Sogn, Ovnbøl By.

Brugere: Niels Christen og Jes Nielsen Hartkorn 7 Tdr., 3 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. Aarlig Afgift 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Pd. Smør, 1 Tømmer Træ, 1 Okse at fodre, 1 Svin, 1 Faar, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Snes Æg, Arbejdspenge 4 Rdl.

Disse Ejendomme har han faaet i Arv efter sin Fader.

¹ 1 Ørte = 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre.

² Sinaa Skuller.

Enge ved Ribe og i Farup Enge.

Meldam, Odderholm og Kokhale. Hartkorn 7 Tdr., 3 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Tilskødet ham ved Transport den 2. Nov. 1745 af Bornemann.

2.

Andel i Alslev Sogns Konge-Korntiende, tilskødet ham den 16. Juli 1747 af I. Krag. Hvor stor den Andel har været, nævnes ikke.

3.

Malt Herred, Lindknud Sogn, Adserbølgaard.

Brugere: Hans Pedersen d. æ., Hans Pedersen d. y., Mads Christensen. Hartkorn 7 Tdr., 6 Skp., 1 Fdk.

Skifteprotokollen tilføjer: „Af dette Hartkorn findes Halvparten at være tilfalden Castensen efter sin Fader ved Skiftet 1717“. Den anden Halvpart erhvervede han senere ved Køb.

4.

Kiholm.

Bruger: Christen Christensen. Hartkorn 7 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Skøde af 13. Juni 1729.

5.

Kielund By.

Bruger: Frederik Arendsen. Hartkorn 2 Tdr., 2 Skp., 2 Alb. Avktionsskøde den 27. November 1732.

6.

Lindknud Sogns Kongetiende. Avktionsskøde den 31. Maj 1730.

7.

Skads Herred, Tofterup.

Bruger: Jørgen Hansen. Hartkorn 2 Tdr., 1 Skp. Skøde af 1741 efter Kongeskøde.

8.

Agerbek.

Bruger: Peder Mortensen. Hartkorn 2 Tdr., 1 Skp., 1 Fdk., 2 Alb. Avktionsskøde over Kongens Gods, dat. 15. Sept. 1733.

Sammesteds.

Bruger: Tue Pedersen. Hartkorn 1 Skp., 1 Fdk., 2½ Alb.

Næsbjerg Sogn, Biltoft.

Bruger: Hans Christensen. Hartkorn 2 Tdr., 1 Skp., 2 Fdk., ½ Alb.

9.

Grimstrup Sogn, Blaamark.

Brugere: Niels Nielsen, Søren Christensen. Hartkorn 3 Tdr., 5 Skp., 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Skøde af 29. Februar 1732.

10.

Bruger: Søren Daugaard smst. Hartkorn 2 Tdr., 1 Skp., 2 Fdk., $\frac{1}{2}$ Alb.

11.

Øse Sogn, Helle.

Brugere: Søren Sørensen Daugaard, Jens Jepsen, Jens Thomsen og Søren Hansen. Hartkorn 7 Tdr., 3 Skp., 2 Fdk. Avktions-skøde af 30. April 1733.

12.

Næsbjerg Sogn, Agervig.

Bruger: Knud Christensen. Hartkorn 2 Tdr., 2 Alb. Skøde fra Faderen.

13.

Alslev Sogn, Toftnæs.

Bruger: Jep Hansen. Hartkorn 4 Td., 2 Skp. Skøde af 15. Januar 1723.

14.

Alslev Sogns Kongetiende. Hartkorn 10 Tdr., 2 Skp., 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Dette bevises med Christoffer Castsens Skøde, som foran er anført under Nr. 12, og siden købt af Bornemann. Den anden Part maa Bornemann have tilskødet i Krag, se Nr. 2.

15.

Spangsberg Mølle.

Bruger: Hans Knudsens Enke. Hartkorn 4 Tdr., 2 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. Skøde af 2. April 1737 fra Forvalter Andreas Skerrebek, som blev Ejendommen tilskødet den 27. November 1721 af Baron Krag paa Stensballegaard.

16.

Bruger: Svend Bojlesen et Boel. Hartkorn 1 Skp., 1 Fdk., 1 Alb. Et Missive fra Christen Esbjerg og Hustru af 15. December 1710.

17.

Nebel Sogn, Lifstrup.

Brugere: Christen Sørensen. Hartkorn 3 Tdr., 3 Fdk., 1 Alb. Knud Jepsen. Hartkorn 3 Tdr., 3 Fdk., 1 Alb.

18.

Nebel Sogns Kongetiende. Hartkorn 15 Tdr., 3 Skp.

Den halve Part er tilfalden ham efter hans Fader ved Lodtrækning. Den anden Halvpart har han købt, og den er bleven ham tilskødet 3. Oktober 1724.

19.

Jerne Sogn.

Bennets Gaard i Novrup. Hartkorn 17 Tdr., 1 Skp., 1 Fdk. Skøde fra Amtsforvalter Jens Christensens Arving af 10. Juni 1711.

20.

En Halvgaard i Novrup. Hartkorn 2 Tdr., 7 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.

21.

En Kone smst., Niels Møllers. Hartkorn 3 Skp., 1 Fdk., 2 Alb.

Samme har han tilbyttet sig fra Stefan Ehrenfeld paa Endrupholm, som ses af den mellem dem oprettede Skiftekontrakt af 16. Marts 1733.

22.

Jerne By.

5 Smaasteder, Brugere: Mads Hansen, Bodil Smed, Morten Sørensens Enke, Thyge Nielsen, Kirsten Nielsdatter og Sidsel Villadsdatter et Gadehus. Hartkorn 3 Skp., 1 Alb. Adkomst kgl. Skøde.

23.

Boldesager.

En Gaard, Bruger: Niels Mortensen. Hartkorn 5 Tdr., 7 Skp., 3 Fdk. Adkomst kgl. Skøde.

24.

Rørkær.

5 Smaasteder, Brugere: Jens Lassen, Niels Adersen, Niels Rasmussen, Hans Adersen og Mads Pedersen. Hartkorn 1 Td., 2 Skp., 1 Fdk.

Jerne By.

2 Smaasteder, Brugere, Christen Nielsen og Hans Hansen. Hartkorn 3 Skp. Adkomst Kammerraad Amtsfv. Anders Mikkelsens Kvitteringer for Pengene, dat. Viborg den 8. April og 13. Juni 1720.

25.

Strandby.

Bruger: Christen Jørgensen. Hartkorn 5 Tdr., 7 Skp., 1 Fdk., 2 Alb. Samme Gaard er skødet af Peder Spangsberg med Restitutions Rettigheder dat. 3. Marts 1741.

26.

Vognsbøl.

Bruger: Christen Gregersen. Hartkorn 1 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Adkomst 2 Breve fra Provst Fanøe i Hodde, det ene dat. 4. April 1709, det andet 25. September 1709.

27.

Jerne Sogns Kirketiende. Hartkorn 35 Tdr. 6 Skp.

Kirkejorderne bruges af følgende: Villads Hansen og Christen Beck i Jerne, Bertel Sørensen i Boldesager, Søren Jensen, Mads Madsen og Christen Gregersen i Vognsbøl og Peder Knudsen i Strandby.

Herpaa findes Skøde af Kong Chr. 5te til Christoffer Castensen, dat. 18. September 1687. Overdraget ham af hans Fader som den ældste (levende) Søn med Jus patronatus 4. April 1717.

28.

Skads Sogns Kirketiende. Hartkorn 30 Tdr., 2 Skp

Kirkens Ejendomme bruges af følgende: Thomas Mortensen og Laurs Christensen Briksbøl, en Ager paa Skads Mark, Jakob Madsens Enke i Guldager, en Eng i Uglvig Enge og én i Alslev Enge, Søren Hansen Gulager Mølle en Eng i Tjæreborg Enge, Frands Solbjerg, en Eng i Tjæreborg Enge. Tilsammen Hartkorn 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Samme Adkomst som Nr. 27.

29.

Vester Herred, Ho Sogn.

Jens Sørensen i Sønderballe. Hartkorn 2 Tdr., 6 Sk., 2 Alb. Skøde af Nis Nissen i Ho 6. Marts 1733.

30.

Niels Bunkersen i Nørballe. Hartkorn 2 Tdr., 4 Skp., 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Jens Villadsen smst. Hartkorn 6 Skp., 2 Fdk., 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Avktionsskøde fra Ribe Hospital af 9. Marts 1742.

31.

Ho Vejmølle. Avktionsskøde fra Provsteretten i Varde af 28.

December 1734. Dette Køb affødte en Trætte angaaende et For-
tov ved Møllen, som dog blev bilagt uden at komme for Dom-
stolene.

32.

Niels Villadsen i Ho. Hartkorn 5 Skp., 1 Fdk. Henvises til
Skødet under Nr. 1.

33.

Oksby Sogn.

Hans Nielsen. Østerby	Hartkorn	0 Td.,	5 Skp.,	1 Fdk.,	0	Alb.
Hans Hansen, Trolldholm	-	2	- 5	- 0	-	$\frac{3}{4}$ -
Niels Sørensen smst.	-	1	- 4	- 2	-	$1\frac{1}{2}$ -
Lambert Pedersen. Vrøgum	-	1	- 7	- 0	- 0	-
Jens Bendesen, smst.	-	1	- 7	- 0	- 0	-
Jens Gade, Oksby	-	1	- 4	- 2	- 2	-
Jens Jensen, smst.	-	1	- 4	- 2	- 2	-
Christen Nielsen smst.	-	0	- 5	- 1	- 0	-
Christen Jensen, Vandflod	-	0	- 0	- 1	- 0	-

Skøde af Casper C. J. Ho af 23 November 1731.

Anders Villesens Enke i Oksby. Hartkorn 5 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.
Nis Nissens Skøde se Nr. 29.

Jens Jensen Gade, Oksby	Hartk.	1 Td.,	4 Skp.,	2 Fdk.,	2	Alb.
Jes Jensen Gade smst	-	1	- 4	- 2	- 2	-

Casper Ho's Skøde af 2 November 1731.

Peder Hansen Gade, Oksby	Hartk.	1 Td.,	3 Skp.,	1 Fdk.,	$2\frac{1}{4}$	Alb.
Niels Sørensen smst.	-	1	- 3	- 1	- $2\frac{1}{4}$	-
Mads Hansen smst.	-	1	- 0	- 0	- $\frac{3}{4}$	-
Niels Hobo smst.	-	1	- 3	- 0	- $1\frac{1}{4}$	-
Anders Hobo smst.	-	1	- 3	- 0	- $1\frac{1}{4}$	-
Stafen Nielsens Enke, S. Oksby	-	0	- 5	- 0	- 0	-
Eskild Thomsen, Bordrup	-	1	- 0	- 3	- 0	-
Søren Clemmensen, Blaavand, et Gadehus.						.

Skøde fra Nissen se Nr. 29.

Johanne Sørens datter, Oksby	Hartk.	0 Td.,	0 Skp.,	0 Fdk.,	2	Alb.
Mikkel Jensen, Blaavand	-	0	- 0	- 2	- 0	-
Søren Gades Enke, smst.	-	0	- 0	- 1	- 1	-

Wulff's Skøde af 2. April 1732.

Jens Hansen Hartz, Vejers	Hartk.	1 Td.,	2 Skp.,	1 Fdk.,	0	Alb.
---------------------------	--------	--------	---------	---------	---	------

Avktionsskøde af 12. December 1737.

Søren Nielsen, S. Oksby	Hartk. 2 Td., 1 Skp., 2 Fdk., 2 $\frac{1}{2}$	Alb.
Skøde af Casten Bagge af 6 Marts 1733		
Jørgen Nielsen, Vandflod	Hartk. 0 Td., 0 Fdk., 1 Fdk., 1	Alb.
Skøde af Casper Ho af 23. November 1731.		
Christen Thomsen, Vandflod	Hartk. 0 Td., 0 Skp., 0 Fdk., 2	Alb.
Adkomst Kingos Kvittering 2. April 1733.		
Niels Nielsen Toft d. æ. i Bordrup	Hartk. 1 Td., 3 Skp., 1 Fdk., 2 $\frac{1}{2}$	Alb.
Clemmen Jensen smst.	- 1 - 3 - 1 - 2 $\frac{1}{2}$	-
Henvises til Skødet for Nr. 1.		
Simon Hansen, Bordrup	Hartk. 2 Td., 1 Skp., 0 Fdk., 1	Alb.
Jes Sørensen smst.	- 2 - 5 - 3 - 0 -	-
Niels Rasmussen smst.	- 2 - 1 - 1 - 1 -	-
Provst Søltofts Skøde af 16. Juli 1735.		
Jens Hansen, Vejers	Hartk. 1 Td., 2 Skp., 1 Fdk., 0	Alb.
Avktionsskøde 12. December 1735.		

34.

Aal Sogn.

Peder Madsen, Børsmose	Hartk. 1 Td., 4 Skp., 3 Fdk., 1	Alb.
En liden Væring	- 0 - 0 - 0 - 2 -	-
Christen Turdal smst.	- 1 - 4 - 3 - 1 -	-
Henvises til Skødet Nr. 1.		
Jes Clemmesen, Troldholm	Hartk. 1 Td., 0 Skp., 1 Fdk., 2	-
Skødet se Nr. 29		
Søren Bundesen, Hans Han- sen og Niels Pedersen, Troldholm	Hartk. 8 Td., 3 Skp., 1 Fdk., 0	Alb.
Jens Bundesen, Vrøgum	- 3 - 6 - 0 - 0 -	-

35.

Billum Sogn.

Mads Nielsen, Troldholm i Kelst	Hartk. 2 Td., 7 Skp., 0 Fdk., 2 $\frac{1}{4}$	Alb.
Jens Bjerre smst.	- 1 - 5 - 0 - 2 $\frac{1}{4}$ -	-
Peder Hansen smst.	- 2 - 7 - 1 - 1 $\frac{1}{2}$ -	-
Jens Christiansen Hjuler smst.	- 2 - 7 - 1 - 1 $\frac{1}{2}$ -	-
Mathias Nielsen, Tarp	- 2 - 5 - 3 - 0 -	-
Købekontrakt fra Madam Blichenberg af 2. September 1734.		

36.

Ovtrup Sogn.

John Hansen, Bækhuse Hartk. 3 Td., 2 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.
 Anders Mortensen smst. - 3 - 1 - 1 - 1 -
 Peder Sørensen Holst's Skøde, dat. Frøstrup 21. December 1717.

37.

Lønne Sogn.

Ole Pedersen Bork Hartk. 1 Td., 6 Skp., 3 Fdk., 1 Alb.
 Skødet af 2. November 1742.

38.

Lundenis Amt, Bølling Herred, Skern Sogn.

Niels Pedersen, Ø. Marup Hartk. 4 Td., 7 Skp., 0 Fdk. 1 Alb.

39.

Sædding Sogn.

Laust Madsen, Tandberg Hartk. 0 Td., 5 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.
 Overdraget ved Skiftet 1717.

40.

Øster Herred, Torstrup Sogn.

Niels Christensen d. æ.s

Enke, Ovnbøl Hartk. 3 Td., 5 Skp., 3 Fdk., 1 Alb.

Niels Christensen d. y. smst. - 3 - 5 - 3 - 1 -

Skødet henvises til Nr. 1.

Jens Madsen og Peder Niel-

sen, Sig Hartk. 4 Td., 5 Skp., 1 Fdk., 0 Alb.

Mad. Castensens Skøde se Nr. 7.

41.

Home Sogn.

Jørgen Sørensen Daugaard,

Fruerlund Hartk. 1 Td., 0 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.

Niels Thomsen smst. - 1 - 2 - 3 - 0 -

Herpaa findes 2 gamle Skøder.

Alt Strøgodset udgør c. 328 Tdr. Hartkorn.

II. Specification

over det købte Ølufgaards Gods efter Jordebogen.

Jerne Sogn.

1. Niels Christensen, Esbjerg Hartk. 5 Td., 2 Skp., 1 Fdk., 2 $\frac{1}{2}$ Alb						
2. Peder Christensen smst.	-	5	-	2	-	1 - 2 $\frac{1}{2}$ -
3. Niels Thomsen, Jerne	-	2	-	6	-	1 - $\frac{1}{2}$ -
4. Søren Olesen smst.	-	2	-	6	-	1 - $\frac{1}{2}$ -
5. Søren Mortensen, Maade	-	8	-	0	-	2 - 1 -
6. Christen Christensen smst	-	7	-	0	-	2 - 1 -
7. Hans Johansen smst.	-	7	-	0	-	2 - 0 -
8. Mads Madsen, Vognsbøl	-	1	-	3	-	3 - 1 -

Guldager Sogn.

9. Anders Laursen, Fovrfeld Hartk. 3 Td., 3 Skp., 0 Fdk., 1 $\frac{1}{2}$ Alb.						
10. Hans Laursen smst.	-	3	-	3	-	0 - 1 $\frac{1}{2}$ -
11. Olaf Hansen, Sædding	-	3	-	2	-	0 - 2 -
12. Jakob Hansen smst.	-	3	-	2	-	0 - 2 -
13. Hans Christensen smst.	-	3	-	4	-	2 - $\frac{1}{2}$ -
14. Laurs Hansen smst.	-	3	-	4	-	2 - $\frac{1}{2}$ -
15. Søren Olesen smst.	-	2	-	6	-	2 - 1 -
16. Jørgen Sørensen smst.	-	2	-	4	-	1 - 1 -
17. Hans Pedersen smst.	-	2	-	7	-	0 - 0 -

NB. Et øde Rytterhus, som Christen Teilmann har beboet.

Starup Sogn.

18. Iver Pedersen i Puglund Hartk. 3 Td., 7 Skp., 1 Fdk., 0 Alb.						
--	--	--	--	--	--	--

Øse Sogn.

19. Niels Hansens Enke, Heager Hartk. 2 Td., 0 Skp., 1 Fdk. 1 Alb.						
20. Jens Pedersen smst.	-	2	-	0	-	1 - 1 -
21. Søren Hansen smst.	-	1	-	6	-	1 - 0 -
22. Hans Christensen smst.	-	1	-	6	-	1 - 0 -
23. Niels Christensen smst.	-	1	-	7	-	1 - $\frac{1}{2}$ -
24. Jep Christensen smst.	-	1	-	7	-	1 - $\frac{1}{2}$ -

Faaborg Sogn.

25. Jørgen Nielsens Enke, Agerbæk Hartk. 4 Td., 2 Skp., 1 Fdk., 2 Alb.						
---	--	--	--	--	--	--

Bryndum Sogn.

26. Niels Sørensen, Gesing Hartk. 3 Td., 7 Skp., 0 Fdk., 2 Alb.						
27. Niels Christensen smst.	-	3	-	7	-	0 - 2 -

28. Jens Hansen smst.	Hartk. 2 Td., 1 Skp., 0 Fdk., 0 Alb.
29. Mads Sørensen smst.	- 2 - 0 - 1 - $\frac{1}{2}$ -
30. Niels Jørgensen smst.	- 2 - 0 - 1 - $\frac{1}{2}$ -
31. Hans Jakobsen smst.	- 2 - 0 - 1 - $\frac{1}{2}$ -
32. Jens Sørensen smst.	- 2 - 0 - 1 - $\frac{1}{2}$ -
33. Hans Nielsen smst.	- 4 - 1 - 0 - 0 -
34. Niels Nielsen og Jens Sørensen smst.	- 4 - 1 - 0 - 0 -
35—37. 3 Gadehuse smst., beboet af Margrete Christoffersdatter, Anders Hansen Skrædder og Hans Zakariasen. NB. Et øde Rytterhus.	
38. Hans Sørensen Lund, Bryndum	Hartk. 2 Td., 7 Skp., 0 Fdk., 2 $\frac{1}{2}$ Alb.
39. Niels Daugaards øde Sted smst.	- 2 - 7 - 0 - 2 $\frac{1}{2}$ -
40. Søren Hansen smst.	- 1 - 5 - 2 - 2 $\frac{1}{2}$ -
41. Jørgen Pedersen smst.	- 1 - 5 - 2 - 2 $\frac{1}{2}$ -
42. Anders Skerrebæk smst.	- 1 - 1 - 0 - 1 $\frac{1}{2}$ -
43. Dito af et Gadehus	- 0 - 0 - 0 - 2 $\frac{1}{2}$ -
44. Christen Ladefoged smst.	- 3 - 4 - 0 - 2 -
45. Gregers Pedersen smst.	- 1 - 1 - 1 - 2 $\frac{1}{2}$ -
46. Peder Jensen smst.	- 2 - 2 - 3 - 1 $\frac{1}{2}$ -
47. Degnen Thomas Høberg, et Gadehus.	
48. Hans Nielsen, Forum	Hartk. 3 Td. 5 - 2 - $\frac{1}{2}$ -
49. Niels Jakobsen smst.	- 3 - 3 - 0 - 1 -
50. Jens Christensen smst.	- 3 - 4 - 1 - 2 $\frac{1}{10}$ -
51. Laust Hansen smst.	- 3 - 4 - 1 - 2 $\frac{1}{10}$ -
52. Niels Lauridsen smst.	- 3 - 4 - 1 - 2 $\frac{1}{10}$ -
53. Thomas Jensen smst.	- 1 - 6 - 0 - 2 $\frac{1}{2}$ -
54. Niels Donorup smst.	- 1 - 6 - 0 - 2 $\frac{1}{2}$ -
55.—58. 3 Gadehuse, som er beboede af Niels Poulsen, Anders Olufsen og Hans Astrup. Det fjerde var øde, sidst beboet af Knud Hansen. Det samlede Hartkorn er ca. 153 Tdr. Købesummen for hele Godset var 9778 Rdl., 1 Mrk., 6 Sk. med Omkostninger og paaløbende Renter, hvorpaa der er givet følgende Kvittering:	

Summa Summarum 9778 Rdl., 1 Mrk., 6 Sk., skriver osv., som er mig betalt, og derfor kvitteres, og kan vedkommende

Auktionsdirektør herimod udstede Skøde ifølge Forordningerne og Avktionskonditionerne.

Horsens, den 29. Maj 1742. G. D. Lichtenberg.

Der blev imidlertid ikke udstedt noget Skøde denne Gang, saa Skifteretten maa give vedkommende Embedsmand Paalæg om at udstede Avktionsskødet.

III. Jordebog

over

Hennegaard og Gods med tilhørende Tiender.

Hovedgaarden.

Hennegaard Hovedgaard. Hartkorn 27 Tdr., 5 Skp., 3 Fdk, 1 Alb.

Under Hovedgaardstakst i Henne By 6 Brugere.

Bøndergods.

Henne Sogn.

	6 Brugere	Hartkorn	9 Tdr.,	4 Skp.,	2 Fdk.,	2	Alb.
Kirkeby	6 Brugere						
Stavsø	5	-	15	- 3	- 0	- 0	-
Tebbelgaard	2	-	2	- 4	- 2	- 2	-
Henneberg	10	-	20	- 0	- 1	- 2	-
Hovstrup	18	-	24	- 5	- 0	- 2	-
Klinting	6	-	8	- 7	- 0	- 1	-
Overfidde	6	-	6	- 5	- 0	- 2	-
Nederfidde	2	-	3	- 2	- 0	- 0	-
Hjulsager	2	-	3	- 0	- 0	- 0	-
Gammeltoft	2	-	2	- 2	- 0	- 0	-

Ovtrup Sogn.

	1 Bruger	Hartkorn	2 Tdr.,	6 Skp.,	0 Fdk,	0	Alb.
Ovtrup	1 Bruger						
Rottarp	2	-	8	- 0	- 2	- 2	-
Skyhede	1	-	1	- 1	- 3	- 0	-
Refsgaard	2	-	6	- 4	- 1	- 0	-
Galkær	2	-	2	- 5	- 0	- 2	-
Bael	1	-	2	- 5	- 0	- 2	-
Allerslev	6	-	9	- 5	- 2	- 0	-
Gadegaard	1	-	4	- 1	- 1	- 2	-

Dejrup	2 Brugere	Hartkorn	4 Tdr.,	5 Skp.,	0 Fdk.,	2	Alb.
Torbøl	1 -	-	2 -	4 -	3 -	2	-
Debel	1 -	-	3 -	1 -	1 -	1	-
Bækluse	2 -	-	6 -	4 -	2 -	2	-

Lunde Sogn.

Lunde	3 Brugere	Hartkorn	5 Tdr.,	0 Skp.,	0 Fdk.,	2	Alb.
-------	-----------	----------	---------	---------	---------	---	------

Kvong Sogn.

Kvong	3 Brugere	Hartkorn	10 Tdr.,	2 Skp.,	1 Fdk.,	0	Alb.
-------	-----------	----------	----------	---------	---------	---	------

Nørre Nebel Sogn.

Nebel	5 Brugere	Hartkorn	12 Tdr.,	1 Skp.,	3 Fdk.,	2 $\frac{1}{2}$	Alb.
Sæding	2 -	-	5 -	4 -	0 -	0	-
Kolle	4 -	-	15 -	2 -	3 -	1	-

Lønne Sogn.

Lønne	7 Brugere	Hartkorn	3 Tdr.,	4 Skp.,	1 Fdk.,	2	Alb.
Enge under Hovedgaarden		Hartk.	1 Td.,	6 Skp.,	0 Fdk.,	1 $\frac{1}{2}$	Alb.

Billum Sogn.

Kelst	3 Brugere	Hartk.	10 Tdr.,	2 Skp.,	3 Fdk.,	1 $\frac{1}{2}$	Alb.
Billumgaard	2 -	-	9 -	6 -	1 -	1	-
Tarp	1 -	-	2 -	5 -	3 -	0	-
Burgaard	1 -	-	4 -	3 -	0 -	2	-

Jandrup Sogn.

Bandsberg	2 Brugere	Hartk.	8 Tdr.,	2 Skp.,	0 Fdk.,	0	Alb.
Strudvad	2 -	-	5 -	4 -	0 -	0	-

Ho Sogn.

Vejers	2 Brugere	Hartk.	3 Tdr.,	6 Skp.,	2 Fdk.,	2	Alb.
Ho	3 -	-	0 -	0 -	3 -	1 $\frac{1}{2}$	-
Sønderballe	3 -	-	4 -	4 -	3 -	1	-
Nørballe	6 -	-	4 -	3 -	1 -	2 $\frac{1}{13}$	-
Vesterballe	1 -	-	3 -	3 -	3 -	1	-

Oksby Sogn.

Oksby	12 Brugere	Hartk.	13 Tdr.,	7 Skp.,	1 Fdk.,	2	Alb.
Blaavand	4 -	-	0 -	0 -	3 -	1	-
Vandflod	2 -	-	0 -	0 -	2 -	0	-
Bordrup	1 -	-	1 -	0 -	3 -	0	-
Mosevraa	6 -	-	13 -	7 -	1 -	0	-
Vejers	1 -	-	1 -	2 -	1 -	0	-

Aal Sogn.

	3 Brugere	Hartk.	3 Tdr.,	1 Skp.,	2 Fdk.,	0 Alb.
Børsmose	1	-	3	6	0	0
V. Vrøgum	1	-	3	6	0	0
Troldholm	2	-	5	2	0	1 $\frac{1}{2}$
Sønderbøl	2	-	4	1	2	1 $\frac{1}{2}$

Tiender.

	Hartk.	24 Tdr.,	6 Skp.,	0 Fdk.,	0 Alb.
Henne Sogns Kirketiende	-	24	6	0	0
N. Nebel Kirketiende	-	24	6	0	0
Lønne Kirketiende	-	10	4	0	0
Ovtrup Sogns Konge- og Kirketiende	-	26	6	0	0

Alt det til Hennegaard hørende Gods med Tiender havde ca. 395 Tdr. Hartkorn med en aarlig Indtægt af 115 Tdr. 7 $\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 70 Tdr. 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, noget Havre og i Penge 758 Rdl. 3 Mrk. 4 Sk. Hvormeget Ølufgaards Gods har givet i aarlig Indtægt, kan ikke ses, ligesaa lidt som hvad Strøgodset har indbragt ham aarlig. Hoveripligtige synes Brugere under Hennegaards Gods kun at have været i Henne, N. Nebel og Lønne Sogne. Alt det øvrige maa have været afløst med Arbejdspenge.

Et Aarhundredes Fremskridt.

Den økonomiske Udvikling i Ølgod og
Ansager Sogne 1800—1903.

Af Sparekassebestyrer N. H. Uhd i Ølgod.

VORT elskede Fædreland har i det nittende Aarhundrede gennemgaaet mange Prøvelser, det har været indviklet i og været paatvunget Krige, der i mange Maader har været uheldsvangre for Landet, og som medførte store Indskrænkninger af dets Landomraade; men har det danske Folk paa Grund af Tidernes Ugunst ikke kunnet hævde sin Ret udad til, saa har det dog vist, at det er et levedygtigt Folk, der har gennemført store Fremskridt baade paa det ene og det andet Omraade. Navnlig har vort Landbrug gjort store Fremskridt: store Hedestrækninger er tilplantede, store udyrkede Arealer er tagne under Plov og kultiverede, ligesom forbedrede Driftsmaader er indførte. Men ikke alene ved en intensiv Drift har man skaffet sig større Afgrøder af Jorden; ogsaa ved at omsætte Afgrøderne gennem Husdyrbruget til mere forædlede Produkter har Landbruget forstaaet at skaffe sig større Indtægter, der atter er anvendte i Fremskridtets Tjeneste, saa

vort Landbrug endog er naaet frem til et Stade, der har vakt Udlandets Opmærksomhed.

Skønt Vestjylland af Naturen er den mindst begunstigede Del af vort Fædreland, med Hensyn saavel til Jordbund som til de klimatiske Forhold, og der her ikke opnaas saa store Resultater af Arbejdet, som i de heldigere stillede Egne, saa er der dog her foregaaet store og gennemgribende Forandringer i det nittende Aarhundrede.

Da jeg er født her paa Egnen og har været praktisk Landmand i over 40 Aar, saa har jeg noget personligt Kendskab til Udviklingen her i Aarhundredets sidste Halvdel. Min Fader, der var født her paa Egnen 1786, og var en efter Datidens Forhold veloplyst Mand, har fortalt mig meget fra sin Tid, ligesom jeg fra andre gamle og paalidelige Mænd har faaet Oplysninger, der tilsammen har formet sig som et Billede af Egnens Udséende, Landbrugets Standpunkt og Folkets Livsvilkaar ved Begyndelsen af det nittende Aarhundrede og Udviklingen, som den er foregaaet i Løbet af dette her i min nærmeste Omegn. Jeg har derfor ment, at det maaske kunde have Interesse for adskillige, særlig for de unge, at blive gjort bekendt dermed; og skal da, saa godt jeg formaar, tegne et Billede heraf. Jeg vil i det væsentlige begrænse mig til de 2 Sogne, hvortil jeg har det nøjeste Kendskab om Forholdene, nemlig Ølgod og Ansager.

Først vil jeg drage nogle Minder frem om Folkets Livsvilkaar i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Min Fader var som nævnt født 1786, altsaa 2 Aar, før Stavnsbaandet løstes. Han har fortalt mig adskilligt om Forholdene fra Stavnsbaandets Tid; her kun et Par Smaatæk. Første Vinter efterat min Fader var kon-

firmeret, blev han Lærer i den østlige Del af Starup Sogn, det var den Tid Omgangsskole. Mens Skolen var paa en Gaard i Hesselho, kom en lille Pige, en Datter af Gaardmanden, ind til ham en Morgenstund og fortalte, at der havde været saadan en „kjønne Karl“ her i nogle Dage, han havde givet hendes Fader mange „kjønne Penge“, og hendes Fader var kørt bort med ham sidste Nat. Min Fader havde ikke mærket noget til, at der opholdt sig nogen fremmed paa Gaarden, og der mentes nu sikkert, at det var Gaardmandens Broder, der for flere Aar tilbage var rømt fra Stavnen og som nu havde aflagt et hemmeligt Besøg i Hjemmet. Som Rømningsmand turde han jo ikke træde aabenlyst frem uden ubehagelige Følger. Et andet Træk fra Stavnsbaandets Tid angaar Herremændenes Ret til efter Forgodtbefindende at kunne bestemme, hvem af deres undergivne, der skulde være Soldat. Det var tunge og trange Kaar, for hvem det traf; de fik tit en slet Behandling af raa Befalingsmænd og maatte slide deres Ungdoms- og en Del af deres Manddomsaar, inden de kunde vente at komme tilbage til Hjemmet; og efter den lange og trange Tjenestetid var de som oftest uskikkede til at bryde sig en Bane. Der var paa den Tid en Familie i Vesterbæk, Øse Sogn, der var bekendt for sin ualmindelige legemlige Styrke. En Søn af denne havde paadraget sig Herremanden Etatsraad Teilmanns Unaade; han skulde nu „springe Soldat;“ Ridefogden skulde saa rejse med Karlen til Ringkøbing for at faa ham indskreven hos Udskrivningschefen der. Rejsen foregik i en af Datidens smalle Fjælevogne, hvor der kun kunde sidde en Mand paa hvert Sæde, Kusken foran, Ridefogden i Midten i en bekvem Agestol og Karlen

bagved paa et Agebræt. Efterat Indskrivningen var bragt i Orden, og de skulde stige til Vogns til Hjemturen, sagde Karlen til Ridefogden: „Nu er jeg Kongens Karl, og nu sætter jeg mig i Agestolen; du er kun Etatsraadens Karl, og du sætter dig bagved paa Agebrættet“. Paa Grund af Karlens fysiske Kræfter maatte Ridefogden finde sig heri. Ved deres Tilbagekomst til Nørholm tvang Karlen Kusken til at køre op i Borggaarden foran Herskabets Dør, hvor der ellers ikke kom andre end Herskabsvogne. I Tro paa, at det var en saadan, kom Etatsraaden ud paa Trappen; Karlen rejste sig og sagde: „Her sér De nu en Kongens Karl, Hr. Etatsraad!“ „Nu nu, der er dog noget ved den Karl“, sagde Etatsraaden, „han skal dog ikke være Soldat“. Og Ridefogden maatte til Ringkøbing igen for at faa ham fritagen.

Men i det hele taget har jeg ikke faaet Indtryk af, at Herremandsvælden har været saa trykkende her som mange andre Steder i Landet. Navnlig synes mig følgende Træk at være et Vidnesbyrd herom. — Fæstegodset til Lindbjerggaard i Ølgod Sogn skal være solgt i Slutningen af det 18de Aarhundrede; største Delen af Ansager Sogn solgtes til Etatsraad Teilmann paa Nørholm, efter at Gaardene først var tilbudte Fæsterne til Købs, men kun faa benyttede sig af Tilbudet. Blandt disse var min Oldemoder, Peder Hansens Enke, der købte min Fødeggaard „Rotviggaard“ til Selvejendom for 300 Sletdalere = 640 Kr. Vel ved vi, at en saadan Kapital repræsenterede langt større Værdi i hine Tider end nu og maaske ikke var let at tilvejebringe for mange; det skal dog ikke have været Grunden til, at saa faa indlod sig paa Købet, men Fæsterne havde haft det godt under Herremanden paa Lindbjerg-

gaard og havde ikke den rigtige Forstaaelse af Selvejendommens store Betydning. Som Eksempel paa, at det ikke i alle Tilfælde var af Mangel paa Kapital, at Bønderne ikke købte deres Gaarde, kan anføres, at en Fæster i Skovlund ved Navn Christen Jørgensen var saa velhavende, at han kunde have købt og betalt hele Byen, men købte ikke sin egen Gaard. Efter at være bleven Fæster under Stamhuset Nørholm, havde han flere Processer med Etatsraad Teilmann og vandt adskillige af disse. Min Bedstefader og denne Christen Jørgensen drev Studehandel i Kompagni i flere Aar og solgte mange Stude til Etatsraad Teilmann, der imidlertid ikke maatte vide, at Christen Jørgensen var Part-haver. — Naar de kom Nord fra med en Drift Stude, blev Chr. Jørgensen tilbage i Skovlund, min Bedstefader og Fader tog med Studene til Nørholm, hvor min Fader sammen med Driveren havde Opsigt med disse, mens min Bedstefader var nede paa Gaarden og afsluttede Handel med Etatsraaden om en Del af Flokken.

Etatsraad Teilmann¹ skal have været en meget dygtig Mand, men vel ogsaa en noget streng og myndig Herre. Jeg skal ikke komme ind herpaa, men kun fremdrage et Træk, der viser, at han ogsaa beskyttede sine undergivne mod andres Overlast. — En af hans Bønder var med Urette dragen ind i en Sag og bleven arresteret i Kolding. Etatsraaden tog straks derved, kørte frem for Raadhuset i en almindelig Fjælevogn og gik op i Retten, hvor Sagen mod den tiltalte behandledes. Her blev han imidlertid afvist med de Ord: „Retten kender Dem ikke“, hvorpaa Etatsraaden svarede og med en lille Ed betonedes: „Kender Retten ikke mig, saa skal jeg nok lære Dem at kende Retten“. Da han kørte bort, skal der fra vedkom-

¹ Andreas Charles T. († 1790).

mende Retsbetjent være falden en haanende Udtalelse: „Det var nok en Pottemand fra Torstrup Sogn“. Det kom Etatsraaden for Øre, og næste Gang, han mødte i Kolding for at forsvare sin undergivnes Sag, kørte han frem i sin Stadskarosse forspændt med 4 Heste med Sølvtoppe og Blinkere. Han havde nu sørget for ikke alene at kunne godtgøre, hvem han var, men ogsaa sin undergivnes Uskyld og fik ham da løsladt. —

Etatsraad Teilmanns Efterfølgere paa Nørholm har i det hele behandlet deres undergivne meget humant, og Navnet Rosenørn-Teilmann har haft en god Klang her paa Egnen. Jeg kan ikke undlade, ogsaa at fremdrage et Træk fra deres Tid, der viser, at de havde Omsorg for deres undergivne og tog sig af deres Sager. Omkring ved Aaret 1830, i den Tid, hvor visse Næringsveje var forbeholdte Handelsstanden og Haandværksstanden i Købstæderne, ejedes Stamhuset Nørholm af forlængst afdøde Frøken Rosenørn-Teilmann¹ og bestyredes i det væsentlige af hendes Broder Justitsraad Rosenørn². Paa Godset i Krasbjerg i Tistrup Sogn boede en Mand ved Navn Peder Laugesen; han havde lært Snedkerprofessionen, men Tiderne vare daarlige, og Peder Laugesen sad i smaa Kaar. Da han gerne vilde fortjene noget til Familiens Underhold i den trange Vintertid, lavede og solgte han nogle Møbler, men blev tiltalt for uberettiget Næringsbrug og idømt en større Bøde, som han ikke saa sig i Stand til at betale. Saa maatte han afsone denne og sidde i Varde Arrest i et Lokale ud mod Torvet, mens det aarlige Midsommers Marked afholdtes. Flere af hans Bekendte saa ham og hilste paa ham ude fra Torvet. Justitsraad Rosenørn havde ogsaa været i Varde Markedsdagen; hans Kusk, der kendte

¹ Ingeborg Christiane R.-T. († 1861). ² Leopold R. († 1840).

Justitsraadens gode Hjerte, vendte sig om mod ham paa Hjemvejen, og der udspandt sig følgende Samtale:

Kusken: „Det er dog slemt for den Snedker i Tistrup“. Justitsraaden: „Hvad for en Snedker?“ K.: „Peder Laugesen i Krasbjerg“. J.: „Hvad er der med ham?“ K.: „Han sidder arresteret i Varde“. J.: „Hvad har han gjort?“ K.: „Han har lavet og solgt nogle Møbler, hvorfor han er bleven idømt en stor Bøde, som han ikke kan betale og derfor maa afsone“. J.: „Det skulde du have sagt, mens vi var i Varde“.

Dagen efter tog Justitsraaden til Varde, gik ind til en af Lavets Mestre, som havde nydt Støtte af Frøken Rosenørn-Teilmann i sin Læretid, og som havde faaet et forholdsmæssig stort Laan af hende til sin Etablissement. Dette krævede Justitsraaden nu øjeblikkelig Betaling af. Mesteren kunde ikke forstaa, hvormed han havde forbrudt sig, og udtalte sit Haab om, at Frøkenen ikke vilde gaa saa strengt frem mod ham. Men han fik det bestemte Svar, at efterat Lavet havde foranlediget en af Stamhusets Bønder tiltalt og straffet, havde han kun Valget imellem øjeblikkelig Udbetaling af Laanet eller at skaffe Peder Laugesen fri. Kunde han ikke efterkomme et af de stillede Vilkaar, kunde kunde han forsikre ham om, at der vilde blive gaet frem med den allerstørste Strenghed med Hensyn til Laanets Tilbagebetaling. Mesteren var ikke i Stand til at betale og maatte saa omkring til sine Lavsbrødre, der maatte skillinge sammen og selv betale Bøden. Hvorefter Justitsraad Rosenørn fik P. Laugesen med sig fra Varde samme Dag. —

Ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede har Eggen her haft et trist og mørkt Udseende. — Der fandtes store og udstrakte Hedestrækninger, saaledes: i Ølgod Sogn den store Krageris Hede med tilgrænsende Heder under Østbæk, Harkes, Hjullund og Grønfeldt, der udgjorde omtrent $\frac{1}{3}$ □ Mil. I den østlige Del af Sognet, den Del, der ligger Øst for Bækken, der gaar forbi Lindbjerggaard efter Hoven, var hele Arealet Hede, med Undtagelse af 4 Gaarde og 4 Huse, samt nogen Eng eller Kær. Denne Hedestrækning har ligeledes været mindst $\frac{1}{3}$ □ Mil, desuden større Hedestrækninger til Ekknud, Hjedding, Gammelgaard, Vestkær, Mejlvang, Bøllund og Vallund Byer, der vel tilsammen har udgjort $\frac{1}{3}$ □ Mil, foruden nogle mindre Hedestrækninger omkring i Sognet. — I Ansager Sogn fandtes endnu fuldt saa store Hedestrækninger, nemlig: en sammengrænsende Hede under Byerne Lærkeholt, Skovlund, Lund og Aalling, lige fra Hoddeskov Skel, Vest og Nord om de dyrkede Bymarker, lige til Egs Skel og Aalling Aa, omtrent $\frac{1}{2}$ □ Mil; saavel i Syd som Nord for Byerne Ansager, Kvie og Stenderup fandtes endnu større Hedestrækninger.

Med Undtagelse af Haverne ved Lindbjerggaard og Præstegaarden fandtes der næppe egentlige Haver, kun nogle smaa Indhegninger til Dyrkning af Kaal og enkelte andre Urter, og enkelte Pile eller Hylde paa Indhegningen. Iøvrigt ingen Trævækst, kun en 3 à 4 Steder noget Egekrat, samt hist og her nogle Vidjer.

Agerdyrkingen stod paa et meget lavt Standpunkt. Jorderne var udskiftede i det sidste Aarti af det 18. Aarhundrede, og enhver havde nu rigtignok faaet sin egen Jordlod at dyrke; men nogen regelmæssig og ordnet Drift kan endnu næppe være indført. De

dyrkede Arealer var for største Delen højtliggende, de lavere Strækninger laa for det meste som Hede, Mose og Overdrev. I Engene, hvoraf der ikke er saa ubetydelige Arealer i disse Sogne, havde Vandet frit Løb, hvor det helst vilde. Hvor Vandløbene ikke var saa store, at de selv havde skaaret sig et Bække- eller Aaløb i Jordsmonnet, flød Vandet især om Vinteren og i regnfulde Tider af Aaret ud over de lavere Steder og gjorde Engene sure og sumpige, saa Afgrøderne mange Steder indskrænkede sig til Star- og andre Halvgræsser.

Bygningerne var for største Delen smaa og simple; vel var der ikke saa faa med Grundmur af brændte Sten, men der var tillige en Mængde Bygninger med Bindingsværk, hvor Fyldingerne som Regel var enten raa Sten, eller „klinede“ Vægge. De opførtes paa den Maade, at der mellem Stolperne indsattes og fastgjordes Træstokke, der omvikledes med Halmbaand, hvorefter det blev slaaet fuld og tilklinet med æltet Ler. — Beboelseslejlighederne var tarvelige: lave Stuer med Lergulv; Bræddegulv var en stor Undtagelse, i min Drengetid var det i Ansager Sogn kun i Præstegaarden, Møllen, Kroen, et Par andre Gaarde og i en enkelt Stue i nogle faa Gaarde, at der fandtes Bræddegulv. Alkovesenge var almindelige, flere Steder var de forsynede med Skodder, saa man kunde udelukke den Smule frisk Luft, der i øvrigt kunde være i de smaa og lave Værelser. De fleste Steder fandtes 2 Senge i Dagligstuen, hvor man opholdt sig om Dagen og hele Husstanden om Vinteraftenerne, og hvor Familien eller Tyendet sov i Sengene om Natten. — Komfurer kendte man ikke, Vindovne var meget sjældne, derimod fandtes der en Del Bilæggerovne; men flere Steder havde

man de saakaldte „aabne Kakkelovne“, en Slags Kamin eller mindre Skorsten i Stuen, hvorfra Røgen gik ind i Køkkenskorstenen og ud igennem denne. Den afbenyttedes til Opvarmning af Værelset, samt til Kogning, Stegning og Tilberedning af det meste af Maden, og om Vinteraftnerne blev der lagt „Lysklyne“ til Ilden, der holdtes jævnt vedlige og lyste i Stuen. Husstanden samledes saa i en Halvkreds om denne, enhver med sit Haandarbejde. Værelset afbenyttedes saaledes baade som Dagligstue, Sovekammer og Køkken. Paa Gaarden var der for det meste et Sovekammer og en „Storstue“, derimod fandtes der sjælden en Mælkestue; hvor en saadan manglede, saa man i Dagligstuen Hylder langs Bjælkerne, mer eller mindre fuldt besatte af Mælkefade. Naar det erindres, at Maden tilberedtes i nogle af disse Stuer, som afbenyttedes til Dagligstue og Soveværelse, saa vil man forstaa, at der ikke kunde laves ordentligt Smør af den Mælk, og det var ogsaa undertiden en skrækkelig Vare, der produceredes. — Møblerne var ogsaa tarvelige, ligesom alle Køkkenredskaber. „Jydepotterne“ spillede her en stor Rolle og lavedes i mange forskellige Former til forskelligt Brug: Mælkefade, Gryder, Potter og Pander til Kogning og Stegning og, da Kaffe endelig kom i Brug, tillige Kaffekander. Man mente, og nogle gamle Koner mener maaske endnu, at Kaffen ikke smagte rigtig, eller at den i hvert Tilfælde smagte mindre godt, naar den ikke var tillavet i en sortbrændt Kaffekande.

Staldene var ligeledes yderst simple, paa sine Steder saa lave, at en fuldvoksen Mandsperson ikke kunde gaa fuldt oprejst. I Stedet for Loft var der „Hjald“ af gammelt Træ og Lægter, dækket med „Fla-

ver“; det er store Græstørv, gravede paa side Steder. Hist og her var anbragt en enlig Glasrude, saa man gik i et Halvmørke, naar Døre og Lemme vare lukkede.

Vogne, Plove, Harver og Avlsredskaber var simple og klodsede, Jernet var dyrt, og det kendtes for en stor Del paa alle Redskaber. — Ringe om Vognhjul kendtes ikke, men de fleste Vognhjul var dog nok beslaaede med Skinner af samme Længde som Fælgene, sømmede paa disse, saaledes at Skinnerne naaede sammen midt paa hver Fælg. Men man brugte ogsaa Arbejdsvogne uden Beslag paa Hjulene, kun Ring om Navene, ingen Møtring paa Akslerne men en „Lundstikke“, en Jernbolt, der sattes gennem Enden af Akslen. Stadsvogne havde man som Regel ikke; naar man skulde køre ud, saa vaskede man den bedste Arbejdsvogn, satte derpaa en dertil indrettet Vognfading og Agestole med Tremmesæder samt afstivede Bøjler af Ask til Rygstød; paa Sæderne lagdes „Agehynder“ af Vadmel, der var udstoppede med Hø, og Køretøjet var færdigt. Men havde man Tøj, der skulde benyttes paa Rejsen, eller der skulde gøres Indkøb af Smaating, havde man hertil et „Vognskrin“, en Kasse, der skraaede nedad ved begge Sider, afpasset efter Vognfadingen, og saa benyttedes det til Forsæde.¹ Plovene var store tohjulede Træpløve med stor Træmuldfjæl til at stryge Furen til. Skovlene havde Træblade, og Træspaderne havde Jernforlæg.

Med Hensyn til Befolkningens Levemaade og Levesæt da levede man næsten udelukkende af de Produk-

¹ I 1858 fandtes i Ansager Sogn ingen, i Ølgod Sogn kun én Fjedervogn; paa faa Undtagelser nær har hver Husmand og Gaardmand nu sin Fjedervogn

ter, der avledes og produceredes paa Stedet. De væsentligste Fødemidler, man købte, var Fisk. Kaffe og Te kendte Bønderne næsten ikke, Brændevin tilvirkede de som Regel selv til deres egen Skade; den lette Adgang til Nydelsen heraf øgede og fremmede Drikfældigheden. Klæderne tilvirkede man selv; naar Vinteraftnerne kom, kartede Pigerne og Karlene, medens Husmoderen spandt Ulden og derefter Hørren. En stor Del vævede selv Tøjerne og farvede selv baade Garnet og Tøjet; nogle avlede og tilberedte selv Hørren. Naar man om Vinteraftnerne var færdig med Kartningen af Ulden, snoede Karlene Halmsimer til Tækkereb og bandt Kurve o. desl. Det gjaldt om at være selvhjulpen og at give saa faa Penge ud som muligt.

Skønt Stavnsbaandet var bleven løst og Jorderne udskiftede i Slutningen af det 18. Aarhundrede, tog det dog lang Tid ind i det 19., før der skete større og væsentlige Fremskridt. Grunden hertil var den ulykkelige Krig i Begyndelsen af dette Aarhundrede og Statens daarlige Finansvæsen, der endte med Statsbankerotten i 1813. Bondestanden var trykket af Skatter, Afgifter og Tiender, Priserne paa Landboprodukter var saa lave, at man næppe nu til Dags kan forstaa, hvorledes Bønderne under de daværende Forhold kunde klare disse Skatter og Afgifter. Smør kostede til sine Tider kun 4 Sk. Kurant¹ pr. Pd., endog midt i Tyverne kostede bedste magre Stude, der førtes til Marsken, 12 à 13 Rdl. Kurant² Parret. Produktpriser-

¹ 4 Sk. Kurant = 12¹/₂ Øre.

² 12 Rdl. Kurant = 38 Kr. 40 Øre.

ne havde selvfølgelig Indflydelse paa Ejendomspriserne. Til Eksempel skal anføres, at St. Hejbøl i Ølgod Sogn, en Gaard paa ca. 6 Tdr. Hartkorn, hvorpaa der var opført et efter Datidens Forhold stort og solidt Stuehus, der havde kostet 6 á 700 Rdl. Kurant, blev solgt i Tyverne ved Tvangsavktion for 100 Rdl. Kurant, samt Omkostninger, Restancer af Renter og Skatter osv.

Ved Begyndelsen af Aarhundredet indskrænkede man sig for en stor Del til Dyrkningen af Rug paa de højtliggende Jorder. Sædskiftet var nærmest 1 Aar Byg (eller noget senere Boghvede) og 3 á 4 Aar Rug, hvorefter Jorden henlaa i flere Aar til Græs, uden Kløver eller andre Kulturgræsser. Paa de lavere Jorder dyrkedes kun Byg og Havre. Kornet solgtes, saavidt det kunde undværes fra det fornødne Føde- og Sædekorn; til Kreaturfoder anvendtes meget lidt, og kun det allerdaarligste Korn.

Indtil omkring ved 1830 skete intet nævneværdigt Fremskridt i Landbruget. Efter den Tid begyndte man med lidt Hedeopdyrkning og lidt Mergling; men det var dog først efter 1850, at Mergling af Agermarken blev mere almindelig, og den gennemførtes i de paafølgende 20 Aar. Samtidig hermed blev der sørget for en bedre Vandafledning; Engene afvandedes, og nogle Steder blev der gjort meget for deres Bevanding ved Overrisling. Agerjorden forsøgte tørlagt ved Pilgrøftning, og efterhaanden gennemførtes Tørlægningen mange Steder ved Dræning. Disse Forbedringer lønnede sig godt. Mark og Eng gav rigere Afgrøder. Men endnu holdt man, navnlig i Førstningen, paa Kornsalget, og hvor man ikke i Tide fik Øjet op for, at man derved berøvede Jorden en Del af dens Kraft, gav det Tilbageslag, saa en Aftagen i Afgrøder kunde

spores flere Steder, hvad der efterhaanden tvang Landbrugerne bort fra Kornsalget. I første Del af Aarhundredet var Kartofflerne fra at være dyrkede i Haverne naaede frem til en Plads i Marken, dog uden nogen større Betydning, indtil en ung, oplyst Mand, Jørgen Nielsen i Hesselho, Tistrup Sogn, der i mange Maader var forud for sin Tid, fik anlagt en Kartoffelmølle; den efterfulgtes snart af en Masse større og mindre Anlæg af samme Slags¹. Kartoffelavlens fik derved et stort Opsving i Halvtredserne og indtil Slutningen af Tredserne; der kom saa et Tilbageslag, saa den Industri gik stærkt tilbage og omsider faldt fuldstændig bort. Grunden hertil var, at der blev forlangt af Kartoffelmøllerne, at de skulde opgive, hvor stor deres Produktion var; de troede, at der skulde lægges en Skat paa denne, og opgav den derfor saa lavt som muligt, nogle maaske endog langt under dens virkelige Størrelse. Det viste sig saa, at den opgivne Produktion langtfra var tilstrækkelig til Forbruget her i Landet, og de Industrier, der havde Brug for Kartoffelmel, fik nu udvirket, at den hidtil bestaaende Beskyttelsestold paa Kartoffelmel faldt bort. Kartoffelmøllerne saa sig nu ude af Stand til at konkurrere med de tyske Kartoffelmelsfabrikker og maatte mindske deres Produktion og tilsidst standse. — Saalænge denne Industri gik godt, var Kartoffelavlens meget lønnende. Prisen var som Regel omtrent 4 Kr. pr. Td., men det kunde maaske i Længden have været et tvivlsomt Gode med denne store Kartoffelavl og -Salg, hvis Jordernes Drift skulde være fortsat som dengang uden Hjelpegødninger. Noget anderledes vilde det stille

¹ Se en tidligere Artikel af Hr. Overlærer J. Olsen (i „Fra Ribe Amt“ 1905).

sig nu i det mere fremskredne Landbrug med dets nuværende Hjælpemidler; nu vilde det sikkert have været et Gode for Jyllands magre Egne, om Kartofflerne stadig kunde afhændes og leveres til en Pris af 4 Kr. pr. Td.

Skønt de første Aartier efter 1850 maa anses for en Fremskridtstid, saa var det dog forbeholdt den sidste Fjerdedel af Aarhundredet, at gøre de største og væsenligste Fremskridt. Man var nu kommen bort fra Kornsalget og kommen mere ind paa at skaffe sig Indtægterne gennem Husdyrbruget ved Salg af mere forædlede Produkter, Smør, Kød, Flæsk og Æg; man sørgede bedre for Husdyrenes Ernæring Vinter og Sommer. Man indrettede Bedriften herpaa, og for at kunne høste rigere Afgrøder bestræbte man sig for at sætte Jorderne i bedre Gødningskraft. Man var allerede begyndt med lidt Kunstgødning, hvis Anvendelse hurtig forøgedes, saa kom „Gødningsagenterne“ og spillede en Rolle en Tid og paaprakkede Forbrugerne daarlige Varer under velklingende Navne som „Fuldgødning“, „Sandjordsgødning“ o. s. v.; men efterhaanden spredtes Forstaaelsen af, at det var de enkelte Gødninger, som Superfosfat, Thomaslagge, Kainit eller Kali og Chilisalpeter, der var de billigste og værdifuldeste, og de fik almindelig Anvendelse. Man begyndte nu mere at lægge Vind paa Dyrkning af Foderurter og sørgede bedre for Udlægsmarken. Man saa nok hist og her Kløver og Timothe før Midten af Aarhundredet, og efterhaanden anvendtes noget engelsk Rajgræs; men først nu anvendtes mere alsidige Frøblandinger og almindelig Udsæd af Frø i Udlægsmarken. Omkring Aaret 1870 begyndtes enkelte Steder med lidt Roedyrkning, men kun højst ubetydeligt. Skønt

det maa anses for et af de betydeligste Fremskridt, saa varede det dog en Tid, inden det kunde vinde Indgang; men henimod Slutningen af Aarhundredet var Roedyrkningen naaet frem, om end ikke til saa stort et Udbytte, saa dog til lige saa store Arealer som i de bedre Egne af Landet. Man var nu ikke alene gaaet bort fra Kornsalget, men gik efterhaanden over til betydelige Indkøb af Foderstoffer, navnlig af de forskellige Kager, og der fodres nu stærkere og lægges særlig Vind paa Ko- og Svinehold.

Blandt de Ting, der har været medvirkende i den sidste Fremskridtsperiode, maa nævnes de forbedrede Samfærdselsmidler, lettere Omsætning og Andelsmejerierne. Det første Andelsmejeri i Danmark anlagdes i Hjedding, Ølgod Sogn, i Aaret 1882, det var lille og simpelt, men det har efterhaanden faaet større og større Tilslutning, er flere Gange udvidet og flyttes nu i Sommer (1905) til Ølgod Stationsby, hvor der opføres et stort og tidssvarende Mejeri. Særlig for de mindre Landbrug, hvortil man kan henregne omtrent alle paa denne Egn, har Andelsmejerierne haft den store Betydning, at der af Mælken produceres 1ste Klasses Varer, og den udbringes til højeste Pris, lige saa vel fra den lille som fra den store Bedrift. Uden dette vilde man næppe være naaet saa langt, som sket er, og næppe have kunnet klare Vanskelighederne i de for Landmændene mindre gunstige Tider i Slutningen af Aarhundredet, saa godt som man gjorde.

Det Fremskridt, som sammen med Træplantningen har givet Egnen en helt, anden Karakter og Udseende, er dog især Hedeopdyrkningen; herigennem er der sket et stort og kulturelt Fremskridt. Store Hedearealer er udstykkede fra Gaardene, saa Ølgod Sogn nu tæller 533

**Oversigt over Tilvækst af Ejendomme i Ølgod Sogn fra 1800 til 1903
og Besætninger paa disse 1903.**

Ejerlav	Beboede Ejendomme Aar 1800	Fra Aaret 1800 til 1850 er opret- tet ny Ejend. med Besætninger						Fra Aaret 1850 til 1903 er opret- tet ny Ejend. med Besætninger						Jordløse Huse					
		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		Jordløse Huse	Beboede Ejendomme Aar 1903				
		ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med						
1 a 2 Heste	1 a 10 Kvægk.	2 a 4 Heste	10 a 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	4 a 5 Heste	over 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	1 a 2 Heste	1 a 10 Kvægk.	ny Ejen- domme	2 a 4 Heste	10 a 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	4 a 5 Heste	over 20 Kvægk.				
Ølgod By (herund. Tarp og Katrineberg)	16	1	3	1	3	17					18	20	66	2	5	32	94	132	
Præstegaarden (herunder Hedeager)	4			1	4	17					1	1	5	4	8	52		10	
Gammelgaard	3	3	2	11										3	6	38	1	10	
Vestkær	6	1	2	8	3	8	45				3	6	18	3	8	46	1	17	
Hjedding	6	1	1	6							15	18	106	3	8	45	3	28	
Ekknud	2	2	2	12							13	11	58	2	6	27	5	30	
Mejlvang (herunder Rolighed)	8	3	7	28							1	2	10	2	5	36		8	
Bøllund	2	4	2	12							1	1	3					7	
Skærbæk Mølle	1										1	2	6					2	
Vallund	7	1	1	3							14	16	69	3	8	38	1	26	
Havlund	4	4	3	10							4	4	15					12	
Forsomho (herunder Stiglund)	2	2	4	14							9	11	35	1	3	14		14	
Østbæk	7										5	3	10	1	2	14	5	18	
Harkes	2	1	2	5							5	5	6				5	13	
Hjullund	2	1		3							4	6	19					7	
Grønfeldt	3										3	1	4					6	
Vognslund	10										6	6	16					18	
Agersnap Bys vestre Del	11	4	6	25							3	3	18				2	20	
Medum	3	1	2	8							3	3	18					4	
List Bys vestre Del	4	2	1	8	3	5	37				2	1	5	1	2	13	2	14	
Bejsnapgaard	1																	1	
Lindbjerggaard og derfra udstykkede Ejendomme Vest for Bækken (her- under Thorlund, Frøsighus, Frø- sigholm, Katrinelund, Hallansnap, Norberggaard, Stoltenborg og Lind- bjerg Mølle)	10	5	4	34	4	6	60	1	4	21	5	5	24	2	4	26	6	33	
<i>Ølgod Sogns østlige Del, Øst for Bækken forbi Lindbjerggaard til Hoven Skel.</i>																			
Hungebjerg	1				2	5	36							2	5	31		5	
Udstykkede Ejendomme fra Lindbjerg- gaard (herunder St. Grønlund, Bjerre- gaard, Jepsborg)	3	6	10	43	8	19	119	2	10	43	7	6	36	7	19	100	4	37	
Udstykkede Ejendomme fra List	2	2	2	16	2	6	28				2	2	10	2	5	25	2	10	
do. fra Bejsnapgaard	1	2	8	2	5	22					3	3	14	1	3	11		7	
do. fra Agersnap	5	10	36	2	5	23					5	5	27	0				12	
Hedehusene	2	1	2	9	1	5	20				7	8	39	1	2	11		11	
Hejbøl	2										16	27	107	1	4	13	1	21	
	122	51	65	302	29	71	424	3	14	64	153	173	726	41	103	572		134	
																			533

**Oversigt over Tilvækst af Ejendomme i Ansager Sogn fra 1800 til 1903
og Besætninger paa disse 1903.**

Ejerlav	Beboede Ejendomme Aar 1800	Fra Aaret 1800 til 1850 er opret- tet ny Ejend. med Besætninger						Fra Aaret 1850 til 1903 er opret- tet ny Ejend. med Besætninger						Jordløse Huse					
		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		samlet Antal		Jordløse Huse	Beboede Ejendomme Aar 1903				
		ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med	ny Ejen- domme	med						
1 a 2 Heste	1 a 10 Kvægk.	2 a 4 Heste	10 a 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	4 a 5 Heste	over 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	1 a 2 Heste	1 a 10 Kvægk.	ny Ejen- domme	2 a 4 Heste	10 a 20 Kvægk.	ny Ejen- domme	4 a 5 Heste	over 20 Kvægk.				
Ansager	16	9	12	42	4	10	46				24	36	110	1	2	11	36	90	
Kvie	16	7	10	45							41	45	199	5	11	67		69	
Stenderup	15	4	7	26	2	5	27	1	4	22	47	63	254	7	18	94		76	
Uddegaard	1										2	2	7	1	2	12		5	
Mølbygaard	1										2	2	10	2	4	28		6	
Rotviggaard	1	2	3	15	1	3	13				1	1	2					5	
Tiphede	1							1	2	21	1	1	6					3	
Aalling	8										9	10	53	4	9	51		21	
Lund og Gejlgaard	6										8	13	53	8	18	123	2	24	
Lærkeholt	6	3	3	18	2	4	24				5	7	43	7	16	95	3	26	
Skovlund	7				1	3	17				9	13	64	5	13	69	4	43	
	78	25	35	146	10	25	127	2	6	43	149	193	801	40	93	550	11	368	
																			298
																			53

Ølgod:

Tilvæksten i Aarhundredet er saaledes i alt 411 Ejendomme med Besætninger tilsammen 426 Heste og 2088 Kreaturer.

Ansager:

Tilvæksten i Aarhundredet er saaledes 290 Ejendomme med Besætninger tilsammen 394 Heste og 1965 Kreaturer. Med Undtagelse af, at det for Ansager, Kvie og Stenderup Byers Vedkommende har været noget vanskeligt at udrede, hvilke Ejendomme der hørte til første eller anden Halvdel af Aarhundredet, og for nogle faa i de samme Byer at klargøre, hvilke af de nuværende Ejendomme der hørte til de gamle eller til de ny, hvilket sidste mulig kan have

Beboelser eller omtrent $4\frac{1}{4}$ Gang saamange, og Ansager Sogn 368 Beboelser eller omtrent $4\frac{1}{2}$ Gang saamange som for 100 Aar siden.

Hedeopdyrkning har først haft Fremgang af nogen Betydning i Ølgod Sogn, og den Ejendom, hvorfra der er udstykket de fleste Ejendomme, er Hovedgaarden Lindbjerggaard. Der var allerede før det 19. Aarhundredes Begyndelse udstykket 8 Gaarde og 3 Huse fra denne; ved den ny Matrikels Indførelse var der fra den udstykket i alt 18 Gaarde og Huse; i Slutningen af Halvtredserne solgtes igen betydelige Hedearealer derfra, hvoraf oprettedes fem større Husmands-lodder. I 1875 blev der solgt Ager og Eng fra Gaarden for over 80,000 Kr.; heraf oprettedes dog kun én selvstændig Ejendom, saa den smukke og værdifulde gamle Herregaards Størrelse er reduceret til en almindelig Bondegaards. Med Undtagelse af den sidste Udstykning har Udstykningerne i det 19. Aarhundrede ikke berørt Gaardens dyrkede Arealer i nogen nævneværdig Grad. En Del af Parcellerne fra Lindbjerggaard er atter udstykkede, saa der nu findes i alt 70 Beboelser paa Lindbjerg Mark.

Hedeopdyrkningen i Ansager Sogn varede det noget længere med, inden den fik nogen Betydning; først efter Aaret 1860 begyndte man rigtig at tage fat, men saa gik det ogsaa med stærke Skridt. Hvad der før den Tid hæmmede, var, at en stor Del af Sognet var Fæstegods til Nørholm. Til Fæstegaardene laa der store og gode Hedestrækninger, særlig til Skovlund og Lund, hvoraf Fæsterne kun havde ganske ringe Udbytte. Foruden at de bjærgede deres Brændsel deri, havde Hvermand i de nævnte Byer en Flok Kreaturer og Faar, dels egne, dels „Tejtfaar“, det vil sige

fremmede Faar, der mod Betaling græssedes sammen med Ejerens egne i Heden, hvor det skarpe Hede- og Mosegræs kun var tarvelig Ernæring for disse. Til Eksempel skal jeg anføre, efter hvad der er mig meddelt, at i en Aarrække var den faste Betaling for Sommergræsning af et „Tejtfaar“ 6 Sk. Kurant¹; naar der saa toges Hensyn til, at der skulde lønnes og kostes en Vogterdreng til Kreaturernes og Faarenes Pasning, maa Udbyttet have været meget smaat. Men først i Tredserne afhændede Kammerherre Rosenørn-Teilmann til Nørholm samtlige Fæstegaarde til Selvejendom. Hederne fik nu en anden Værdi; man begyndte straks at udstykke disse fra Gaardene, og efterhaanden afhændedes Parcellerne. Salget af disse bragte en Del af Ejerne lige saa meget, som de havde betalt for hele Gaardens Overdragelse til Selvejendom; for de yngre Fæstere var det især en stor Fordel, de havde nu Gaardene som Selvejendomme, frigjorte for forskellige med Fæstevæsenet forbundne Afgifter og Byrder, og til fri Raadighed, hvor de kunde øve deres Evner og Kræfter i Frihed og tage fat paa Gaardens Forbedring. Og der toges rask fat, endnu ikke mindre ude paa Heden, hvor unge Folk, som Regel uden synderlig Kapital, men med saameget mere Kraft og Mod, tog rask fat paa dens Opdyrkning. God Mergel fandtes i Heden, og snart forvandlede store Strækninger af den brune Hede til gode Agerjorder. Paa den store Hede Skovlund og Lund er Lyngen forsvunden ved Slutningen af Aarhundredet; man ser kun frodige Agre med Korn, Roer og Græs, flere Steder indhegnede med Plantninger, gode velbyggede Gaarde med Haver ligger spredte over Egnen, og gaar vi ind paa en af de

¹ 6 Sk. Kurant — 19¹/₈ Øre.

største, finder vi en fortrinlig Besætning af 5 Heste, 15 Malkekøer og 23 Stk. Ungkvæg, alt i fortrinlig Stand. Manden, der har pløjet den første Fure her, har nu afstaaet Gaarden, men han bor der endnu og er endnu en kraftig Mand; han har begyndt paa Heden uden synderlig Kapital, men han vidste at gøre sine Beregninger, saa det stadig gik fremad og gav et godt Resultat. Gaar vi til hans Nabo, en yngre Mand, saa finder vi ogsaa her en god Besætning af 5 Heste, 14 Malkekøer og 14 Stk. Ungkvæg. Mandens Forældre begyndte paa Heden med en meget beskednen Kapital og arbejdede sig frem til Velstand, Gaarden er allerede for en stor Del ombygget, nyt smukt Stuehus med Skifertag, ny Stald, Lade og Gødningshus. — Staar vi ved disse Ejendomme, kan vi, der færdedes gennem denne Lynghede for ca. 40 Aar siden, kun beundre Fremskridtet, og Folk i Almindelighed kan maaske fristes til at spørge: „Staar vi paa den jyske Hede?“ Endnu skal jeg nævne et Par unge Folk, der slog sig ned paa Heden for knap 40 Aar siden; de havde kun 100 Kr. at begynde med, de fik bygget sig et Hus og tog fat paa Opdyrkningen, der var gennemført efter en Snes Aars Forløb. Ejendommen afstod de saa til en Datter og Svigersøn, købte en anden Hedelod og tog fat paa ny paa Opdyrkningen. Paa deres første Ejendom holdes nu 4 Heste, 8 Malkekøer og 7 Stykker Ungkvæg, og den anden Ejendom er omtrent af samme Størrelse. — Endnu kunde nævnes flere smukke Resultater af Hedeopdyrking. Jeg skal dog ikke fordybe mig i flere Enkeltheder, men tilføje, at den store Tilvækst af beboede Ejendomme i Ølgod og Ansager Sogne er paa yderst faa Undtagelser nær opstaaet paa Heden. Nogle en-

kelte Gaarde paa det forhen dyrkede Areal er nok delte i 2 Ejendomme, men i et saa lille Antal, at det er uden videre Betydning. Enkelte Steder kan der ogsaa være lidt dyrket Areal fulgt med en Hedeparcel; tilsammen er det dog ikke saa store Arealer, at de kan veje op mod de opdyrkede Hedearealer, der endnu hører under de oprindelige Gaarde. Gennem Aarhundredet er Besætningerne som Regel fordoblede, og flere Steder mere.

For at tydeliggøre Resultaterne af den store Hedeopdyrkning, der har fundet Sted i disse Sogne, findes ovenfor en skematisk Oversigt over, hvor mange beboede Ejendomme der fandtes i hver By Aar 1800, og hvor stor Tilvæksten har været til 1850 og fra den Tid til 1903. — De nøjagtigste Oplysninger er tilvejebragte paa forskellig Maade, og med Undtagelse af, at der kan have været enkelte Huse paa Lejebjord, hvorom der vanskelig har kunnet skaffes Oplysning, vil de anførte Tal stemme med de virkelige Forhold. — De anførte Størrelser af Besætninger paa de ny Ejendomme er velvilligst meddelte af Vurderingsmændene for Ejendomsskyld og passer for Aaret 1903, af hvilken Grund de 3 Aar af det ny Aarhundrede er medtagne. For særlig at kunne paavise den store Hedeopdyrkning i den østlige Del af Ølgod Sogn, findes Tilvæksten anført for sig; Beboelsernes Antal er her vokset fra 8 til 103, og paa de ny Ejendomme holdes Besætninger med tilsammen 170 Heste og 827 Kreaturer. I alt viser Fremgangen sig at være for Ølgod Sogn 411 ny Ejendomme med Besætninger, tilsammen 426 Heste og 2088 Stk. Hornkvæg, og for Ansager Sogn 290 ny Ejendomme med Besætninger tilsammen 394 Heste og 1965 Kreaturer. — Det bemærkes, at Ejendomme

med Jordtilliggende, men uden Besætning, er opførte som jordløse Huse. Det store Antal af jordløse Huse i Byerne Ølgod, Ansager og Skovlund bebos for største Delen af næringsdrivende, handlende og Haandværkere.

Jævnside med Hedeopdyrkningen skal nævnes Træplantning og Havebrug. Takket være Hedeselskabet er der ved dets Vejledning og Bistand tilplantet ikke ubetydelige Arealer af Heden, saaledes i Ølgod Sogn: Ølgod Plantage c. 140 Tdr. Land, Ølgod Kommuneplantage c. 100 Tdr. Land, Hejbøl Plantage paa 123 Tdr. Land, Øster Hejbøl Plantage c. 20 Tdr. Land, Voguslund Plantage c. 90 Tdr. Land, der dog ikke er fuldt tilplantet, Hedeager Plantage 12 Tdr. Land, Vallund Plantage c. 12 Tdr. Land og i Ansager Sogn: Ansager Plantage 455 Tdr. Land. — Skønt der i Havebruget er sket store Fremskridt, saa kan det vel nok siges, at det er langt fra, som det bør og skal være; dog findes der nu Haver ved hver Gaard og hvert Husmandssted, med mer eller mindre gode Læplantninger, en Del Frugttræer og Buske, og der dyrkes nu stadig flere og flere Køkkenurter. Ogsaa Hegnsplantningen er gennemført mange Steder og fortsættes, hvor det endnu staar tilbage; hertil har Have- og Plantningsforeningerne ydet deres gode Medvirkning. — I det hele taget er Træplantningen saavel i Hede som i Have og paa Hegn fremmet saaledes, at det giver Egnen en helt anden og venligere Karakter, og dette Arbejde fortsættes, saa Egnen stadig forskønnes. —

Kaster man et Blik tilbage og ser paa de Forhold, hvorunder Befolkningen levede ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, og hvorledes Forholdene nu er, ser man en forbavsende Forandring. Man vil her se,

at en Kulturstrømning har haft en gennemgribende Indflydelse paa alt og alle. Man vil ikke her som mange Steder paa Øerne finde saa meget af det gamle, man kunde fristes til at sige: her er alt blevet nyt. Her findes nu almindelig større og solidere Bygninger, Beboelseslejlighederne er større med lysere og luftigere Værelser, smaa saavel som større godt udstyrede og hyggeligt indrettede. Ligeledes er Befolkningens Levevis i det hele meget betydelig forandret; at leve af Stedets egne Produkter er traadt meget i Baggrunden, ligesom man heller ikke udelukkende indskrænker sig til Brugen af hjemmelavede Klæder.

Alle disse mange og store Fremskridt har selvfølgelig medført store Udgifter, og Gælden er vokset meget betydeligt, saa det store Flertal har store Rente-ydelser, hvortil kommer, at de kommunale Udgifter er fordoblede flere Gange. En fremvoksende Luksus, hvoraf en Del er bleven til Livets Fornødenheder, medfører betydelige Udgifter; det samme gælder der, hvor fremmed Arbejdskraft er nødvendig. Vil man sammenligne Prisforholdene i Midten af Aarhundredet med de nuværende, vil det sés, at Landmændene for at skaffe Balance desuden er nødte til at producere og sælge flere Gange saamange Varer nu som for 50 Aar siden, for at de kan dække Renter, kommunale Afgifter, Folke- og Arbejds løn, for ikke at tale om de meget forøgede Husholdningsudgifter. Der kræves derfor nu af Landmændene langt større Dygtig, Indsigt og Forstaaelse af, hvorledes de paa den hensigtsmæssigste Maade kan skaffe et godt Udbytte af

deres Bedrift og derved opnaa Balance mellem Indtægt og Udgift. — I Aaringer med gode Produktpriser gaar det som Regel, i sløje Tider kniber det for mange af dem, der sidder for de største Udgifter.

Almenoplysningen er stegen overordentlig meget, takket være en bedre Skoleundervisning og Højskolerne, ligesom der ud fra vore Landbrugsskoler og gennem Kursus, Foredrag og Landbrugspressen er spredt mange nyttige Kundskaber ud blandt Landmændene.

Man maa sikkert have Lov at sige, at alle i det sidste Aarhundrede gennemførte store, gode og gavnlige Fremskridt er til Ære for dem, af hvem de er gennemførte; der har været en fast Vilje og en ærlig Stræben for at naa frem til bedre Kaar og større Velvære. Om Befolkningen trods alle Fremskridt — er bleven lykkeligere, er jo et andet Spørgsmaal. Hovedsagen er og bliver: om man er tilfreds med de Kaar, hvorunder man lever. Gid flere og flere i vort kære Fædreland i kommende Dage maatte naa frem hertil!

Hans Pedersen i Novrup.

Et Livsbillede fra Esbjerg-Egnens Fortid.

Af Lærer **H. P. H. Novrup** i Alslev.

I den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede boede i Rørkær, Jerne Sogn, paa den Gaard, der nu ejes af N. P. Sillasen, en Mand, der hed Peder Sørensen. Han havde tre Sønner, Søren, Hans og Niels samt en Datter Johanne. Hans Hustru Anne var en viljestærk og dygtig Kvinde. Peder Sørensen døde temmelig tidligt, og Anne sad Enke i mange Aar, inden hun afgav Gaarden. Den ældste af Sønnerne, Søren, skulde jo efter Datidens Skik have Gaarden men Moderen var ikke rigtig til Sinds at afstaa den saa tidligt. Saa traf det sig saa heldigt, at Søren kunde faa baade Kone og Gaard et andet Sted. Med en lille kontant Udbetaling lod han sig nøje og rejste til Kjersing. Det var Annes Mening, at Niels skulde have Gaarden; han var den yngste og ret hendes Dreng, med ham kunde hun faa det, som hun vilde, og det satte hun megen Pris paa. Anderledes med Hans, han vilde helst raade sig selv og have sin Vilje sat igennem. Allerede tidligt ytrede sig en betydelig Handlekraft og Energi.

Denne Hans Pedersen var min Bedstefader; han døde 1883 i den høje Alder af 97 $\frac{1}{2}$ Aar gl. Da var jeg 22 Aar, og det meste af, hvad her optegnes, har jeg dels hørt af hans egen Mund, dels fundet i en gammel Handelsbog, der er i mit Eje.

Hans Pedersen fødtes 8. August 1785, Skolegangen var daarlig, og det var kun smaat, hvad der lærtes. Der maa i den Tid ikke være stillet ret store Krav til Lærernes Uddannelse, thi jeg husker, han har omtalt, at det ikke var enhver Lærer, der kunde skrive andet end sit eget Navn. I 1806 indkaldtes han som Soldat, han lærte i Fredericia; da det var urolige Tider, blev han i Soldatertrøjen. Senere kom han til Sjælland, hvor han blev syg af Tyfus. Da han var ganske vild, vilde Lægen aarelade ham for at befri ham for det „gale Blod“; men det misforstod Hans Pedersen, thi han langede Doktoren en kraftig Ørefigen, idet han raabte: „Vil du tage Livet af mig, din Kæltring?“ Selv kunde han ikke huske noget til det, men Lægen fortalte ham det siden, da han var bleven mere fornuftig. Efter den Sygdom var han mat og daarlig skikket til Tjenesten, derfor blev han sendt til Samsø for at gaa Strandvagt; man frygtede nemlig Engelskmandens Landgang paa Øerne i Kattegat. Men selv denne lempelige Form af Tjenesten var over hans Kræfter, navnlig tog Kulden ham, da det blev Vinter. Saa hjemsendtes han med den Ordre, at naar han kom noget til Kræfter, skulde han stille igen.

Han blev sejlet over til Norsminde og skulde derfra gaa hjem. Hans Vandring gik gennem Hads Herred, og denne Vandring glemte han aldrig. Hvor mange Gange jeg har hørt ham enten fortælle om eller dog hentydet til den, véd jeg ikke, men det er

ikke faa Gange. I 8 Aar var han med i Krigen, han havde vandret til Fods gennem det meste af Danmark og store Strækninger af Nordtyskland, men ingen Steder var han bleven behandlet saa lumpent og ubarmhjertigt som i Hads Herred. De Mennesker der vilde blandt andet ikke give ham Nattely, og var der noget, han særlig trængte til, var det god Føde og Beskærmelse mod Kulden. En Aften i Mørkningen kom han til en By heldigvis har jeg aldrig hørt ham nævne Byens Navn —; han gik til en Gaard og bad om Nattely. Manden svarede, at her plejede de aldrig at huse saadanne omvandrende, men det gjorde de i Nabostedet, og saa fik han en Dreng med for at faa ham godt fra Gaarden. Denne fulgte ham til den næste Port, pegede ind i Gaarden og sagde: „Der er Døren!“, hvormed han skyndsomst forsvandt. Det samme gentog sig flere Gange, og han var ved at opgive Haabet om at faa Nattely den Nat; men saa i en af de yderste Gaarde i Byen gik han ikke til den anviste Dør, men til en Dør, hvor der var Lys indenfor. Her stod Mand og Kone i Færd med den forbudte Brændevinsbrænding. Han forrettede sit Ærinde. Manden saa til Konen og Konen til Manden, de var ikke for at sige ja, og nej turde de ikke sige af Frygt for, at Soldaten skulde melde dem til Øvrigheden. Her blev han altsaa om Natten.

Hans Oplevelser i Hads Herred havde vist ham en Side hos Mennesker, som han ikke forhen ret havde kendt. Nu kunde han nok ønske at gøre et Forsøg med de gode Vestjyder, om de var lige saa haardhjertede mod en forkommen, mat og træt Vandringsmand som de Folk i Hads Herred. Han passede at komme til sit Hjem i Rørkær i Mørkningen. Moderen

var i Dagligstuen; han bad om Nattely og fortalte, at han var paa Vej til sit Hjem. Hun svarede straks, at hun ikke tænkte, der skulde være noget i Vejen, nu vilde hun kalde paa Niels. Denne kom ind, der blev tændt Lys, den fremmede blev mønstret med Øjnene, og dernæst fik han Tilladelsen og blev budt til Sæde. Endnu havde hverken Moder eller Broder kendt ham, saa ussel og elendig saa han ud. Niels satte sig paa Bænken og talte med ham; men pludselig udbryder han: „Du er jo Hans“! Han havde genkendt ham paa et stort Ar paa venstre Pegefinger, som han engang havde faaet ved Hakkelseskæring.

Hans Erindringer fra Krigen, som jeg mindes bedst, er fra den Tid, da han var i det fremmede, især fra Meklenburg og Hannover. Med spændt Opmærksomhed lyttede jeg til Fortællingen om, hvorledes han havde staaet Vagt for Kong Kristian den Syvendes Lig i Rendsborg Kirke, og hvad der foregik, da den danske Hær fulgte efter den franske ad Frankrig til.

De danske Pengesager var efterhaanden komne i en sørgelig Forfatning, det kneb alle Vegne. Soldaternes Mundering lod meget tilbage at ønske. Deres Lønning fik de ikke udbetalt, de maatte selv bjærge noget, hvor de kunde finde noget; men det var ikke altid saa lige en Sag, thi Franskmændene var forhen dragne samme Vej, og de havde gjort rent Bord mange Steder, saa da de danske kom, var det med Nød og næppe, at de kunde faa, hvad de trængte til. Ikke saa sjældent maatte de gøre Omveje for at proviantere. Undertiden drog de endog ud i Smaaflokke og nappede da, hvad som helst de kunde faa fat paa.

En Dag, da det havde været yderst sparsomt, kom

de til et Hus, hvori der hverken var Vinduer eller Døre, alt bar Præg af Ødelæggelse; men ind maatte de, om der dog ikke var lidt at rapse. Ganske rigtigt: ude i Køkkenet sad en gammel Kone paa Skorstenen, hun gjorde Forsøg paa at skjule et Brød. Trods deres Medfølelse tog de det dog.

Under Marchen gennem en By kom i Forskrækelse en And flyvende ud paa Vejen. Den fløj ind i en Tjørnehæk og sad fast der. Hans Pedersen, som i Tjenesten kaldtes „Rørkær“, for til og greb den. I det samme kom Kaptajnen, og da han saa, hvilken herlig Fangst Hans havde gjort, sagde han straks: „Rørkær, skal vi ikke holde Maaltid sammen?“ Saa snart der gjordes Holdt, blev Anden kogt, og de to gjorde sig ret til gode.

En anden Gang under Marchen kom et Svin løbende. Øjeblikkelig sprang nogle Mand ud af Gelederne, drog Klingen og huggede det ned. Da blev der Fest.

Et Sted oppe i Hannover saa Officererne sig nødsagede til at anstrenge sig til det yderste for at faa Fødemidler. Et Par Officerer med nogle Menige, deriblandt Hans, blev udsendte. De kom til en Herregaard og forlangte Kreaturer. Herremanden henviste dem til sine Fæstebønder; dér kunde de tage af Besætningerne. Da de kom ud blandt Bønderne, var der mange Steder ikke et eneste Kreatur, og de faa Steder, der var lidt tilbage af Besætningen, var Kvæget i saa mager en Tilstand, at det var ganske uskikket til Slagting, hvorfor de ogsaa vendte tilbage til Herregaarden og tog, hvad de havde Brug for, trods Herremandens Protest.

I Nærheden af Osnabrück blev Hans Pedersen ind-

kvarteret hos en Enke. Det var midt om Vinteren. Hun anviste ham et daarligt, koldt Leje, og han tog imod det uden at sige noget; Soldaterne var ikke forvænnede. Lidt efter at han havde lagt sig til Hvile, kom Enken hen og undersøgte hans Tøj, om det var rent, og Dagen efter tilbød hun ham en Seng i Dagligstuen, hvor der var to Senge. Hun havde en lille Dreng, ham tog hun over til sig i Sengen og lod saa Soldaten faa den anden Seng. Hos denne Enke blev han i 3 Uger, og hun viste ham Godhed paa flere Maader. Han havde efterhaanden lært saa meget Tysk, at han kunde klare sig, og bedre blev det her, hvor Opholdet blev saa langt. Hun spurgte om mange Ting, og han maatte blandt andet fortælle hende en hel Del om det Land, hvor han var fra. Navnlig forbavsedes hun over den lange Afstand og ansaa det for lige op til en Umulighed, at han kunde komme levende hjem. Ved Afskeden lovede han hende, at han skulde skrive til hende, hvis han kom levende hjem. Dette Løfte indfrieede han ikke. Jeg har flere Gange hørt ham udtale sin Beklagelse over, at han havde forsømt det, mens Tid var. „Nu er det naturligvis for sent, for hun er jo nok død for længe siden“, bemærkede han gerne til sidst. Vel muligt! thi jeg har hørt ham beklage sig derover, efterat han havde overskredet de halvfems. Naar han drog Sammenligninger mellem sin Vandring i Hads Herred og Opholdet hos den fattige tyske Enke, da blev det ikke til Fordel for hans Landsmænd.

Han kom ikke længere end til Düsseldorf ved Rinen, der var den daværende franske Grænse. Der var jo ellers mange af vore Folk, der kom helt ind i Frankrig. Han var i den Trop, der blev sendt hjemad

for at dække Landegrænsen. Det sidste Slag, han var i, var det store Slag ved Sehested 1813. Om det fortæller han: „Slaget varede næsten en hel Dag, og mange faldt. Det meste af Tiden stod jeg bag et Dige, og hver Gang jeg hævede mig over Diget for at skyde, saa jeg et Menneske falde; men jeg véd jo ikke, om det var for mit Skud. Jeg havde 60 Patroner i min Taske om Morgenens; da Slaget var endt, havde jeg kun fire tilbage.

Han har omtalt flere Slag, men det er saa ubetydeligt, hvad jeg derom kan huske; dog tror jeg ikke, at han har været med i ret mange større Slag, men derimod i mange Smaatræfninger. Han blev aldrig saaret; men flere Gange har Kuglerne været nær efter ham. Engang fandt han saaledes en Kugle i Tornisteren, den havde ikke haft Kraft til at gaa helt igennem.

Hen imod Slutningen af de 8 Aar blev han Korporal, men han kom ikke til at bære Snorene. Som forhen bemærket kneb det baade med Penge og Munderingsgenstande. Han blev dog spurgt, om han ønskede Snorene, men da var der Udsigt til Fred, og saa svarede han, at det kunde være det samme med Snorene.

Efter Fredsslutningen kom han hjem til Rørkær. Her traf han sammen med en Vestjyde, Ib Andersen, der nu boede i Ølholm ved Horsens. Han drev en betydelig Handel, og saavel Ind- som Udførsel af hans Varer skete ved Rørkær. Omtrent alle de Varer, han fik fra Udlandet, blev smuglede i Land ud for Rørkær, lidt Østen for den nuværende Esbjerg Havn; dette Sted var særlig skikket dertil, thi det laa saa godt dækket bag Esbjerg Bavnehøj. Toldkontrolløren boede i Hjerting, hans Øje kunde kun naa til Esbjerg Kløv.

Hans Pedersen kom nu til at tjene hos Ib Andersen, og her udvikledes de medfødte Handelsevner, saa han efter nogle Aars Forløb begyndte en selvstændig Handel. Dog handlede de en Del sammen, navnlig paa Udlandet, ligesom ogsaa Smugleriet ofte var bedst tjent med, at der var to. Dette Smuglesystem var egentlig dobbelt, og de to, Ib Andersen og Hans Pedersen, forstod sig baade paa det enkelte og paa det dobbelte. Det enkelte fandt Sted ved Rørkær Strand, det dobbelte i Hjerling. For at kunne smugle i Ro og Fred ved Rørkær, blev der ofte smuglet Gaver ind i Toldkontrollørens Køkken i Hjerling. At det somme Tider har knebet paa Grund af mangelfulde Sprogkunderskaber, er forstaaeligt nok, men som rigtige Handelsmænd maatte de saa bøde derpaa ved en ny Handel. Engang skreves til Amsterdam efter en større Sending Uldkarter; men da Forsendelsen kom hjem, blev Forbavselsen stor — i Stedet for Uldkarter kom Spillekort. Naa, Spillekort var i Grunden en god Artikel, men disse var ikke stemplede, og derfor gik det ikke an at sælge dem herhjemme. De blev saa lagt op til ved given Lejlighed at gøres i Penge. Senere hen blev de solgte til Norge.

Hans Pedersens Handel var baade en gros & en detail. Forretningen dreves fra Rørkær; nogen egentlig Butik havde han ikke. Moderens Storstue gemte de Varer, der udsolgtes pundevis, hvorimod Laden husede Grosvarerne og de andre Smuglevarer, baade til Ib Andersen og til Købmænd i Varde; ja der er bleven sagt, at til Tider kunde der være saa meget Smuglegods, at Laden næsten var fuld; — vi maa dog huske, at paa den Tid rummede Laderne kun lidt imod nu.

Naar Hans Pedersen var paa Forretningsrejser, stod Moderen for Handelen. Hendes Evner i den Retning var ogsaa ret gode, men efter hans Mening var hun temmelig nøjeseende; han var nemlig ikke snerpet, men Forretningsmand, der nok vidste at trække Kunder til. Dengang havde Bønderne allerede faaet Smag paa Kaffe, dog var den vist næppe nogen daglig Drik; thi Folk havde forholdsvis faa Penge mellem Hænder, og Kaffen var forholdsvis dyr. Naar der kom Kunder langvejs fra, vilde Hans Pedersen have, at Moderen skulde koge en Kop Kaffe, men det syntes hun, aldrig kunde gaa an, det var at flotte sig i utilbørlig Grad. En Dag, da der havde været en lille Scene i den Anledning, erklærede han, at det sagtens kunde gaa an, da han tjente godt paa Varene, — og det er troligt nok.

Hvornaar han har begyndt Forretningen, ved jeg ikke, men i Nytaaret 1819 er der godt begyndt. Jeg har nemlig hans Hovedbog i mit Eje; den er begyndt 5. Februar 1819, men alt tyder paa, at da er Forretningen i god Gænge. Af almindelige Kolonialvarer var det særlig Cikorie og Tobak, og det baade Skraa-tobak og Røgtobak, der handledes med; men ingen Steder findes noget om Rulleskraa, maaske det ikke var kommet i Brug endnu. Det er næsten altsammen blot benævnet Tobak (sagtens Røgtobak) eller „Løftobak“ = Løvetobak (formodentlig Skraa). Flere Steder er der noget, der kaldes „Knauftobak“, hvilken sidste Høkerne fik i Maatter. Cikorie har nok udgjort den væsentligste Del af den saa eftertragede Kaffe. Den nævnes ofte „Chegorium“ eller ligefrem „Tutter“, en Benævnelse, som ret ofte endnu høres i Skads Herred. Selve Kaffen kostede meget, og derfor maatte der spares paa den. Store Mængder af Humle er der

brugt. Sukker, baade Kandis, Melis, Raffinade og Puddersukker, Salt, Té, Sirup, Sæbe (Soda findes ikke, var nok ikke kendt dengang) Kommen, Eddike, Indigo og Hør hører til de almindelige Varer. Noget sjældnere er Svesker, Rosiner, Korender, Risgryn, Vin og Rom, nærmest for den bedrestilledé Del af Befolkningen som Præsten Niels Bønnelycke, Degnen Fogtmann (en Dattersøn af Biskop Brorson) og Proprietær Hans Kristensen (Hans Forpagter kaldet) til Krogsgaard.

Endelig førtes ogsaa Søm, Jærn, Tjære, Tømmer, „Deller“ (= Fjæle), Pander og Gryder, Ølglas og Brændevinsglas.

Dog findes ogsaa opført Bruntræ, Allehaande, Kanel, Kridt og Lærred samt Vinduesglas. Krydderier træffes meget sjældent i Handelsbogen. Datidens Kvinder har nok ikke kendt dem rigtigt; det kan dog ogsaa tænkes, at de daarlige Tider har virket til, at der sparedes paa dem.

Alle Kunder med Undtagelse af Fogtmann er noterede med baade For- og Efternavn, selv Præsten har sit Fornavn med, men Præsten og Degnen har foran Navnet et „Hrr.“, — ganske pudsig!

Forretningen deler sig naturlig i to Dele: Groshandelen og Detailhandelen.

Groshandelen.

Kolonialvarerne hentedes i Altona. Grosserer Jørgen Poulsen har i 1823 276 Rdl. 12 Sk. til gode hos Hans Pedersen, og denne Sum forøges med 176 Rdl., den første Gang Skibet kommer hjem. Det var et Fanøskib, ført af Skipper Toft. I 1823 er der afsendt 1 Td. Smør. Kun faa Oplysninger angaaende Hande-

len i Altona findes i Bogen; men det er forstaaeligt nok, thi Hans Pedersen var temmelig ofte selv med Skibet. Han har flere Gange omtalt „Eskilds Sønner“, og jeg har faaet det Indtryk, at det nærmest var fra dette Handelshus, han blev forsynet med Varer.

Af de Smaakøbmænd, der har modtaget en Del Varer hos Hans Pedersen, indtager Herman Frandsen i Grimstrup en fremragende Plads. Deres Medlemværende fylder 12 Sider i Handelsbogen. Man forbavses over den Mængde Cikorie og Tobak, han har Brug for, og i lige Maade over de Bundter af Huder og Skind, han er kommen med. Hans Skindlæs maa vist have set ud som smaa Hølæs. Af andre Forretningsforbindelser nævnes: Laue Pedersen, Faaborg, Peder Nielsen, Hovborg, Thomas Mikkelsen, Vejsig, Søren Christensen, Bøel, og Claus Madsen, Holsted.

Der er vel leveret en Del Smør, men Huder og Skind er det dog, der betaler det meste af Kolonialvarerne; tilmed har Smør nok ogsaa dengang været en vanskelig Vare. Smørhandelen har til Dels Karakteren af Kommissionshandel. Thomas Vejsig har saaledes været i Rørkær den 5. Juni 1819 med Uld til 27 Sk. Pundet og $\frac{1}{4}$ Td. Smør; der er ingen Pris ved Smørret, men nedenunder staar: „efter som jeg sælger den“. Ottingen er siden solgt for 3 Rdl. 3 Mrk. 2 Sk. Kurant.

Hvorledes Hans Pedersens Forbindelse med Købmændene i Varde egentlig har været, er jeg ikke ganske klar over; men det er ganske sikkert, at der er ført en Mængde Smuglegods fra Rørkær til Varde.

Godset kom ikke ind ad Varde Sønderport, det blev kørt gennem Gellerup og over Aaen her, hvor

der dengang var en Bro, Nybro kaldet, og saa kørtes det ind ad Varde Østerport. Dette skete naturligvis for at vildlede Toldvæsenet. Nok er det, de Varde Købmænd og Hans Pedersen har haft meget med hinanden at gøre ved Smugleriet til en Tid; men Forholdet blev et andet, da de blev klar over, hvorledes hans Forretning tog til. I 1827 anklagede de ham nemlig for ulovlig Handel, og der rejstes en Retssag, hvorom mere senere.

Det er næsten ikke til at forstaa, hvorledes Datidens Bønder fik deres Penge til at slaa til; thi hvad de solgte, fik de kun lidt for, og hvad der maatte købes, var dyrt. Den eneste Forklaring er den, at de da ikke behøvede saa mange kontante Penge mellem Hænderne som nu.

Her en lille Oversigt over Priser i 1819:

	En gros:		En detail:	
1 Pd. Kaffe	2 Mrk. 4 Sk.	— 120 Ø.	2 Mrk. 10 Sk.	— 140 Ø.
1 - Cikorie	• - 8	- — 27 -	• - 10	- — 33 -
1 - Tobak	• - 14	- — 47 -	1 - •	- — 53 -
1 - Løve-Tobk.	1 - 1	- — 55 -	1 - 2	- — 60 -
1 Kd. Brændevin	2 - •	- — 107 -	2 - 4	- — 120 -
1 Pd. Ris	• - 9	- — 30 -	• - 10	- — 33 -
1 - Sukker	1 - 4	- — 67 -	1 - 12	- — 93 -
1 - Svesker	• - 6	- — 20 -	• - 10	- — 33 -
1 - Rosiner	• - 6	- — 20 -	• - 10	- — 33 -
1 Lpd. Torsk	4 - 2	- — 222 -		
1 - Hvidling	3 - 2	- — 167 -		

I 1830 er Prisen paa Kaffe gaaet ned i 1 Mrk. og hvidt Sukker i 1 Mrk. 2 Sk. Slige store Svingninger i Kaffepriserne kendes jo ogsaa endnu.

Detailhandelen.

Det nuværende Opland for Esbjerg med Undtagelse af Guldager Sogn, der jo havde et naturligt

Handelssted i Hjerting og desuden stod i daarlig Vejforbindelse med Jerne Sogn, forsynede Hans Peder sen med næsten alt, hvad der dengang trængtes til. Kolonialvarer er selvfølgelig det vigtigste, dog forholdsvis faa Krydderier, men der er ogsaa drevet en ikke ganske ubetydelig Forretning med Staal, Jærnbaand, Jærnvarer og Støbegods samt Træ og Tømmer. Flere Steder staar „Deller, indkøbt i Altona“.

Som forhen bemærket stod hans Moder ofte og betjente Kunderne; thi han var ofte paa Forretningsrejser saavel i Indlandet som til Altona. Om han nogen Sinde har været med i Norge, har jeg ikke kunnet faa paalidelige Efterretninger om, men adskillige Varer er solgte til Norge, ligesom Størsteparten af Træ og Tømmer er indkøbt der. Senere, da han kom i Forbindelse med Morten Knude, blev Forretningen med Tømmer udvidet. Denne var flere Gange med Skibet i Norge for selv at udtage Tømmeret.

Han brugte sædvanlig den Fremgangsmaade først at se paa Lageret og gøre sig bekendt med Karlen paa Pladsen. Naar saa Tømmeret skulde udtages, saa han sit Snit til at stikke en god Drikkeskilling til Karlen, som saa nok forstod at faa det ringeste stukket til Side.

Detailpriser paa Varer, som ikke findes under Grospriser:

1 Flaske	„ Rdl. „	Mrk. 12 Sk. —	40 Øre.
1 Kd. Linolie	„ - 4 -	4 - —	225 -
1 Pd. Raffinade	„ - 1 -	14 - —	100 -
1 - brunt Sukker	„ - 1 -	8 - —	80 -
1 Skp. Lyneburgersalt	„ - 3 -	1 - —	170 -
6 Ark Papir	„ - „ -	5 - —	17 -

1 Pd. Bruntræ	• Rdl. • Mrk. 6 Sk. —	20 Øre.
1 - Allun	• - - - 10 - —	33 -
100 Stk. 3 Tm. Søm	• - 1 - 4 - —	67 -
1 Fl. gl. Vin	• - 1 - 8 - —	80 -
1 Pd. Sirup	• - • - 11 - —	37 -
1 Lpd. Hør	4 - 1 - • - —	1380 -
1 Hølé	• - 1 - 4 - —	555 -
1 Par Hestepuder	• - • - 12 - —	40 -
500 Mursten	• - 5 - 12 - (i 1824)	310 -
1000 Mursten	3 - 2 - • - (i 1827)	1110 -

Envidere kan opgives Priser paa enkelte andre Ting:

1 Læs Hø	1 Rdl. • Mrk. (1823) —	333 Øre.
1 Gris	• - 4 - • -	222 -
1 Tylt Brædder	} (1825)	1000 -
1 Skpd. Tag		190 -
1 Ko	8 - 3 - • -	2830 -
1 sort Hoppe	18 - • - • -	6000 -
1 Hest	9 - • - • -	3000 -
1 Stud	8 - • - • -	2666 -
1 So med Grise	4 - 3 - (1830)	1500 -
Græsning af en Ko i Tjæreborg Enge kostede	1826	360 -
Hyrdeløn for samme		69 -

Naar Skibet om Efteraaret kom fra Altona, medførte det saa sjældne Varer som Peberrod, Persillerod og Selleriknolde. Præsten i Jerne, Hr. Niels Bønnelycke, har i 1819 faaet af ovennævnte Rødder for 5 Mrk., Hjemfragt 1 Mrk. Havevæsenet maa nok have staaet meget tilbage, siden Jerne Præstegaardshave ikke har kunnet levere fornøden Persille og Peberrod, eftersom Præsten har maatte have Bud til Hamburg.

Undersøger man Priserne paa Bøndernes Produkter, falder det straks i Øjnene, at Smør ikke giver ret meget, hvorimod Skind og Talg er en betydelig Indtægtskilde. Kornpriserne gaar i 1822—24 ned til et Lavmaal, man maa forbavses over.

Smør:

1819	Marts, Smør i Træ	9 $\frac{1}{2}$	Sk.	pr.	Pd.	—	30	Øre.
	Juli, do.	12	-	-	-	—	40	-
	Oktbr. do.	13	-	-	-	—	43	-
1820	Maj, Styksmør	7 $\frac{1}{2}$	-	-	-	—	25	-
(Søren	Mortensen, Maade, maa dog nøjes med	5 $\frac{1}{2}$	Sk.	—	17	Ø.)		
	Juni, Smør i Træ	10	Sk.	pr.	Pd.	—	33	Øre.
	Oktbr. do.	8	-	-	-	—	27	-
1821	April do.	6	-	-	-	—	20	-
	Juli do.	7	-	-	-	—	23	-
	Sept. do.	6	-	-	-	—	20	-
1822	April do.	6	-	-	-	—	20	-
1830	Styksmør do.	9	-	-	-	—	30	-

Der er forresten leveret mere Smør, end man kunde vente, saaledes har Søren Mortensen, Uglvig, hvis Gaard vist ikke hørte til de større, leveret 18. Septbr. 9 Lpd. 5 Pd. Smør, d. 13. Oktbr. 3 Lpd. og 22. Oktbr. 7 $\frac{3}{4}$ Pd. Saa er Kørne komne paa Stald, og dermed er det forbi for det Aar. Forøvrigt lader det ikke til, at der er leveret Smør efter Novbr; men allerede i Marts kommer Smørret frem, saa nogle af Kørne maa altsaa have kælvet temmelig tidligt i Foraaret.

Korn:

1819	Marts, 1 Td. Rug	5	Rdl.	3	Mrk.	•	Sk.	—	Kr.	18.32.
	1 Td. Byg	3	-	2	-	•	-	—	-	11.06.
1820	1 Td. Rug	4	-	1	-	•	-	—	-	13.86.
	(Pastor Bønnelycke fik dog kun 4 Rdl pr. Td.)									
1822	1 Td. Rug	1	Rdl.	3	Mrk.	•	Sk.	—	Kr.	5.10.
1824	do.	1	-	2	-	•	-	—	-	4.40.
1829	do.	2	-	3	-	•	-	—	-	8.30.
1828	1 Td. Havre	•	-	4	-	8	-	—	-	2.50.
1829	1 - Sædehavre	•	-	4	-	13	-	-	-	2.67.
1829	1 - Boghvede	1	-	1	-	•	-	—	-	3.87.
1820	1 Snes Æg	•	-	•	-	11	-	—	-	0.37.
	Voks pr. Pd.	•	-	2	-	8	-	—	-	1.33.

1819	Talg pr. Pd.	. Rdl. . Mrk. 12 Sk. — Kr.	0.40.
1820	-	. - . - 11 - — -	0.38.

(men Bent paa Krogsgaards Mark fik dog 12 Sk)

Skind:

Thomas Vejsig har leveret 30 Hestehuder for 30 Rdl., senere steg de dog til 1 Rdl. 4 Mrk. pr. Stk., derimod var et Hareskind forholdsvis værdifuldt, idet det kostede 2 Mrk. — Kr. 1.10.

1819	Kalveskind pr. Stk.	27 Sk. — 90 Øre.
1821	do.	22 - — 73 -
1832	do.	28 - — 93 -
1819	Lammeskind	9 - — 30 -
1819	Faareskind	10 - — 34 -
1822	do.	12 - — 40 -
1819	Kohud pr. Pd.	11 - — 37 -
1820	do.	12 - — 40 -

Det var usle Tider for den danske Bonde; hvor langt rakte den Sum, han fik for en Hest, en Kø eller et andet Husdyr? Jeg kan huske, at Hans Pedersen har fortalt, at han flere Gange om Efteraaret har købt Køer til saa fabelagtige Priser, at han har kunnet faa mere end Købesummen ind for Skindet og Talgen, saa der i Virkeligheden blev Penge for at spise Kødet. Hvad mon et Pd. Kød har kostet paa den Tid? Det eneste, jeg har fundet, der peger i den Retning, er en Flæskeskinke til 6 Sk. Pundet eller 20 Øre, det var i 1822.

Af alle de her opførte Priser er der især én, der er iøjnefaldende, nemlig Prisen paa Rug 1822--24, godt 4 Kr. pr. Td. Hvilken skrigende Ironi over Bondens Arbejde og Tid!

Hvor det dog har været en daarlig Tid med nedadgaende Priser paa Smør og Korn fra 1820, indtil de i 1824 er sunkne ned til Priser som paa Tyvekoster!

En Hølé koster mere end et Læs Hø, et Par Uldkarter og en Gris er lige værdifulde, ligeledes 1 Td. Sædehavre og 2 Pd. Kaffe.

Man fristes til at spørge: Er daarligere Tider mulige for den vestjydske Bonde? Slig Tid kan vel ikke tænkes at komme igen? I saa Tilfælde frygter jeg, at det vil se værre ud efter Krisen, end det gjorde da.

I 1822 købte Hans Pedersen Gaarden Matr.-Nr. 12 i Novrup, Jerne Sogn, en af de saakaldte Bannedsgaarde. Ladebygningen var temmelig ny, de øvrige Bygninger gamle og forfaldne, hvorfor han allerede 1824 tog sig for at opbygge Stuehuset. Dette Stuehus blev baade højere og anseligere end sædvanligt dengang, hvorfor gamle Koner ogsaa fik deres egne Tanker. En udbrød: „Sikken et Slot, Hans Pedersen bygger! mon han vil helt op til Himlen?“, en anden mente, at han vilde blive let at løfte, eftersom han steg saa højt til Vejrs. Her fortsattes Handelen, men Smugleriet drevs fremdeles ved Rørkær. Ved denne Tid er det, at han faar en betydelig Medhjælper i Morten Knude, der var en Mester til at skrive; hans Skrift er tydelig at kende i Handelsbogen. At Morten Knude temmelig hurtigt indtager en betroet Plads, er der meget, der tyder paa. Hans Pedersen har snart opdaget, at Mortens Evner som Handelsmand var ualmindelige, og dertil kom, at Hans Pedersen havde faaet særdeles meget at gøre med Hans Christensen til Krogsgaard, med hvis Datter Edel han var bleven gift 1824. Derfor kom Morten i Grunden til at staa for den daglige

Handel og fik Part i Forretningen, medens Hans Pedersen færdedes rundt omkring.

Men saa sker det, som forhen bemærket, at Købmændene i Varde anklager ham for ulovlig Handel. 5. Marts 1827 kom følgende Klage til Herredskontoret:

„Som Borgere og Kjøbmænd her i Varde finde vi os beføjede til at saggive Ungkarl Morthen Knude og Gaardmand Hans Pedersen af Novrup, Jerne Sogn, fordi at disse i Stedet for at vedblive deres lovlige Haandtering som Jorddyrkere og Landmænd have opkastet sig til Kjøbmænd og saaledes gjør betydelig Indgreb i vores lovlige Næringsvej og borgerlige Rettigheder, idet de formentlig i Fællesskab dels driver Forprang ved paa Landet at opkjøbe Korn, Skind, Smør, Flæsk etc., som de igen afhænde i større Partier, dels begaar Landprang ved i ommeldte Hans Pedersens Hus i Novrup at falholde og bortsælge de Vare, som alene de handelsberettigede i Kjøbstæderne maa sælge, saasom Hør, Kaffe, Sukker, Tobak etc.

I hvilken Anledning ermeldte Morthen Knude og Hans Pedersen bedes indstævnet for den respektive Skads Herreds Politiret for at se Dokumenter og Beviser i Sagen i Rette lagte, erfare Procedure, paa-høre Forklaring af stævnte og ustævnte Vidner, samt lide Dom til at betale Bøder, Mulkter og skadesløse Omkostninger, alt i fornævnte Anledning og hvad dermed staar i lovlig Forbindelse, samt efter nærmere Demonstration og Paastand.

Som Vidner bedes indstævnet under Faldsmaalsstraf for om foranførte Forklaring af afgive: Nr. 1. Sognefoged Morthen Friis, Novrup, 2. dennes Søn

Hans Friis, ibd., 3. Christen Nielsen, ibd., 4. Christen Sørensen, ibd.

Varde, d. 5. Marts 1827.

Ærbødigst

H. Pedersen. A. F. Tranberg. Hans Jensen. Jens H. Forum.
Knud Christensen. Peter Forum. N. Andersen“.

1827, 4. April mødte de indstævnte. Morten Knude gjorde opmærksom paa, at han ikke hed Morten Knude, men Morten Kristensen. Politiretten søgte at tilvejebringe Forlig; men da begge indstævnte erklærede, at de ikke drev ulovlig Handel, kunde der ikke opnaas Forlig. Saa begyndte Forhørene. Navnlig blev der spurgt: 1) om Vidnerne kendte til, at de drev Handel i Fællesskab, 2) om de købte Købmandsvarer i Altona og lod samme hjemføre til Novrup, 3) om de kendte til, at de indstævnte ved Forprang havde opkøbt Partier af Smør, Korn og Flæsk og derefter befragtet Skib til Norge med det, 4) om der i Norge var købt Tømmer, 5) om Vidnerne selv havde købt Købmandsvarer af dem og paa forskellig Vis handlet med dem.

Hertil erklærer Vidnerne: ad 1) de kendte ikke noget til Fællesskabet mellem M. K. og H. P., ad 2) herom var de ganske ukendte, ad 3) ligeledes, ad 4) Vidnerne havde vel set, at der havde ligget Tømmer ved H. P.s Gaard, og der var nok bleven sagt, at en Skipper havde hjemført det fra Norge, men om det passede, kendte de ikke, ad 5) Vidnerne havde enkelte Gange byttet Skind mod Tobak og enkelte andre Smaating i halve Pund eller Fjerdingspund; men det var altid Morten Knude eller en anden af Gaardens Folk, der havde udleveret det, dog havde enkelte ogsaa købt lidt Kaffe og Sukker samt et enkelt Stykke Træ.

Vidnerne bekræftede deres Vidnesbyrd med Ed. Derefter gik Sagen videre, og Købmændene fremlagde i Retten en Skrivelse saalydende:

„Endskjønt man med allerhøjeste Formodning kan antage, at den Prangerhandel, der drives i Hans Pedersens Gaard, til Dels er for dennes Regning og i Interessentskab med Morten Knude, saa have dog de afhørte Vidner intet forklaret om, at de vidste, at saadant Handelsforhold fandt Sted. Imidlertid synes det klart, at den Omstændighed, at Prangerhandelen drives i Hans Pedersens Bopæl, samt at det er bekendt, at Hans Pedersen i mange Aar forhen har drevet i sit daværende Opholdssted Rørkær Prangeri, maa anledige, at Hans Pedersen bør værgе sig med sin Ed eller ogsaa bøde som For- og Landpranger. Derimod findes det i ermeldte Tingsvidner, at Morten Knude eller Kristensen har i lang Tid drevet For- og Landprang af megen Betydning; thi saaledes forklarer Vidnerne, at Morten Knude har opkøbt Smør i Fjerdingsvis, Skind o. s. v., at han handler med Kaffe, Sukker, Tobak, Hør, Sæbe, Salt og har Oplag af norsk Tømmer.

Man overbevises herved om, hvorledes Bonden stundom forlader sit Landbrug og etablerer sig paa Landet som Kjøbmand tværtimod vore allernaadigste Loves Bydende, ja, man ser endog af Akterne, at den nærværende Pranger har været dristig nok til i Retten at paastaa, at han intet lovstridigt har begaaet. Kjøbstæderne kan ikke bestaa uden ved Handel; thi dette er den Kilde, hvorfra de andre Næringsveje blomstrer eller har sit Forfald, har sit Udspring; bliver Kjøbmanden altsaa ødelagt, da af-

tage de øvrige Næringsveje ogsaa. Det er følgelig af højeste Vigtighed saavel for os som for enhver Borger i Byen, at vi værne om vore lovlige Rettigheder og søge den overhaandtagende Land- og Forprang opløst og tilintetgjort; og at saadant er paa høje Tid og ingen Opsættelse taaler, viser den sørgelige Erfaring, vi have maattet gjøre om, at Varde Kjøbstads Handel ved den overhaandtagende Prangeri paa Landet næsten ren er tilintetgjort, saa at vi i de senere Aaringer har lidt overordentlig Tab og Formindskelse i vores Næringsveje som Borgere og Kjøbmænd her i Byen. Da nu Morthen Knude har i det mindste allerede et Par Aars Tid drevet denne lovstridige Handel, opkjøbt og udskibet Produkter samt forskrevet og i sin Bopæl udsolgt Kjøbmandsvarer, saa er han modnet til en velfortjent Straf, saa meget mere som han ikke har villet erkjende sin Brøde eller gjøre noget Forligstilbud.

Vi maa saaledes og paa disse Grunde herved ærbødigst paastaa:

A. At Morthen Knude eller Christensen ved Dom tilpligtes at bøde i det mindste 50 Rdl. Sølv samt at betale Sagens skadesløse Omkostninger efter Regning stor 18 Rdl. 4 Mrk. $6\frac{2}{8}$ Sk. Sølv, hvorved dog bemærkes, at Hans Pedersen formentlig vil vorde tilpligtet at betale en qvota Del af Procesomkostningerne.

B. At Hans Pedersen ligeledes ved Dom tilpligtes med Lovens Ed at bekræfte, at han ikke har begaaet For- eller Landprang, eller om han sig ikke trøster saadan Ed at aflægge, da at bøde 50 Rdl. Sølv og tage qvota Del i Udredelserne af Sagens Omkostninger“.

I Retssalen var der mødt en ikke ubetydelig Forsamling, især af Folk henhørende til Handelsstanden. Da der et Øjeblik bliver mere Stilhed, stiller Hans Pedersen sig i Døren, saa hans Røst kunde høres saavel ind i Salen som ud i Gangen, og raaber: „Det er en lumpen Behandling, der gives os. I véd bedst selv, hvor mange Læs ulovligt Smuglegods, I har hentet i Laden i Rørkær!“

Om denne Udtalelse har haft Indflydelse paa Dommen, véd jeg ikke, men da Dommen faldt d. 18. Maj 1827, blev Hans Pedersen frifunden, og Morten Knude idømtes kun en Bøde paa 5 Rdl. og Sagsomkostninger.

Da Morten Knude ikke vilde betale, kom Øvrigheden til Novrup for at gøre Udlæg i hans Ejendele. Morten var ikke hjemme. Øvrigheden spurgte Hans Pedersen om, hvad der maatte skrives, men alt, hvad Morten Knude ejede, var borte, saa det eneste, der kunde gøres Udlæg i, var en Kiste med en Smule Indhold. Kisten blev vurderet til 1 Rd. 3 Mrk. Købmændenes Sagfører, der var med, var meget ilde tilfreds med Forretningen, og han begyndte at give ondt af sig til Hans Pedersen, der dog snart bragte ham til Tavshed.

Hvor alle Handelsvarer var blevne af, har jeg ikke kunnet faa nogen Oplysning om, men de er jo nok bleven førte bort, for at Bøden ikke skulde kunne inddrives.

Mortens Kiste blev staaende i Novrup, uden at den blev stillet til Avktion. Det var en Fejl. Men saa den 24. Juli er Morten en Tur i Varde, og da bliver han anholdt og indsat i Gældsarrest. Da han havde siddet i 8 Dage, indgav han Klage til Herredsfogden, hvori han fremfører, at da han d. 24. ds. kom her til Byen,

blev han anholdt og ført til Arresten, efter at den konstituerede Foged, Prokurator Lund, havde afholdt en Fogedforretning, at Prokurator Sørensen havde været til Stede, og han havde betydet Morten, at han her skulde blive hensiddende til evig Tid paa egen Bekostning. Denne grusomme og umenneskelige Behandling ønskede han underkastet en Undersøgelse; thi efter Loven maatte ingen hensættes i Gældsarrest, inden der til den arresterede selv var erlagt de bestemte Underholdningspenge.

Klagen blev modtaget af Fogden, Kammerjunker Wedel-Heinen, der imidlertid var kommen hjem. To af Købmændene samt Arrestforvareren kaldtes frem i Retten. Købmændene var ganske ukendte med, hvad der var sket, det var deres Sagfører, Sørensen, der havde ordnet det hele. Arrestforvareren erklærede, at han af Prokuratoren havde modtaget 3 Rdl. Sølv til Fangens Underhold; men han havde ikke overbragt dem til Gældsfangen, saasom han formente, at den ham givne Underholdning var tilstrækkelig. Fogden kendte saa for Ret, at Morten Knude straks skulde sættes paa fri Fod, da Adfærden mod ham ikke var foregaaet paa lovlig Maade; thi hverken havde han erholdt de ham tilkommende Underholdningspenge, ej heller var Arresten paa hans Ejendele paa lovlig Maade forfulgt.

Saaledes endte denne Retssag, og selv om begge var slupne nogenlunde helskindede derfra, saa fik Forretningen alligevel et saadant Knæk, at man godt kan sige, det var et Dødsstød. Som regulær Forretning dreves den ikke længere. Hans Pedersen og Morten Knude ophævede deres Fællesskab, og Morten flyttede til Fanø, hvor han boede nogle faa Aar, hvorefter han

købte en Gaard paa Sneumgaards Mark, der endnu ejes af hans Søn, Kristen Mortensen, der har de gamle Retsdokumenter i sit Eje. Før end jeg forlader Morten Knude, maa jeg dog nævne, at hans ovennævnte Søn kan huske, at han har omtalt, hvor forskrækkede de Varde-Købmænd blev over, at de havde baaret sig saa forkert ad, da de først havde faaet Morten dømt, og for at blive fri for en Retssag, som Morten truede med, underhaanden bødede 30 Rdl., som han og Prokurator Albinus delte; thi denne havde hele Tiden med stor Filfighed ført Sagen for Hans Pedersen og Morten Knude.

Handelsbogen udviser kun lidt efter 1827, dog handledes der endnu i 1831; men de sidste Aar var det navnlig Korn- og Tømmerhandel. Morten Knude var selv med i Norge efter Tømmer til sin nye Gaard paa Sneumgaards Mark. At Kornhandelen har været ret omfattende, ses af, at han paa én Gang har faaet 157 Td. Rug af Hans Christensen, Krogsgaard, og 80 Td. af Præsten i Jerne.

Som det sidste Udslag af den engang store Handelsforretning maa man opfatte hans Handel med Humle. I mange Aar kørte han til visse Tider om med Humle. Han paatog sig ogsaa Levering af Glas til hele Nybygninger, saaledes da den ny Kro i Gørding opførtes. Men ellers gik hans Handel nu i anden Retning.

Sammen med sin Svigerfader købte han flere Gaarde paa Spekulation; jeg véd blandt andet én i Aarre og én i Veldbæk, ligesom en ret omfattende Kreaturhandel nu optog hans Tid. Tiderne gik opad, der blev nu noget at spekulere i. Utvivlsomt har hans lange Ophold i det fremmede givet ham en Udvikling og et

friere Syn, end de fleste Bønder paa hans Tid var i Besiddelse af. Han afløste Morten Friis som Sognefoged, og efter 1841 kom han i Sogneforstanderskabet. Begge disse Bestillinger var han godt skikket til, og de var vist begge kærkomne; der var bestandig noget at tage sig af, ofte Anledning til at komme i By, tilmed var det jo ærefulde Bestillinger. Sogneforstanderskabet var endogsaa ganske nyt. Selve Gaardens daglige Drift overlod han til sin Avlskarl; i 14 Aar havde han én og samme Avlskarl, Hans Adersen, senere Husmand i Tovrup, der besad hans fulde Tillid. Rigtignok var det Avlskarlen, der tog sig af Driften, men det maa ikke forstaas, som om Hans Pedersen ikke tog sig af Gaarden. Han gav sine Ordre og vidste Besked, selv med de mindste Ting, ja Avlskarlen maatte give Forklaring over, hvad hver af Tjenestefolkene havde bestilt om Dagen, hvor mange Læs Gødning, der var kørt om Dagen, hvor stort et Stykke der var pløjet o. s. v. Næste Morgen, inden han gik ud, gav han saa de fornødne Ordre.

Om Vinteren fedede han undertiden Kreaturer og Svin; thi han var efterhaanden kommen meget i Lag med Fanøboerne, og naar de om Foraaret skulde stikke til Søs, havde de god Brug for Kød og Flæsk til Proviantering. Og senere, da Skibsfarten rigtig tog Opsving, og der byggedes en Del større Skibe paa Fanø, paatog han sig Proviantering af Skibet mod at faa en Skibsaktie.

Engang han kom til Fanø, var der Avktion over et strandet Skib. Han købte det, skønt det sad halvt nedsunket i Sandet paa Vestkysten.

Jeg har ikke hørt til, hvorledes den Spekulation faldt ud. Jeg nævner det kun som et Eksempel paa,

hvor omfattende hans Handel og Foretagsomhed var. Da han var 70 Aar, blev hans Ben svage, og han maatte støtte sig ved en Kæp. Hans Virken ude blev noget besværlig for ham, da han ikke kunde færdes med den Lethed som forhen, og i 1857 overgav han Gaarden til min Fader. Skønt han nu havde fyldt de 72 og havde ondt ved at færdes, maatte han dog en enkelt Gang ud paa Handelen, men snart blev der sat en Stopper for videre Foretagsomhed uden for Hjemmet. Stokken maatte ombyttes med Krykke, og selv formaaede han ikke at stige til Vogns. Ja, det var nok noget haardt at maatte bindes til Hjemmet; han, som havde ført et saa virksomt og rastløst Liv uden for Hjemmet, maatte nu slaa sig til Ro. Jeg kan huske ham fra den Tid, han fyldte de fire Snese, som han udtrykte sig; da havde han taget fat paa det Arbejde, der blev hans Syssel til det sidste, nemlig at vinde Garn. Men selv i hans Alderdom svigtede hans Energi ikke, han vandt med en Iver og Ihærdighed, som gjaldt det at vinde en Herregaard. Mangen Gang kneb det at faa Garn og Tvist nok; det kom undertiden langvejs fra; thi naar han ikke havde noget at vinde, var han noget aparte som saa mange gamle. Derfor sørgede hans nærmeste for at faa fat i noget Garn, inden hans Arbejdsstof slap op.

Fra den første Tid, jeg kan huske, skete det enkelte Gange, at der kom gamle Krigskammerater i Besøg. Da forlod Hans Pedersen sin Stol, og Vindelen fik Lov at staa stille; han satte sig saa op for Bordenden for at være i Nærheden; thi han var efterhaanden bleven meget tunghør og helt døv paa det ene Øre. Saadan en Dag var som en Festdag. En Festdag af en anden Slags havde han et Par Gange, naar min

Fader kørte ham til Esbjerg. Selv om Byen dengang var ganske ubetydelig, var der dog stor Trafik paa Havnen; alle de Skibe interesserede han sig svært for, og al den Travlhed, der herskede paa Havnepladsen, varslede for ham om kommende Storhed for Havn og By. Ja, da gik hans Tanker tilbage til den Travlhed og det Hastværk, han havde haft, naar Skibet kom med en rig Ladning til ham, og det gjaldt om at faa det hurtigst muligt af Sted igen. Hvor *han* havde haft travlt dengang, var der nu Travlhed igen; det var næsten paa samme Sted, hvor der nu var en Il og Rastløshed, som han fordem havde set Mage til i Hamburg. Kun et Par Bøsseskud Østen for Havnen var det, han havde taget imod Skibe og igen afsendt dem.

Et lille Træk maa jeg her tage med. Mange ældre forundrede sig svært over Dampskibene, og det omtalte de til Hans Pedersen og ventede, at han ogsaa skulde have fundet dem meget mærkelige, men det gjorde han ikke. Jeg husker, han engang paa en lidt overlegen Maade lod vedkommende vide, at Dampskibe ingen Nyhed var for ham; thi han havde set Dampere i Hamburg, længe førend disse Skibe kom her i vore Farvande. Den første Damper, der kom sejlene i danske Farvande, var „Caledonia“, der løb ind i Københavns Havn 1819; men meget muligt, at Hans Pedersen allerede i 1813 har set Dampskibe i Hamborg.

Var Dampskibene ikke i Stand til at aflokke ham Beundring, saa formaade derimod Jernbanetogene at hense ham i Forundring. Det var navnlig deres Hurtighed og Lokomotivets Kraft, der interesserede ham saa stærkt, og adskillige Gange kom han med Forundringsudbrud i den Retning.

Hver Morgen, naar han havde spist sin Frokost,

og ligesaa regelmæssig hver Aften, naar han havde nydt Nadvergrøden, tog han sin Salmebog og læste saa henholdsvis sin Morgen- og Aftenbøn; somme Tider læste han tillige en Salme. Om Søndagen brugte han en Andagtsbog tilligemed Salmebogen, og da lod han sig ikke forstyrre.

Hver Dag naar Posten kom, læste han Avisen, og han formaaede virkelig at følge med i mangt og meget, som var formént andre Oldinge; thi han besad aandelig Klarhed og Friskhed i en Grad, der var ganske ualmindelig.

Dertil kom en aldrig svigtende Hukommelse, saa han kunde drage frem af gammelt saavel som af nyt. Mangen fremmed, der kom i vort Hjem, har med Interesse lyttet til den gamles Tale, en Samtale var nemlig meget vanskelig at føre paa Grund af Døvheden. Det var dog langt fra, at han trængte sig frem for at komme til at fortælle, nej dertil var han alt for optaget af sit Arbejde, og først naar han blev spurgt, kunde han lade Vindelen staa.

Dag efter Dag, Aar ud og Aar ind sad han i sin udstoppede Lænestol og vandt Garn, ensformigt svandt Livet for ham, der i fordums Dage havde levet et saa omskiftende Liv, og dog tror jeg ikke, at Tiden egentlig blev ham lang. Man mærkede i Grunden ikke til, at han blev træt.

Efter at have ligget til Sengs 8 Dage, uden Sygdom og Smerter, kun enkelte Gange ytrende, at han var træt og mat, hensov han d. 8. Januar 1883.

Minder fra 1849.

Af Førstelærer J. Amorsen i Rindby paa Fanø.

I 1849 var jeg en 10-aarig Skoledreng, og da fik jeg af en fædrelandssindet Bonde, Niels Christensen i Lydum, det Paalæg: „Naar du, John, bliver en gammel Dreng paa 70 Aar, skal du fortælle om, hvad vi nu oplever“. Dette Paalæg er i de svundne Aar ofte rundet mig i Hu, og det er ogsaa dette, der nu har drevet mig til at give en lille Skildring af den Begivenhed, som gjorde den 20. Juni 1849 til en uforglemmelig Mindedag for Lydum Sogns Beboere. Hvad skete da paa den Dag? Da havde vi den store Glæde at se den gamle, brave Overvagtimester Kloppenborg med 26 Aarhusdragoner i vor Midte, medens de slesvigholstenske Dragoner, der i længere Tid havde plaget Sognene i Ribe Amt med store Kontributioner af Korn og Fødevarer, fik Bisselæder i Støvlerne og flygtede lige ned til Kolding. Jeg husker saa tydeligt, at jeg var i Skole, hvor min Fader S. Amorsen var Lærer. Den Dag var der ankommen 4 slesvigholstenske Dragoner til Lydum Mølle, og de drev stærkt paa, at de Vogne, der holdt i Møllen og var belæssede med Korn og Fødevarer, skulde køre til Kolding; men

Beboerne, der havde faaet Nys om, at vore egne Dragoner ikke var langt borte, vilde ikke have, at Vognene skulde køre, og de kom derfor med allehaande Udflugter. Lidt op ad Formiddagen kom 2 af Sognets Mænd ind i Skolen og sagde til min Fader: „I Dag skal du ikke holde Skole, men følg med ned til Møllen“. Til Glæde for Børnene blev Skolen hævet, og Fader fulgte med til Møllen, der er beliggende tæt ved Skolen og Kirken. Da Dragonerne blev ved med Trusler, dersom Kuskene ikke vilde køre, stod min Fader frem og sagde til dem: „I kan vel forstaa, at vi i Dag er sat i en pinlig Stilling; I siger, at vi skal køre, men vore egne Forposter har givet os Ordre, at vi ikke maa“. Det kan nok være, at det var uklogt at fremkomme med en saadan Udtalelse, men den vandt Bifald hos Beboerne, og den gamle Møller U. A. Bech sagde: „Det kan jeg forstaa, Søren; i Dag talte du som en Karl“. Hidtil havde Dragonerne været sorgløse, men nu kom de i en Fart til Hest og op til Kirken, hvorfra der er god Udsigt mod Nord og Øst; der er sandsynligt, at de har faaet Øje paa vore Dragoner i $\frac{1}{2}$ Mils Afstand; thi de forlod snart Møllen uden at faa Vognene med, uagtet de holdt forspændte. Et godt Kvarter efter Fjendens Afrejse kom 3 danske Dragoner til Lydum Mølle, hvor de skulde have Attest fra Sognefogden paa, at de have været i Møllen; men han havde i den almindelige Forvirring og Ophidselse forladt Sognet og var gaet op i Lunde Sogn. De lod sig derfor nøjes med en Attest fra min Fader, og de gav Ordre til, at Vognene skulde køre hjem, og denne Befaling blev straks efterkommet under Folks Jublen. Dernæst befalede de, at alle, som havde Heste, skulde møde til Hest paa et Højdedrag,

som kaldes „Kobbelbjerg“, tæt Østen for Kirken og Møllen. Det var Meningen, at Fjenden skulde tro, at der var kommen en stor Hærstyrke, og denne Befaling blev øjeblikkelig opfyldt; thi fra alle Kanter kom der baade Ryttere og Fodfolk, der alle var i en oprømt Stemning. De 3 Dragoner forlod derpaa Sognet; men nu dalede Stemningen, og nogle Mænd udtalte, at det saa ikke godt ud for os, dersom Fjenden skulde komme igen. Der blev derfor afsendt Stafet til Kloppenborg, som antoges at være i Brosbøl Kro, at han endelig maatte komme os til Hjælp. Noget over Middag havde vi den store Glæde, at gamle Kloppenborg kom til Lydum Mølle med sine 26 Dragoner, fulgt af mange Mænd fra Sønder Vium, og Pastor Bruun fra Hemmet red ved Overvagtmesterens Side. Dragonerne fodrede deres Heste, og de fik selv, hvad de ønskede; thi den unge Møller John Bech viste storartet Gæstfrihed. Man saa enkelte Ryttere i Syd i Lunde Sogn, og der var flere, der sagde, at det var Fjender; men da Kloppenborg fik Kikkerten for Øjet, sagde han: „Aa, Børn! det er Bønder!“ Han udtalte, at han havde Ordre til at dække Ringkøbing Amt for Fjendens Udskrivninger efter Amtmand Grev Schulins Anmodning, uagtet han havde hævdet, at Beboerne i Ribe Amt ligesaa vel var danske som Beboerne i Ringkøbing Amt. „Jeg er i i Dag“, sagde han „imod min Ordre og paa mit eget Ansvar gaaet ind i Ribe Amt; gaar det godt, slipper jeg for Tiltale, men gaar det galt, faar jeg paa Hovedet“. De tilstedeværende Mænd udtalte deres Glæde over, at han og hans Dragoner var komne, og erklærede, at de vilde svare for Følgerne. Efter et længere Ophold blev der kommanderet: „Til Højre! Marchér op“! og til min store Forundring drog Hestene

Syd ud fra Møllen, uden at Dragonerne behøvede at tage i Tøjlerne. De red rodevis, og sidst red Kloppenborg og Præsten, fulgt af en stor Mængde ridende Bønder. Hen paa Eftermiddagen ankom den unge Kloppenborg, som var Vagtmester, med 8 Dragoner til Lydum Mølle; nogle Bønder, der var med, raabte: „Vi har en Pikkelhue“! Det var ved Ovtrup, at han blev taget, da han kom med en Transport af Vogne. Vore Dragoner red lige ind paa ham, inden han opdagede, at det var danske Dragoner; han var Seminarist og var efter Sigende forlovet med den rigeste Købmands Datter i Tønder. Han saa meget nedslaaet ud, hvorfor Folk ogsaa modtog ham med Tavshed. Efter et kort Ophold drog de af Sted efter Skern; men en Timestid efter kom Kloppenborg med 17 Dragoner, og de havde ogsaa en Fange med, der sad helt rolig og røg af en sølvbeslaaet Pibe; men ham raabte Folkene til: „Vi kender dig nok, du har været her før; Piben har du stjaalet“! Det var en Dragon, Pedersen fra Læk, som havde lært i Aarhus, hvor Kloppenborg havde været hans Lærer, men i Stedet for at møde i Aarhus havde han sluttet sig til Oprørerne. Kloppenborg var meget opbragt paa ham, og jeg erindrer endnu den haarde Straffetale, han holdt til ham; den lød saaledes: „Havde jeg kendt dig i det Øjeblik, du fik Pardon, — du havde ikke faaet den, en Kugle er for god til dig: du skulde have været skaaret lige saa smaat som Hakkelse“. Dragonerne fik atter fri Fortæring i Møllen; der var ingen, der bød Fangen noget. Men da lagde jeg Mærke til, at den Dragon, som førte Fangens Hest, tog sin Feltflaske frem og bød ham drikke af den, ligesom han ogsaa sørgede for, at Folkene ikke blev for nærgaaende, idet han sagde:

„Det er jo bleven *hans* Lod; vi véd ikke, naar det bliver *vor* Lod“. Baade Folk og Dragoner var i ypperlig Stemning, især lagde jeg Mærke til en Dragon, der havde 2 Sabler og red paa en rød Skimmel, som han klappede, idet han sagde: „Du har løbet godt i Dag, Dorret, og vi tog én Tysker; men kunde du have løbet dobbelt saa godt, saa havde vi taget 2 til“. Den samme Dragon havde Natten i Forvejen redet en lang Vej som Stafet; (der blev sagt: 7 Mil), hvorfor han ved deres Ankomst til Møllen ingenting vilde nyde, uagtet min Fader bød ham Malurt-Brændevin; han sagde blot, at Krigerlivet var et haardt Liv. Men da han igen kom til Møllen, fik han Øje paa min Fader og sagde: „Kom nu med Deres Malurt-Brændevin, for da jeg kunde lugte Tyskerne, kom jeg mig“. Der var en anden Mand, som jeg ogsaa særlig lagde Mærke til, det var en større Gaardejer, Hans Sejrup fra Viumgaard. Han var i høj Grad eksalteret, og jeg spurgte derfor min Fader, hvem den gale Mand var; men han svarede: „Ti stille, det er Hans Sejrup fra Viumgaard“. At jeg troede, han var gal, kom af, at hans Hoppe havde blodige Sider, saa stærkt havde han sporet den, og Munden gik ustandselig paa ham. Der fortaltes, at han kunde ride hurtigere end Dragonerne, og da en Dragon havde Sablen udtrukken, og han saa Skeden slingre ved Siden, raabte han: „Lad mig faa den!“ Han var Dragonernes bedste Mand, ham syntes de om. Der fortaltes ogsaa et lille Træk fra Henne Sogn. En dansk Dragon forfulgte én af Fjenderne; de passerede et Hus, hvor der stod en Kone i Døren med en Økse i Haanden, og Dragonen tilraabte hende: „Hvi for kastede du ham ikke Øksen lige i Hovedet?“ —

En af de sidste Dage i Juni havde vi igen den Glæde at se den brave Kloppenborg og hans Dragoner; det var paa Tilbagevejen fra en Tur, han havde gjort til Varde. De overnattede i Lydum, men Kloppenborg udtalte, at den næste Vej var den bedste; thi han havde faaet Efterretning om, at baade Kavalleri og Artilleri var udsendt af Fjenden imod ham. Dette havde sin Betydning; thi disse Tropper naaede ikke saa betids tilbage, at de kunde deltage i Slaget ved Fredericia 6. Juli 1849, hvor Oprørerne fik brodne Pander.

Rettelser.

- I Bind, Side 91, Linie 4 f. o.: de Teilmann, læs: Teilmann.
III - . 39, . 1 f. o.: nedbrændte, læs: nedblæste.
IV - . 1, . 11 f. o.: Else, læs: Elise.
- - . 56, . 15 f. n.: Grubbe, læs: Grube.
- - det v. Side 128 tilhæftede Skema, Linie 28 f. o.: Hal-
lansnap, læs: Hollansnap.
-

Regnskab

for

Samfund for Ribe Amt⁴ 1. April 1904—31. Marts 1905.

Udgift:

..... Kr.	116,08	Trykning af „Fra Ribe Amt“ 1905.....	Kr.	400,14
.....	972,00	Billeder hertil.....	„	45,00
Udgange ..	106,00	Honorar til Forfatterne.....	„	212,08
.....	50,22	Møder.....	„	162,24
.....	300,00	Porto, Fragt. Indpagn. o. l.....	„	57,28
Udbagesendt		Kassebeholdning.....	„	698,63
.....	17,50			
.....	13,57			
	<u>Kr. 1575,37</u>			<u>Kr. 1575,37</u>

Samfundet har en Grundfond paa Kr. 250,00.

Marts 1905.

POUL BJERGE.

Tilgang og Afgang af Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ i 1905.

(Sluttet 25. Decbr. 1905; Hovedfortegnelsen, se II. Bind).

Tilgang.

Ribe.

Jørgensen, N. P., Kontorist.
Munthe- Brun, L., Amtsforsvalt.
Outzen, Fr., Kontorist (fra 1903).

Varde.

Bondesen, Mette, Frk.

Esbjerg.

Esmann, V., Bankdirektør.
Lorentzen, H. M., Lærer.
Michelsen, N. M., Købmd.
Wulff, A., Købmd.

Vester-Horne Herred.

Varde Landsogn.

Gregersen, Niels, Gmd., Orten.
Leth, J. Skjerning, Gmd., Mejls.

Nørre Nebel.

Drewsen, P., Statsplantør, Ny-
mindegab.
Nørre Nebel Læseforening.
Torbøl, H., Læge.

Henne.

Bendix, Fr., Præst.
Gammeltoft, Prop.
Lykke, N. E. Mejeriforp.
Nielsen, Mette, Pige.

Øster-Horne Herred.

Thorstrup.

Christensen, J. Chr., Gmd., Ovnbøl.

Ansager.

Nissen, H. P., Købmd.
Rasmussen, Ras, Gmd., Skovlund.

Anst Herred.

Lejrskov.

Müller, Rudolf, Gmd., Ferupgaard.

Gesten.

Bundsgaard, J., Gmd., Kærholm.

Malt Herred.

Lindknud.

Nielsen, Simon, Aftægtsmand,
Hovborg.

Brørup.

Dahl, Skomager, Brørup St.

Holsted.

Iversen, Kammerraad.

Iversen, Niels, Gmd., (1906).

Jørgensen, N. R., Kontorist.

Schouenborg, P., Landinspektør.

Smith, Sagfører.

Folding.

Petersen, R., Lærer, Nørbølling,
(1906).

Vejen.

Teilmann, Folmer, Læge.

Villadsen, M., Musiklærerinde.

Løborg.

Astrup, F. R. Lærer.

Ribe Herred.*Farup.*

Tranberg, Terman, Gmd., Dortheaslivile, (1906).

Udenfor Amtet.

Bibliothek, Horsens Statsskole-
Brasen, Jenny, Fru, Kbhvn.

Jensen, Anders, Hmd., Strelluf.

Mathiesen, Chr., Mejerist, Aagaard.

Møllerup, W. A., Museumsdirek-
tør, Dr. phil., Kbh.

Rasmussen, Ras., Lindeballe Skov.

Afgang.**Ribe.**

Larsen, N., Kateket og Førstel.

Stockholm-Simonsen, Gymna-
stiklærer.

Varde.

Brorson, V., Forligsmægler.

Lund., J. P., Lærer.

Ulsø, Carl, Købmd.

Esbjerg.

Hansen, H. P., Lærer.

Holm, J. F., Malermester.

Nielsen, Marie, Lærerinde.

Øster-Horne Herred.*Ølgod.*

Andersen, S. Købmd.

Skads Herred.*Skads.*

Gjærding, K., Lærer, Brixbøl, (død).

Nordby.

Andersen, N. J., Købmd.

Anst Herred.*Gesten.*

Keist, Ole, Gmd., Øster Gesten.

Nielsen, Niels, Gmd., Ø. Gesten.

Malt Herred.*Holsted.*

Mølgaard, Lærer.

Gørding Herred.*Gørding.*

Duus, Rasmus, Hmd., Hejrskov.

Ribe Herred.
Manø.

Jespersen, Lærer.

Udenfor Amtet.

Rasmussen, P., Faktor, Kolding
Rasmussen, Ras. P., Tømrer,
Gjødsebøl.

Vedel, Chr., Pastor, Korup, (død).

Medlemsantal 1. Jan. 1905 506
Tilgang 1. Jan.-25. Dec. 1905 40
er 546
Afgang 1. Jan.-25 Dec. 1905 19
Medlemsantal altsaa 527

Med „Vejle Amts historiske Samfund“ er den Overenskomst truffen, at Medlemmerne af nævnte Samfund kan abonnere paa „Fra Ribe Amt“ for en Betaling af 1 Kr. aarlig, ligesom Medlemmerne af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ for samme aarlige Betaling kan abonnere paa „Vejle Amts historiske Aarbøger“. Henvendelse herom skér gennem Samfundenes Forretningsførere, altsaa for nærv. Samfunds Vedkommende gennem Højskolelærer P. Bjerge, Bakkehus, Vejen. —

Subskribenter

blandt Medlemmer af „Vejle Amts historiske Samfund“.

Alsted, J., Cand. theol & mag.
Vejle.
Baagø, Chr., Højskolel. Testrup.
Bardenfleth, V., Stiftamt., Vejle.
Brandorff, J.O., Kæmner, Kolding.
Eliassen, P., Filialbest., Kolding.
Kau, H., Præst, Gadbjerg.
Mouritsen, S. N., Lærer, Mørup.
Nielsen, J. E., Snedker, Kolding.

Nørregaard, Kr., Læge, Kbhvn.
Overgaard, J. C., Propr., Nøt-
trupgaard.
Ravn, Chr., Propr., Sjølundgaard.
Ravn, J. J., Lærer, Stovstrup.
Rosendal, H., Forst., Grundtvigs
Højskole.
Thomsen, L., Urmg., Kolding.

I Året 1. Febr. 1905—31. Jan. 1906 har Samfundet afholdt følgende Foredragsmøder: 13. April i *Varde* (Sognepræst *M. H. Nielsen*, Kvong: Biskop Jens Dinesen Jersin i Ribe; Overlærer *J. Olsen*, Varde: En Hekseproces i Varde i Kristian IV.s Tid); 10. Jull i *Blaabjerg* Plantage (Overlærer *J. Olsen*, Varde: Kong Frederik VI.s Rejse i Vestjylland 1828; Biskop *G. Koch*, Ribe: Biskop H. A. Brorsons Salmedigtning); 12. Septbr. i *Vejen* (Højskolelærer cand. mag. *Marius Kristensen*, Askov: Egnens synlige Minder fra Oldtiden og den ældre Middelalder; Sognepræst *J. Richter*, Vejen: Vejen og Læborg Sognes Præstehistorie 1720—1812); 22. Novbr. paa *Ladelund* Landbrugsskole (Provst *J. Nissen*, Brørup: om vestjydske Skoleforhold i Tiden nærmest efter 1814; Højskoleforstander *L. Schrøder*, Askov: om det danske Folk som Taalmodets Folk). I det nye Aar er der paatænkt Foredragsmøder i Ribe, Esbjerg o. fl. St.

Indholdsliste

til „Fra Ribe Amt“ I.—IV. (1903 06).

<i>Alkærsig, S.:</i> Paa Jagt efter Brændevinstøj	I, 141—146.
" En Smuglerhistorie fra 1729	III, 90—117.
<i>Amorsen, J.:</i> Minder fra 1849	IV, 164—169.
<i>Andersen, P.:</i> Folkelig Retsfølelse	I, 64—68.
" Et mekanisk Geni	III, 132—137.
<i>Brüel, J.:</i> Klitterne i Ribe Amt	I, 69—121.
<i>Feilberg, H. F.:</i> Rumlepotten	I, 122 123.
<i>Gedde, O. F.:</i> Rytterfægtningen ved Vorbasse . . .	II, 139—149.
<i>Hansen, H. S.:</i> se <i>Nissen, J.</i>	
<i>Helms, J.:</i> Oplevelser i Ribe 1864	II, 1—36.
<i>Høyer, J. B.:</i> Fra Kvægpestens Dage	I, 138—146.
<i>Jensen, H.:</i> Hessel Bro og Flodens Vande	III, 145—152.
<i>Madsen, J.:</i> Vilslev i det 19. Aarhundrede	III, 27—68.
" Magister Maturin Castensen	IV, 51—112.
<i>Nielsen, S.:</i> Minder fra svundne Dage	III, 138—144.
<i>Nissen, J.:</i> Om Oplivelse af historisk Sans	I, 6 20.
" Fra den indbyrdes Undervisnings Dage	I, 147 164.
" Degnen Oluf Hansen Lind i Vamdrup	
og den evang.-krist. Salmebog	III, 69 89
" Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud	
Sogne i det 18. Aarhundrede	III, 153—164.
" og <i>Hansen, H. S.:</i> Sognefoged A. Kr.	
Hansen i Gesten	II, 150—168.
<i>Novrup, H. P. H.:</i> Hans Pedersen i Novrup	IV, 136 163.
<i>Olsen, J.:</i> Jydepotterne	I, 36 50.
" Salt- og Stivelseindustri i Vardeegnen i	
forrige Aarhundrede	III, 15 26.

<i>Olsen J.</i> : Oksby gamle Kirke og Kirkegaard . . .	III, 118—131.
" Kong Frederik d. VI.s Rejse i Jylland, særlig i Ribe Amt, 1828	IV, 33—50.
<i>Pedersen, G. la Cour</i> : Skibelund og dets Mindes- mærker	II, 113—138.
<i>Richter, J.</i> : Et Par gamle Mindetavler i Ølgod Kirke	I, 124—137.
" Urolige Majdage i Anst Herred	II, 169—183.
<i>Schrøder, L.</i> : Peder Palladius	I, 21—35.
<i>Schøller, F. C. G.</i> : Aktstykker og Skrivelser om Grænsereguleringen efter Wiener- freden 1864	II, 37—112.
<i>Stemann, G.</i> : Historisk Samfund for Ribe Amt . . .	I, 1—5.
" Paa Askov 1902	I, 165.
<i>Stemann, H.</i> : Minder fra Biskop Hertz's Tid	IV, 1—32.
<i>Termansen, C. N.</i> : St. Klemens Kirke i Ribe	III, 1—14.
<i>Uhd, N. H.</i> : Et Aarhundredes Fremskridt	IV, 113—135.
<i>Øllgaard, N. E.</i> : Anders Sørensen Vedels Mindes- mærke i Ribe	I, 51—63.

Regnskab for „Historisk Samf. f. Ribe Amt“ indtil 31. Marts 1904	III, 166.
Regnskab for „Historisk Samf. f. Ribe Amt“ indtil 31. Marts 1905	IV, 171.
Medlemsliste med Tilgang og Afgang, II, 185—192. III, 167—169, IV, 172—175.	

Navneliste	IV, 178 ff.
----------------------	-------------

Navneliste til I.—IV. Bind.¹

(Ved J. Richter).

- Aabenraa, II 167, III 22
Aal S., V. Horne H., I 69 87 f.,
99 f., III 18, IV 67
Aalborg III 66 142, — Stift III 73
Aalling, Ansager S., IV 120
Aarhus III 62 142, IV 35 167, —
Domkirke I 136
Aarre S., Skads H., I 47, IV 159
Aastrup S., Gørding H., I 47
— S., Falsters Sønder H.,
IV 19
Abild, Tønder Amt, III 106
Abildgaard, S., Arkivtegner, I 51
Abrahamson, J. N. B., Officer,
I 149 f.
Abramowitz se Thorup
Absalon, Ærkebiskop, I 59
Adserbølgaard, Lindknud S., IV 64
Adersen, Hans, Husmd., IV 160
v. Ahlefeldt, Hospitalseforus, II 65
Ajke, Gørding S., III 133
Akeleye, Mikkel P., Borgmst., I 23
— Knud M., Adelsmd., I 23
Albinus, J. B., Prokurator, IV 159
Albæk S., Dronninglund H., I 137
Allerup, Sneum S., IV 57
Als II 68 74, IV 4
Alslev S., Skads H., IV 65 136
Altona IV 145 f., 148 f.,
Alver S., Tyrstrup H., II 94, —
Aa II 41 f.
Amager I 22
Amorsen, S., Lærer i Lydum, IV
164
Amrum II 39
Andersen, Bendix, Mekaniker,
II 132—7
— Hans Simon, Gaard-
ejer, II 150 f.
— Ib., Handelsmand, IV
142 f.
— Jes, Gaardmd. III 74
f., 83
— N., Købmd. i Varde,
IV 154
— Simon, Gaardej., II 150

¹ Heri er kun medtaget de vigtigste Person- og Stednavne i J. BRÜELS Afhandling om Kiltterne i Ribe Amt (I, 69 fg.); heller ikke vil man her finde Person- og Stednavnene i Tillægget til J. MADSENS Afhandling om Mag. Maturin Castensen (IV, 100—112), ligesaa lidt som Stednavnene paa Tillægsbladet til IV, Side 128. — Forkortelser: H. = Herred; K. = Kirke; S. = Sogn.

- Andrup, Skads S., IV 66
 Ane Marie i Hessel, III 146
 Angel III 28
 Ankelbo, Grene S., III 52
 Ansager S., Ø. Horne H., I 46 f.,
 III 22 146, IV 113 ff.
 — Plantage, Ansager S.,
 IV 133
 Anst H., II 155 169 ff.
 — S., II 151 172 ff., III 3, IV 12
 — Store, Anst S., II 140 173
 Apotekers, Sidsel, I 31
 Appel, Cornelius, Præst, II 125 f.
 Ingeborg, Højskolelærer-
 inde, I 166
 — Jacob, Højskolelærer, I 166
 Arnborg, S., Hammerum H., I 47
 Arrild, Hviding H., IV 57 80
 Askov, Malt S., I 19 55 141 f., —
 Højskole I 165, II 114 127
 Asp, Horne S., I 46
 Assens, I 22
 Astradsen, Aage, Væbner, III 11
 Avgustenborg, Als, III 144
- Baagø (Bogø), Baag H., II 75
 Bagge, Kirsten, Raadmandsdatter,
 IV 57
 Baggese, Bagge, Raadmand, IV 57
 Balle, N. E., Biskop, III 70 f.
 Ballum S., Lø H., II 41
 — Birk, II 73
 Balsen, Jens, Vægter, III 47
 Bang, Chr., Ridefoged, III 97
 Cæcilie, f. Biering, Præste-
 kone, IV 19 21
 — J., Præst i V. Vedsted,
 IV 19 21 ff.
 — J Skovbrugsforfatter, I 73
- Barchmann, Chr., Præst, III 98
 101 113
 Bartholin, Caspar, Generalproku-
 rø, IV 58
 — Else M., IV 58
 Bastrup, Vamdrup S., III 80
 Bech, J., Møller, IV 166
 — U. A., Møller, IV 165
 Begtrup, Gr., Landøkonom, I 45
 Bell, A., skotsk Præst og Skole-
 mand, I 147
 Bendixen, P., i Kolding, III 133
 136
 Bendtsen, C. H. A., Rektor, II 17
 Bent Kongebroder, II 128
 Bentsøn, Hans, Fisker, I 22
 Beresina, Flod i Rusland, IV 35
 Bernt, Husflidsmand, III 54
 Bertel. Pottemand. I 48
 Bertelsen, P. Gaardmd. i Rev-
 sing, III 140
 Berthelsen, Skihs-kaptajn, IV 40
 Bevtoft, N. Ravnstrup H., I 52,
 II 121
 Biering, Carl, Præst, IV 21
 — C. H., Mag., Præst, IV 19
 — F. C., Proprietær IV 19
 — Marie f. Koch, IV 19
 Bindeballe, Randbøl S., I 78
 Birch, A. Biskop, IV 35
 Birkedal, V., Præst, II 153
 v. Bismarck, F. W., Grev IV 35
 Schönhausen, O.
 Fyrst, II 27, IV 35
 Bjalderup, Horne S., I 46
 Bjerger, P., Højskolelærer, I 4 166
 Bjerremose, Horne S., I 46
 Bjært, Sønder, S., N. Tyrstrup
 H., II 77
 — Norre, Eltang S., II 179

- Bjørnsen, B., Prokurator, IV 96
 Blaabjærg, Henne S., I 74 f., 93
 IV 41
 Blaavand, Oksby S., I 104 109
 f., III 127
 Blaksmark Kro, Varde Landsogn,
 I 42 47
 Blicher, St. St., Præst, Digter, I
 75, IV 36
 Bloch, Antonie, Rektordatter, IV
 31 f.
 — Grethe se Thrige
 — S. N. J., Rektor, IV 3 5
 31 f.
 — T, Biskop, IV 20 31 f.
 Blok, Madam, i Aal, IV 67
 Bobøl, Føvling S., I 156
 Boisen, P. O., Biskop, I 149
 Bonifacius 3, Pave, I 34
 Borch, C., Herredsfoged, II 10 14
 Bordelum-Siel, Bredsted Amt I 48
 Bordrup Sande, Oksby S., I 99
 Bork, Sønder, S., N. Horne H.
 I 87
 Bornemann, Kirstine Sofie, se
 Endorf.
 — S., Mag, Præst, IV
 57 81
 Borris S., Bølling H., I 47
 Bovnum, Horne S., I 46
 Boye, Birgitte C., Salmedigter-
 inde, IV 2
 — H, Justitsr., Toldskriver,
 IV 2
 Brahe, Tyge, Astronom, I 61
 Bramdrup S., Brusk H., II 179
 Brammer, G. P., Biskop, III 71
 Bramminge S., GørdingH., III 135
 Brandsø, Vends H., II 75
 Braun, G., Forfatter, III 8
 Brede S., Lø H., II 41, — Aa
 II 41
 Bredebro, Brede S., III 105
 Bredmosegaard, Ho S., I 111 f.
 Bredsted, II 6
 Brekendorf, Hütten S., III 144
 Bremerholm, III 116
 Brenore, Frørup S., 43 48 59 103
 Brinch, Joh., Degn i Jerne, IV
 65 75 83 85 f. 88
 Brockdorff, Kaptajn, IV 71 f.
 Brockenhuus-Schack, L. F. H.,
 Amtmand, Greve, II 4
 Broder, Præst, III 4 10
 Broholm, Gudme S., I 45
 Brøkær, Hjortlund S., III 65
 Brorson, H. A., Biskop, IV 59
 77 79 145.
 Brosbøl Kro, Egvad S., IV 166
 Brunsvig-Wolfenbüttel, IV 7
 Bruun, Bolette, f. Jürgensen, IV
 5 13
 — H. H. Præst, IV 166
 — Rasmus, Seign., i Ribe,
 III 160
 — R E., Lektor, IV 5
 — Skomager i Kolding, III
 141
 Brødsgaard, M., Kammer., II 157
 Brøndum S., Skads H., I 47, IV 71
 Brøns S., Hviding H., II 68 90
 Brørup S., Malt H., I 12 16 156,
 III 73 153 ff.
 — Gaard, Brørup S., III 158 f.
 Bugenhagen, Joh., Reformator,
 I 26 f.
 Bundsgaard, J., Sognefoged, II
 154
 Butterup S., Merløse H., IV 1
 Bygum, Chr., Herredsfoged, IV 95

- Bülow, Oberst, IV 15
 Bützow, N. J., Provst, III 160
 Bække S., Anst H., II 140 157 f.
 Bøel, Gørding S., IV 146
 Bøggild, H. G., Prokurator, II 10 14
 Bølling H., Ringkøbing Amt, IV 78
 Bøllund, Ølgod S., IV 120
 Bønnelycke, N., Præst, IV 145 149
 Børsmose, Aal S., I 100, IV 67
 Bøtcher, J. T., Præst, IV 51 82
   — T., Præstesøn, IV 51
   — T. J., Rektor, IV 57 82
 Bøvling S., Skodborg H, III 125

 „Caledonia“, Dampskib, IV 162
 v. Calnein, H., Stiftamtmand, IV 91 96
 Capelhøj, Oksby S., III 124
 Carstensen, Bager i Ribe, IV 25
 Castensen, Bagge, Præst, IV 57
   — Casper Chr., Borgmester, IV 56 f., 61 63 f.
   — Casten, Præst, IV 57 81
   — Christoffer, i Arrild, IV 57 80
   — Constance, Præstekone, IV 57 81
   — Hans, Præst, IV 57 81
   — Ida, Præstekone, IV 57 81
   — Ingeborg, Rektorkone IV 57 82
   — Kirstine, Præstekone IV 57 82
   — Maturin, Mag., Provst IV 51—112
 Castenschiold, G. C. J., Premierlieutn., II 141 f.
 Castenschiold, J. C. T., Stiftamtmand IV 49
 Catharina, russ. Prinsesse, IV 25
 Christensen, Hans, i Skovende. III 145
   — Henrik, i Hessel, III 145
   — Jens, fra Paabøl, III 151
   — J. C., Kultusminister, III 151
   — Jochum, Chr., i Brørup, III 160
   — Knud, Købmd., IV 154
   — Niels, i Lydum IV 164
   — Peder Chr., i Hessel, III 145 ff.
   — Søren, i Bøel, IV 146
   — Lærer i Darum. I 156
 Christian 1., Konge, III 11
   — 3., — I 28
   — 6., — IV 73 88
   — 7., — IV 46 139
 Christiansen, Poul, i Hovborg, III 163
 Christiansfeld, II 41 162, III 85
 Christine-Frederikke - Stiftelsen, Haderslev Amt, II 71 78
 Christoffer 1., Konge, III 10
 Cimbershøj, Simsted S., IV 38
 Claus, Bager i Vilslev, III 61
 Clausen, C. H., Kancellir., III 133
   — H. N., Professor. I 163, III 67
   — Johannes, Præst, II 115
 Clauskone, Cæcilie, i Ribe, III 11
 Cores Sand i Vesterhavet, II 108
 la Cour, Jenny, Højskolelærerinde, I 166

- la Cour, Poul, Professor, I 166
 „Crescent, the“, eng. Orlogsskib,
 III 125
- Daae, L., Professor, I 55
 Dahl, A. C., Prokurator, III 82
 Dalby S., N. Tyrstrup H., III 85
 88 141
- Dalgaard. Store, Vejen S., III 140
 Dalgas, C. F. I., landøkonom.
 Forfatter, III 18 136
 — E. M., Oberst, I 74, II 127
- Dall, Klavs. Gaardejer i Køben-
 hoved, II 118
- Dam. Bertel P., Skrædder, III 66
- Damgaard. Johannes, Tjeneste-
 karl, II 148 160 ff.
 — M. Gaardejer, II 82 93
 — Lindknud S., III 139
- Darum, Jep, Forpagter, III 96
 ff., 116
 — Mikkel. Gaardmd., III
 98 f.
 — Peder, Gaardmd., III 97
 99
 — S. Gørding H., I 70 81
 139 155 f., III 41, 101
- Dauidsen. J. P., Bødker, II 168
 — Lorentz, Gaardmd.,
 III 16 f.
 — Skolelærer. III 81
- Debel, Lindknud S., III-142 162
 „Defence“, eng. Linieskib, III 125
- Dejgaard. Horne S., I 46
- Didrik, Johan, Tjener, IV 72
- Dohna, Grev v., IV 12
- Dons, Alminde S., II 115, III 71
- Donslund, Vorbasse S., I 15,
 III 140
- Drenderup, Ødis S., II 46
- Drostrup, Læborg S., II 130
- Duche, J., Præsident, IV 60 89 f.
- Dunck, Søren, Herredsskriver,
 IV 95
- Dybbøl, Sundeved, II 139
- Düsseldorf, IV 141
- Dødemandsbjærg. Aal S., I 102
- Dørken, Tyregod S., III 138
- Ebbesen, Niels. Væbner, I 54
- Egebjerg, Oksby S., II 120
- Egholt, Lejrskov S., II 142. III 52
- Egtved S., Jerlev H., II 145
- Egvad S., N. Horne H., I 135 f.
- Eiler. Daniel, Gaardmd., II 179
- Eilschou, C. C., Apoteker, IV 30 f.
- Eilskov, N. A., Præst, IV 67
- Ejstrup, Harte S., II 162
- Ekerneförde, II 65
- Ekknud, Ølgod S., IV 120
- Eliselund, Hjarup S., III 78
- „Ender St“, Helgen (?) III 125
- Endorf, Kirstine Sofie, f. Borne-
 mann, IV 68 81
 — Maturin, IV 70
 — Peder Nielsen, IV 68
- Endrupholm. V. Nykirke S., IV 68
- Engelsen, O. V., Præst, IV 41
- Erichsen, Kornhandler, II 10 f.
- Erik Menved, Konge. III 10
 — af Pommern, Konge, III 90
- Eriksen, Rasmus i Hjarup, III 78
- Ertebjerg. Tandslet S., Als, III
 144
- Esbjerg, I 12, II 45, IV 63 136
 147 f 162
- Eskelund, Brørup S., I 16, II
 140, III 158 f.
- Eskildsønner, Handelshus, IV 146
- Eskjær, Grinderslev S., IV 39

- Estrup, C., Overavditør, III 77 79
 Estrup, Malt S., I 12, II 45, IV 63 136 147 f. 162
- Faaborg S., Skads H., III 22, IV 146
- Falkenstein, Vogel v., preuss. General, II 47
- Fanø, I 115 f., III 8, IV 67 70 160
- Farrisskov, Ødis, Vamdrup o. fl. S., III 33
- Farup (Farstrup) S., Ribe H., I 70 139, II 42, III 66 101 113, IV 65
- Fauerschou, Telegrafist, II 10
- Favrskov, Holsted S., II 168
- Feilberg, H. F., Dr. phil, I 166
- Felding, Degn i Vemming, II 151
- Feldingbjerg S., Fjends H., I 47
- Fenger, R., Højskolelærer, II 114
- Ferronays, Grev de la, IV 12
- Ferup, Lejrskov S., II 179
- Fich, H. J., Konsistorialassessor, IV 2
 — Lucie Elise f Hertz, IV 1—32
- Fil Sø, Henne S., I 98, IV 41
- Find, H. C. V., Præst, III 81
- Finsen, J., Herredsfoged, III 77
- Fischer, J. C., Præst, IV 40
- Fitting, Vorbasse S., I 79, II 141
- Flensborg II 149 164 f., III 22 144 f., IV 49
 — Amt III 28
- Fodevig, Skaane, I 13
- Fog, J., Lærer, III 52 f., 61
- Fogtmann, Degn i Jerne, IV 145
- Folding S., Malt H., III 33
- Foldingbro, Folding S., II 54 69 95 139 f., III 63 91 f., 114 f., IV 17
- Foldingbro, „Fjord“, II 113
- Follerup, Herslev S., III 62
- Folsach, H., Landkommissær, III 100
- Fonnesbech, A., Silke- og Klædekræmmer, IV 13
- Forum, Jens H., Købmd, IV 154
 — Peter, Købmd, IV 154
- Foster, eng. Minister, IV 12
- Fovsletgaard, Ødis S., II 46
- Francke, C. Ph., Etatsraad, II 47
- Frandsen, Herman, Købmd., IV 146
 — Lars, i Darum, III 101 104 f.
- Fredericia, II 139 169 ff., III 62 f., 140 144, IV 57 82 89 137 169
- Frederik 2., Konge, III 93
 — 4, — III 90 94 154 157
 — 6., — I 148 f., IV 33—50 91
 — 7., — II 124
- Frederikskanalen, IV 13
- Frederiksstad II 4
- Friedlieb, Ph., Konsistorialraad, IV 76 81
- „Friheden“, Malt S., II 125 f.
- Friis, Hans, i Novrup, IV 154
 — H. L., Præst, IV 53 65 74 84 89
 — Johan, Kansler, I 53 f.
 — Morten, Sognefoged, IV 153 160
- Frijsenborg, Hammel S., IV 36
- Frisvad, Varde Landsogn, I 47 87
- Fruerlund, Horne S., I 46
- Frørup S., Tyrstrup H., II 42 f., 59 103
- Frøs H., Haderslev Amt, III 111 f.

- Frøsig, Chr., i Jedsted, III 109
 Frøsig, Hunderup S., III 96
 Fuglede, Ph. C., Præst, II 184
 Fæborg Sø, Aal S., I 102
 Før, II 39
 Føvling S., Malt H., I 156, II 147 176
- Gabel, C. C., Stiftamtmd., III 100
 Gad, Chr. Pram, Præst, II 3
 Galschiøt, M., Forfatter, III 19
 Galthen, M., Præst og topogr. Forfatter, III 12
 Galtho, Tistrup S., III 24
 Gamborg S., Vends H., III 82
 Gammelby, Jerne S., IV 61 66 79
 — Læborg S., II 121, III 140
 Gammelgaard, Ølgod S., IV 120
 Gammelstrup S., Fjends H., I 47
 Gammeltoftsgaard, Henne S., I 94
 Gamst, Anst S., II 176, III 140 IV 12
 Gardemejer, Friskolelærer, III 51
 Garderige (-Rusland) II 131
 Gartner, Chr., i Ribe, III 12
 Gejlbjerg, Taps S., II 48
 Gejsing, Anst S., II 154 172
 Gentofte, Sokkelunds H., II 184
 „George, St.“, eng. Linieskib, III 125
 Gerndrup, Brørup S., III 158 f.
 Gersdorff, Fr., General (til Kærgaard) IV 92
 Gesten S., Anst H., I 16, II 140 156 182, IV 12
 — Vester, Gesten S., II 152 161
 — Øster, Gesten S., II 140 150 157 171
- Gestenlund, Gesten S., II 152
 Giørtz, Bomuldsfabrikant, II 18
 Gjedsted S., Rinds H., IV 37
 Gjelballe, Skanderup S., II 142
 Gjelbjerg (Gejlbjerg), Henne S., I 98
 Gjelsaa, Sønderjylland, II 44 48
 Gjelsbro, Sém Sogn, II 44
 Gjelting, Angel, II 65
 Gjøe, Birgitte, Adelsfrue, I 35
 Glenstrup S., Nørhald H., IV 21
 Glud S., Mag., Kommunitetsprovst, IV 56
 Glücksburg (Lyksborg), Angel, IV 31
 „Glød“, Klokke i Nidaros, II 131
 Gløerfelt, Dorthea K., se Jung-hans
 Goos, H. A. T. V., Borgmester II 4
 Gordon, Ch. G., eng. General, III 129
 Goschenhof, Hospital i Ekernførde, II 65
 Graastén, Sundeved, III 143
 Gram S., Sønderjylland, II 7 71 f., IV 56
 — Aa, Sønderjylland, II 41
 Gravengaard, Brørup S., III 160
 Gredstedbro, Jernved S., III 43 56 63 91 f. 109
 Gregersen, Chr., i Strandby, IV 68 f.
 Gregor d. store, Pave, I 34
 Grene S., Slavs H., I 47 79 f.
 Grimstrup S., Skads H., I 47, IV 146
 Grindsted S., Slavs H., I 47 f., II 146 f., 160
 Grodtzki, v., preuss. Ritm., II 143

- Grube, H., Dr. med., IV 56
 Grundtvig, N. F. S., Præst og
 Digter, I 149, III 67
 Grærup, Aal S., I 100
 v. Grøller, A., østerrigsk Officér,
 II 33 f.
 Grønfeld, Ølgod S., IV 120
 Guldager S., Skads H., IV 147
 Gundelach, F. C., Borgmester,
 Kancelliraad, IV 36
 Gunderup, Horne S., I 46
 Gundersen, Niels, Aftægtsmand,
 IV 41 43
 Gunno, Diakon, III 10
 Gurk, Kärnthen, II 33
 Güldenchrone, C., Stiftsbefalings-
 mand, IV 91 96
 Gyllembourg, T. C., Forfatterinde
 IV 6
 Gørding H., I 81, III 79, IV 78
 — S., Gørding H., I 139,
 III 132 f.

 Hastrup, Lars, Gaardejer, III 82
 Haderslev, I 11 16, II 167, III
 22 92, IV 32 49 56
 — Amt, II 70 f.
 — St. Hans Hospital,
 II 65
 — Marie Kirke II 65
 — Provsti II 76 f.
 Hads H., Aarhus Amt, IV 137
 f., 141
 Hald, Dollerup S., Viborg Amt,
 III 10
 Hamburg, IV 162
 Hammelev S., Nørre H., Randers
 Amt, IV 41
 Hammer, O. Kaptajnlieutn., II 33
 Hammerfest, Norge, III 129

 Hans, Konge, III 10
 Hansdatter, Anne, Præstekone. I
 133 137, II 184
 — Birthe, i Orte, II 150
 Hansen, Anders, i Orte, II 150
 — Anders, Kr., Sognefoged.
 I 16, II 141 146 148 f.,
 150—168
 — C. Proprietær, I 101 113 f.
 — Fr. Statskonsulent, I 166
 — H. P. Hoff-, Stiftsfysikus,
 IV 28 f.
 — Hans, Gaardejer, II 151
 — Hans Simon, Bolsmd.,
 II 149 150 155 f.
 — Joh. Fred., i Anst, II 174
 — Kristoffer, Gaardejer, II
 151
 — Madam, Krokone, II 159
 — Morten, i Eskelund, III
 158 f.
 — Nikolaj, Smed, II 175
 — P., Klitfoged, I 118
 — Peder, i Rotviggaard,
 IV 116
 — P. E., Kapellan, IV 23
 — S., Præst, I 52
 Hannover, IV 139 f.
 v. Hanstein, preuss. Oberst, II 85
 Hardeknud, Konge, II 131
 Harkes, Ølgod S., IV 120
 Harthbo, Thuro, i Ribe, III 10
 Hasselbalch, F. D., Rektor, IV
 36 f.
 Hauch, A. V., Overhofmarchal,
 IV 34
 Hedeager Plantage, Ølgod S.,
 IV 133
 Heide, A., Konferensraad, II 136 f.
 Heilmann, J. E., Borgmst., IV 23 f.

- Hein, Fr., Kirkeejer, III 120
 Hejbøl, Store, Ølgod S., IV 125
 — Ø., Plantage, Ølgod S.,
 IV 133
 Hejls S., N. Tyrstrup H., II 44 48
 Hejlsminde, Hejls S., II 41
 Hejnsvig S., Slavs H., I 39 47,
 II 146 155, III 138
 Helgesen, H., Oberst, II 174
 Helms, J., Dr. phil., Præst, I 6,
 II 1 f., III 2 ff., 8
 Helweg, A., Præst I 166
 Hemmet, Iver I., Biskop, I 136
 — Iver P., Præstesøn, I
 133 f.
 — Peder I., Præst, I 133
 f., II 184
 — S, V. Horne H., IV 166
 Hemmeth, Iver G., Student, II 184
 Henne S., V. Horne H., I 69
 74 85 87 f., IV 40 f.
 Hennegaard, Henne S., I 86 f.,
 93 f., IV 51 ff.
 — Mølle, I 96
 Henne. Kr. P., Præst I 95
 Henningsen, Erik, Maler, I 165
 Hertz, Chr., Borgmester, IV 7
 — Christiane S., f. Koch, IV 1
 — Elise. Christence, f. Koch,
 IV 1 ff.
 — Hans, Kapellan, IV 5
 — J. M., Biskop, IV 1 ff.
 — Lucie Elise, se Fich
 — Michael, Kateket, IV 7
 Herzbruck, const. Vejdirektør,
 II 66
 Hessel, Hodde S., III 145 f.
 Hesselballe, Ø. Starup S., II 139
 Hesselho, Starup S., IV 115
 — Tistrup, S., III 23, IV 126
 Hesselmed, Aal S., I 101 113 f.
 Hesselvad, Anst S., II 175
 Hessen-Philipsthal, F. F., Prins
 af, IV 35
 Hillerup, Vilslev S., III 28 59
 113 f.
 Hillerødsholm („Frederiksborg“)
 I 35
 Hindsgavl, Middelfart Landsogn
 III 144
 Hindsig, Horne S., I 46
 Hinrichs, Præst, II 4 f.
 Hintze, Jørgen, Kannik, I 31
 Hjarbæk, Vorde S., I 48
 Hjarup S., Anst H., III 73 f., 92
 111
 Hjeddning, Ølgod S., IV 120 128
 Hjerting, Guldager S., IV 98
 143 148
 Hjort, Marie P., f. Schjørring,
 IV 22 28
 — Nanna, se Tang
 — Nicoline, se Koch
 — V. C., Biskop, IV 4 13 19 f.
 Hjortlund S., Ribe H., II 42
 Hjullund, Ølgod S., IV 120
 Ho, Caspar Chrf., IV 82
 — Casten Bagge, i København
 IV 82
 — Jens, Præst, I 111, IV 57 f.
 — Jfr., i Varde, IV 82
 Ho S., V. Horne H., I 87 f.,
 110 f., III 18 119 121 128
 — Bugt, I 99
 Hodde S., Ø. Horne H., I 47,
 III 145 ff.
 Hofman, H. de, Forfatter, IV
 73 f.
 Holberg, Ludv., Digter, IV 59 72
 Holbæk, IV 34 f.

- Holm, P., Prof. theol. II 184
 Holm, P. Edv., Professor, I 57 f.
   — Tømremester, II 82 93
 Holst, Hans, Bromand, III 114 f.
   — Peder J., i Anst. II 175
 Holstebro, III 106, IV 39 f.
 Holsted S., Malt H., I 64, II 165
   168, IV 146
   — Skole, Holsted S., I 160
   — Særmark, Holsted S.,
   III 133
 Holstein, v., G. F., Kammerh.,
   Stiftamtmd., IV 80
 Holte, Vamdrup S., II 48 62
 Horbelev, Falsters Sønder H.,
   IV 1 6
 Horne S., Ø. Horne H., I 46 f.
   III 25, IV 57
 Hornelund, Horne S., I 46
 Horns Rev, Vesterhavet, III 119
 Horsens, III 62, IV 25 142
 Hovborg, Lindknud S., III 138
 Hoven S., N. Horne H., III 151,
   IV 120
 Hovstrup, Henne S., I 85 94 f.,
   IV 41
 Høge Fiskeleje, Lønne S., I 81
 Hunderup S., Gørding H., I 138
   f., III 46 51 59, IV 51
 Hundsbæk, Læborg S., I 15
 Husum, I 48, III 92 107
 Hvalpsund, Lovns S., IV 39
 Hvidbjerg, Oksby S., I 104
 Hviding Nakke, Hviding S., II 44
 Hvidsminde, Bramdrup S., II 179
 Hviid, A. C., Prof., Regensprovst
   IV 14
 Hygum S., Sønderjylland, I 44
   f., 54 94
 Høegh, Hans, i Hjarup, III 73
 Højen S., Jerlev H., IV 44
 Højrup, Gaardejer, II 160
 Høkelbjerg, Tyrstrup S., II 92
 Høncke, H., Ingeniørofficér, II 56
 Høyen, N. L., Kunsthistoriker,
   I 125
 Høyer, J. B., cand. theol., III 165
 Høxbroe, H., Dr. phil., Amts-
   provst, III 77
 Ibsen, Henrik, norsk Digter, III
   124
 Ikast S., Hammerum H., I 47
 Isted, Sønderjylland, III 143
 Jacobi, C. L. T., Adjunkt, II 21
 Jacobsen, N. Hansen, Billedhug-
   ger, II 135 f.
 Jakobsen, Anders, Kromand, III
   66 f.
   Mikkel, i Tuesbøl,
   III 158 f.
 Jantzen, A., Præst. II 184
 Jels S., Sønderjylland, II 140
 Jena, Sachsen. I 25
 Jensdatter, Mette, i Jerne Præste-
   gaard, IV 78
 Jensen, Esbern, Skomager, I 21
   — Hans, Købmd., IV 154
   — Ib, Gaardmd., I 64
   — Jens Sivert, Sognefoged,
   IV 43
   — Jokum, Gaardmd., II
   175 f.
   — Peder, i Hessel, III 150
   — Peder, Væbner, I 81
   — Rasmus, fra Tommerup,
   II 151
   — Søren, Præst, I 125 f., II 184
   — Thomas, Husejer, II 180

- Jens Kristian, Snedker i Vilslev III 65
- Jeppe, Budfoged i Vilslev, III 59
- Jepsen, Aug., Herredsfoged, II 184
- Ole, i Lindknud, III 139
- Jerne S., Skads H., IV 51 ff., 136 ff.
- Jernved S., Gørding H. I 189
- Jespersen, Kirsten, i Vilslev, III 38
- Mads, i Vilslev, III 37
- Jessen, Anders (d. ældre), i Hjarup, III 75 f., 82 f.
- Anders (d. yngre), Folketingsmd., III 83
- Jested, Vilslev S., I 139, III 28 41 48 f., 97 113 ff.
- Johannsen, F. H. C., Amtmand, IV 32
- Johnsen, Frands, Gaardmd., III 59
- Jordrup S., Anst H., II 157
- Juel, Vincents, Lensmand, III 93
- Juncker, Peder, Toldkarl, III 43 f., 59 62 f.,
- Junghans, Dorthea K., f. Gløerfelt, IV 16
- Casp. Fred., Konsistorialraad, IV 12 15 f.
- Juvredybet, v. Rømø, II 111
- Jürgensen, Bolette, se Bruun
- F. C., Dispatcheur, IV 6
- P. A. Heiberg, Præst, IV 5
- Lise, f. Buntzen, IV 6 f.
- Jøns, M. Chr., Overvagtmester, II 143 146
- Jørgensen, A. D., Historiker, II 135
- Jørgensen, Chr., i Skovlund, IV 117
- H., Lærer, III 52
- J., Præst, III 74 ff.
- J. P., landøkonom. Forf., III 154
- Oluf i Gerndrup, III 158 f.
- Sognefoged, i Vorbasse, II 158
- Kaas, F. C., Statsminister, IV 11
- Georgine, se Middelboe
- Matilde, se Tolstrup
- Niels, Kansler, I 59
- Kalles Mærsk, Oksby S., I 99, III 118 120
- Kalslund H., III 111 f.
- S., Ribe H., I 42 45 54 f., 59 f., 85 ff., 94 f., 97 f., III 99
- Kamtrup, Hygum S., II 44
- Katarine, Eriks Enke, i Ribe, III 11
- Kattegat, IV 137
- Kauffmann, H. A. T., Officér, II 41
- Kaysen, Proprietær, III 62
- Kiersing (Hiersing?), Morten, i Torsager, IV 70 81
- Kikkenborg, Bramminge S., III 41
- Kildegaard, Anst S., II 172
- Kina, III 129
- Kinch, J., Overlærer, II 13 17 f. III 1 10
- Kingo, Ingeborg D., Præstekone, IV 82
- Niels A. H., Præst, IV 83
- Thomas, Biskop, II 128, III 69 f.
- Kirkeby Kro, Farup S., III 66

- Kirkeflod, Lønne S., I 82
 Kirkevad, Horne S., I 46
 Kjeldkær, Bredsten S., III 100
 Kjær, const. Amtmd., II 57 64
 Kjær, Ulkebøl S., Als, III 144
 Kjøping, Frøken, i Bastrup, III 80
 Klagenberg, A. C. H., Præst, IV 71
 Klint, Haalds, — Nør, — Sønder, Lønne S., I 83
 Klinting, Henne S., I 94
 Kloppenborg, H. D. Gaardj. II 128 f.
 — J. H., Overvagtmester, III 57, IV 164 ff.
 Klægsbøl S., Kjær H., Sønderjylland, II 3
 Knarborg, Tommerup S., II 152
 Knoop, Hovedgd., Dänischenhagen S., IV 23
 Knude, Kristen, i Vilslev, III 55
 — Morten, Handelsmand, IV 148 152 ff.
 Knudsen, A. C., Handelsmand IV 30
 — Jens, Kreaturhandler, IV 30
 — Raadmd. i Varde, IV 83
 Knuth, F. C. J. Grev, Amtmd., IV 34
 Kobbeltbjærg, Lydum S., IV 166
 Koch, Christiane Sophie, se Hertz
 — Elise Christence, se Hertz J. B., Præst. IV 1
 — J. P., Præst. IV 29
 Nicoline, f. Hjort, IV 22 29
 Kofoed, C. D., Stiftsprovst, IV 2 4 16 19
 — H. Stiftamtmand, IV 24
 — Margrethe, f. Lindholm, IV 24
 — Marie C., f. Meinert, IV 20
 Koldenbüttel S., Ejdersted, II 4
 Kolding, I 16 141, II 13 154 178 f., III 22 66 91 99 113 133 f., 141 f., IV 49 117 f.
 — Aa, III 111
 — hus, III 140
 Kongeaaen, II 42 f., 113 ff., 139 III 27 ff., 66 90 ff.
 Korsør, IV 14
 Krabbe, Raadmand, IV 91 f.
 Krag, Edel Margr., Geheimeraadinde, III 96
 — J., Borgmester, I 85, IV 67 78
 Kragelund, Bække S., II 141 143 f.
 — Hunderup S., III 42
 — Lønne S., I 85
 Krageris Hede, Ølgod S., IV 120
 Kragssø, Lønne S., I 82
 Krarup, Chr., Præst, I 6
 Krasbjerg, Tistrup S., IV 118
 Kristensen, Bertel, Landsoldat, III 97 ff.
 — Edel, fra Krogsgaard, IV 152
 — Hans, Proprietær, IV 145 f., 152 159
 — Marius, Højskolelærer, I 166
 Krogsgaard, Tjæreborg S., IV 90 145 151 f., 159
 Krumpen, Otto, Ridder, I 70
 Krybily, Tavlov S., IV 15
 Krüger, H. A., sønderjydsk Rigsdagsmd., I 52, II 120
 Kvaglund, Jeme S., IV 61 63
 Kvie, Ansager S., IV 120
 Kvistgaard, Vejrum S., III 106
 Kvang S., V. Home H., I 47 57

- Kærgaard, Aal S., I 100
 — Hunderup S., I 138, III 28 f., 46 96
- Kærholm, Gesten S., II 154
- København, I 22 27 31, III 142, IV 14 50 162
- Københoved, Skrave S., Sønderjyll., II 118 f., 123 f., III 112
- Køln, I 14
- Lambertsdatter, Katrine i Jerne, IV 60
- Lancaster, J., eng. Skolemand, I 147
- Lang, Andr, eng. Forfatter, I 123
 — Johannes, Præstesøn, IV 51
 — Knud, Præst, I 138, III 165
 — Niels, Præst, IV 51
- Lange, Thomas, Forfatter, III 118
 — Thor, russ Statsraad, II 128 f.
- Langeskov, Folding S., I 12
- Langlig, Ho S., I 110
- Lang Sø, Aal S., I 99
- Larsen, Anders, Lægprædikant, III 82
 — Frands, i Darum, III 105 ff.
 — Jens, i Hjarup, III 74 f. 83
 — Karl, Prof., Forf. II 169
- Lassen, C. L., Etatsr., Kancellideput., I 149, IV 4 10
- Laugesen, Peder, Snedker, IV 118 f.
- Lauridsen, Hans Jokum, i Vejen, II 118
 — P. (Degn), Husmd., II 173
- Lautrup, H. H. K., Kammerassessor, I 143
- Lautrup, L. F., Proprietær, III 73
- Ledøje, S., Smørum H., III 147
- Lejrskov S., Anst H., II 141 172 177 f. 182, III 52 143
- Lem S., Bølling H., III 52
- Lembcke, Edv., Digter, II 135
- Lervad, Horne S., I 46
- Letbæk Mølle, Tistrup S., III 22
- Leth, D., Prokurator, IV 96
- Ley, Sigfr., Lærer, II 125
- Lille Bælt II 44 f. 75 f., III 94, IV 15
- Linche, Toldkarl, III 44
- Lind, Johs., Gaardejer, III 85
 — Oluf H., Degn, III 69—89
- Lindberg, J. Chr., Præst, II 115 ff., III 67, IV 28
 — N., Præst, IV 23 28
- Lindbjerg Mark. Ølgod S., IV 129
- Lindbjerggaard, Ølgod S., I 132 IV 116 120 129
- Lindeved Gods. Store Vi S., Sønderjyll., III 28
- Lindholm, Margr., se Koefoed
- Lindknud S., Malt H., I 47 87, III 138 f., 153 ff.
- Lorentzen, Frøken, p. Skødebjerggd., III 146
- Lorenzen, P. Hiort, Stænderdeputeret. I 11
- Lovrup, Gørding S., III 132 ff.
- Lund. Chr., Tømrermester II 13
 — Fr. Legationsraad, II 90
 — I Prokurator, IV 158
 — Kromand i Foldingbro, III 44
- Lund, Ansager S., IV 120
- Lundagergaard. Hunderup S., III 33

- Lunde S., V. Horne H., I 47, IV 44 57 81 165
- Lundenæs Amt (Del af Ringkøbing Amt) I 87
- Lunderskov, Skanderup S., II 177
- Lundgaard, Farup S., III 101 109
— Hejnsvig S., III 138
- Lunding, N. C., General, II 169
- Lunge, Adelsslægt, I 133
- Lustrup, Ribe St Katarine S., III 112
- Lustrupholm Skov, Ribe St. Katarine S., IV 7
- Luther, Morten, Kirkereformator, I 23 f.
- Lydum S., V. Horne H., I 87, IV 164 ff.
- Lyrskov Hede, St. Michaelis S.; Sønderjyll., II 128
- Læborg S., Malt H., II 122, III 140 160
- Læk S., Kjær H., Sønderjyll., IV 167
- Lærkeholt, Ansager S., IV 120
- Lø H., II 73
- Løgstør, IV 37
- Løgum S., Sønder, Kjær H., Sønderjyll., II 6
- Lønbjerggaard, Lønne S., I 83
- Lønborg S., N. Horne H., I 135 f., IV 42 57 81
- Lønne S., V. Horne H., I 69 81 ff., III 126, IV 41 ff.
- Lønnehede. Lønne S., I 84
- Lønnestak, Lønne S., I 69
- Løvlund (Leuflund), Grene S. I 80
- Maade, Jerne S., IV 63 70 150
- Maarup S., Vennebjerg H., III 125
- Madsen, Anders, I Obbekær, III 101
- Claus, i Holsted, IV 146
- Hans, Præst, I 17
- Jesper, Gaardmd. i Vilslev, III 30
- Søren, Gaardmd. i Fitting, I 79
- Thor, Aftægtsmd. i Okslund, III 139
- Magnus d. Gode, Konge, II 128 f.
- Mainz, II 11
- Malle, fhv. Proprietær, III 54
— Horne S., I 46
- Malmø, I 22, III 10
- Malt H., I 64, IV 78
— S., Malt H., III 73
— S., V. Horne H., (nu forsvundet) I 100
- Manø, II 44 49 58 107 f., III 3
- Mariager, IV 76 81
- Markskjel, Aal S., I 100
- Mathiesen, W. A., norsk Sektionschef, III 8
- Meinert, A. P. T., Borgmester, II 8 10 14 21
— Marie C., se Koefoed
- Mejls, Varde Landsogn, I 47 87
- Mejlvang, Ølgod S., IV 120
- Meisling, Fuldmægtig, IV 14 22
- Meklenburg, IV 139
- Melankton, Filip. Kirkereformator, I 23
- Meldahl, F., Kammerherre, II 156
- Meza, de, C. J., General, III 143
- Michael, Præst i Oksby, I 105
- Middelboe, G., f. Kaas, Bispinde, IV 25 f.
— St., Biskop, IV 25
- Mikkelsen, Knud, se Akeleye

- Mikkelsen, Thomas, i Hjarup, III 76 83
 — Thomas, i Vejsig, IV 146
- Moe, E. E., Ritmester, II 139 157 f.
- Mollerup, W. A., Dr. phil., Museumsdirektør, III 1
- Moltke, W. J. A., Stiftamtmd., IV 17
- Moltkesminde, Plantage v. Ribe, IV 17
- Morsing, Kr., Præst, I 31
- Morten, Avlskarl. i Vilslev III 39
- Mortensen, Jens, i Hjarup, III 77
 — Kristen, p. Sneumgaards Mark, IV 159
- Mosegaard, Horne S., I 45
- Mosevraa, Oksby S., I 104, III 124
- Moskva, II 128
- Munch, Marie, se Plum
- Muth, Kaptajn, III 95 ff.
- Mus Sø, Aal S., I 99
- Müller, Ludv. Chr., Seminarieforstander, III 52
 — Tage Chr., Biskop, III 84
- Mynster, J. P., Præst (siden Biskop), IV 10
- Münter, Agnes, Frøken, IV 10 12
 — Fr. C. C. H., Biskop, I 148, IV 7 f.
 — Marie E., f. Krohn, Bispinde, IV 10
- Møgeltønder, II 12 41 73
- Mølbygaard, Ansager S. III 22
- Møller, C. P. Sognefoged, II 154 171
 — N. Landstingsmand, III 22
- Mønster, H. P. V., Kaptajn, II 6
- Mønster, P. H., Amtsprovst, I 149
- Møsting, J. S., Statsminister IV 10
- Nagbøl, Skanderup S., III 91
- Nebel, Nørre. S. V. Horne H., II 126, IV 79
 — Vester. S., Skads H., I 47 87 f.
 — Vorbasse S., III 138
 — Bæk, Lønne S., I 84
- Nibsaa, IV 6 18
- Nicolaus, St., Helgen, III 121
 — Præst, III 11
- Niels Maler i Vilslev, III 41 f.
 — Præst, III 3
- Nielsdatter, Ane Marie, fra Gammelby, III 140
- Nielsen, Abelone Chr., f. With, IV 28
 — Chr. i Jerne, IV 83 85
 — Chr. i Novrup, IV 154
 — Ellen K., i Okslund, III 141
 — Hans, i L. Darum, III 105 f.
 — H. C. Stiftamtmd., I 16, II 4 8 10 14 21 34 91 149, IV 28
 — Jens, Gaardmd. i Gamst, II 176
 — Jens, Sognefoged, III 22
 — Jørgen, Fabrikant, III 23 f., IV 126
 — Laust, Korporal, II 147
 — Niels, til Endrupholm, IV 68
 — Niels Peder, i Okslund, III 141 143

- Nielsen, Oluf, Raadstuearkivar, topogr. Forf., I 18 64, III 125, IV 54
- Peder, i Hovborg, III 141
- Peder, i Hovborg, IV 146
- R., Justitsraad, IV 28
- Simon, i Hovborg, III 138—144
- Simon, i Okslund, III 138
- Nissen, J., Provst, I 4, 55
- Peder, IV 76
- P., Partikuller, III 1
- Madam, i Sig, IV 82
- Nordborg Amt. Als, II 68 74
- Nordsøen, II 49
- Norsminde, Saksild S., IV 137
- Novrup, Jerne S., IV 79 152 ff.
- Nutzhorn, H., Højskolelærer, I 166, II 114
- Nyboe, Poul. konst. Sognefoged, II 171
- Nybøl S., Sundeved, III 143
- Nybølgaard, Gram S., Sønderjyll., IV 56 f.
- Nykirke. Vester, S., Skads H., I 47
- Nykøbing, Falster, II 184
- Nyminde, Lønne S., I 77
- Nymindegab, Lønne S., I 85, IV 40 ff.
- Nürnberg, III 10
- Næblerød, M. Th., Provst, I 155 f., III 52 79 81
- Næsbjerg S., Skads H., I 47
- Nørholm, Thorstrup S., III 146 148, IV 117 f.
- Nørregaard, Cæcilie, f. Satterup, IV 27
- F. C., Fuldm., IV 27
- Nørregaard, J., Dr. phil., Højskoleforstander, IV 27
- Nørup S., Tørrild H. III 138
- Obbekær S., Ribe H., II 44 48, III 101
- Obling, S. Bork S., I 89 f.
- Odense, I 22, II 153, IV 4
- Oksby S., V. i Horne H., I 87 f. 103 f., IV 57
- Kirke, Oksby S., III 118—131
- Okslund, Lindknud S., III 138 162
- Olav d. hellige, norsk Konge, II 131
- Olesen, Jens. Gaardmd., i Sekær, I 64
- Olivarius, N. H., Præst, IV 43
- Olpenæs, Svans Sogn, Svansen, II 65
- Oldtatter, Dorthe Marie, fra Ubberud, II 151
- Olsen, Hans. Gaardmd., i Dalby III 88
- J., Overlærer, I 3, IV 126
- Omme, Sønder. S., Nørvang H., II 153
- Oregon, N. Amerika, III 128
- d'Origny, F. J., Kaptajn, Toldinspektør, II 4, III 41
- Orte, S. Baag H., II 150
- Orten, Varde Landsogn, I 88
- Osnabrück, IV 140
- Ostorp, Taps S., II 93
- Ottesthave, Anst S., II 175
- Ottosen, Knud, Lærer og Forfatter, I 147 164
- Ovesen C., Major og Vejdirektør, II 55 66 84
- Ovtrup S., V. Horne H., I 47 87, IV 43 f. 57 79 167

- Oxe, Peder, Statsmand, I 59
 Oxenbøll, M. C. V., Herredsfoged, III 79
- Paabøl, Hoven S., III 151
 Palladius, Peder, Biskop, I 21—35
 Paulsen, A. Billedhugger, I 52
 Pedersdatter, Johanne, i Rørkær, IV 136
 — Karen, Bispehustru, I 136
- Pedersen, Anker, i Malt, III 73
 — Chr., Gaardmd., i Hessel, III 145
 — Hans, i Novrup, IV 136—163
 — H., Købmand, i Varde, IV 154
 — Klavs, Gaardmd., II 172
 — Laue, i Faaborg, IV 146
 — N. C., Dyrlæge, I 52
 — Niels, i Rørkær, IV 136
 — Poul, i Brørupgaard, III 158
 — Søren, i Rørkær, IV 136
 — Dragon, IV 167
- Per Kristian, i Vilslev, III 54
 Persen, Niels, Kapellan, I 125
 Peter, russ. Prins, IV 25
 Petersen, Aug., Læge, II 171
 — F. C., Professor, IV 5
 — Fred., Skrædder, II 175
 — H., Ingeniør, III 2
 — Magnus, Tegner, I 132
 — Sandflugtskommissær, I 74
- Plad, P. Esbensen, se Palladius
 Plauborg, Jes, i Galtho, III 124
 Plum, Fr., Biskop, IV 14
 — Marie S., f. Munch, IV 14 f.
- Podebusk, Movrids, Ridder, III 12 14
 Pontoppidan, Erik, Biskop, I 91 III 80
 Poppenheim, Popp v., østerrigsk Officér, II 57 87
 Poulsen, Jørgen, Grosserer, IV 145
 Povelsdatter, Kirsten, Husholderske, IV 79 98
 Povl Skomager, i Vilslev, III 42
- Quaade, G. J., Kammerherre, II 47
 Quedens, A. C., Grosserer, IV 18
- Raamann, Jes, Sognefoged, III 148
 Rahr, Købmd. i Ribe, IV 70
 — Raadmand i Ribe, III 12
 Rambusch, S. H. A., Forfatter, I 91
 Ramsing, P. Gæstgiver, IV 18
 — V. J. A., Præst, I 46
 Randbøl, S., Tørrild H., I 73
 Rantzau, v., preuss Oberst, II 142
 Rasmusdatter, Ane K., fra Tommerup, II 152
 Rasmussen, Jørgen, Sløjd lærer, I 166
 Ravn, Jørgen, Præst, III 101 113, IV 65
 — Jørgen Præstesøn, III 109
 Ravnholt, Gesten S., II 142 145 150 166
 Rechberg, B. von, Greve, østerrigsk Statsmand, II 48

- Reenberg, Tøger, Landsdommer, IV 91
 Rehm, Danselærer, IV 30
 Rejsby Stjært, Vesterhavet, II 108 110
 Rendsborg II 13 f. 120, III 144, IV 139
 Revsing, Gesten S., III 140
 Ribe By I 19 21 51 f., II 1—36 56 ff. 98 f. 115, III 1 ff. 92. IV 1 ff. 48 f. 66 f.
 — Amtssygehus III 3
 — Domkapitel III 3
 — Domkirke I 6 13, II 30 f. 107 ff. 184, III 1, IV 17 30 49
 — St. Katarine Kirke IV 13 49
 — St. Klemens Kirke III 1—14
 Korsbrødregård III 14, IV 30
 St. Peders Kirke III 7 11
 — Porsborg IV 28
 Sortebrødre Kloster III 10,
 — Sogn III 11
 Taarnborg IV 11 18
 — Vor Frue S. III 11
 — Holme III 105 ff
 Riber, Peder J., Præst, II 184
 Richter, J., Præst, I 4
 Riegels, H. C., Kammerherre, I 118
 Riglandseg, Ødis S., III 82
 Riis, Tolder. i Kolding, III 111
 Rind S., Hammerum H., I 47
 Rindby, Nordby S., Fanø, IV 164
 Rinen, IV 141
 Ringkøbing, IV 40 42 115 f.
 — Amt, IV 166
 Ringkøbing Fjord, I 91, IV 45
 Riserup, N. Alslev S., Falster, IV 5
 Roager, S., Hviding H., Sønderjyll., III 4
 Rodriguez, Ida S., se Spangsberg
 Rosenstand, Ph. P., Kancelliraad, IV 39
 — S. W., Sparekassesserer, II 18
 Rosenørn, L. Justitsraad, IV 118 f.
 — -Teilmann, Ingeborg Chr., Stamhusbesidderinde, IV 18
 — Teilmann, Th., Kammerherre, Minister, IV 130
 Roskilde IV 1 ff. 17 32
 — Domkirke, IV 17
 Rotbøl, Horne S., I 46
 Rotviggaard, Ansager S., IV 116
 Rovstrup (?) II 99
 Rud, Erik, Lensmand, I 69
 Rødding S., Frøs-Kalslund H., Sønderjyll., II 10 72 121 f., III 77
 Rømer, Ole, Prof., IV 56 58
 Rømø II 44 49 58 107 ff.
 Rørdam, Holger, Dr. phil., Præst, I 131 f.
 Rørkær, Jerne S., IV 63 67 136 ff. 143 f. 157.
 Røse, C. F., Distriktslæge, II 147
 Sadderup, Skads S., I 138, IV 67
 Sahara, Afrika, III 129
 Salling, Viborg Amt, IV 39
 Saltholm I 22
 Salto, C. E., Overlærer, II 18
 Sardinien IV 7
 Sass, Th., Vagtmester, II 157

- Satterup, Cæcilie, se Nørregaard
 — Henriette, se Stadfeldt
 — N., Præst, IV 13 23
 27 f.
- Sauerbrey, V., Lieutenant, II 141
 ff. 148 157
- Saxesen, P., Kancelliraad, I 132
- Saxo, Historieskriver, I 12 f.,
 59
- Schack, Niels Rosenkrantz, Gods-
 ejer IV 71
- Schackenborg, Grevskab, Søn-
 derjyll., II 61 105
- Schade, Peder, Sognefoged, III
 57 60 f.
- Scheel-Plessen, Carl, Baron, II
 47
- Schelde, L., Folketingsmand, II
 178
- Schiødte, L., Stiftsprovst, IV
 36
- Schiørring, Marie P., se Hjort
- Schmidt, J., Skomager, IV 2
- Schousboe, J. C., Provst, II 176
- Schrøder, Charlotte, Frue, I 166
 — Ludv., Højskoleforst.,
 I 1 3 18 166, II 114 f.
- Schulin, J.S., Greve, Amtmand,
 IV 166
- Schäffer, F. C., Gaardejer i N.
 Bjært, II 179
- Schøller, F. C. G., Oberst, II 37
 ff.
- v. Schönfeldt, østerrigsk Oberst-
 lieutn., II 41
- Schönheyder, J. F. G., Stiftamt-
 mand, IV 36 38 f.
- Seem S., Ribe H., II 42 48 87
- Seerup, J. J., Amtmd., III 100
- Sehested, V., Forfatter, I 36
- Sehested, Ekernförde H., Danske
 Skov, IV 142
- Sejersbækken, Tønder Amt, II
 41
- Sejrup, Hans, Gaardmand, IV
 168
 — Thomas, Soldat, III 143
- Sekær, Holsted S., I 64
- Seneca, romersk Filosof, IV
 99
- Sest S., Anst H., II 180, III 81
 92 111, 141
 — Vandmølle, Sest S., II 162
- Setkær, Spandet S., Sønderjyll.,
 III 45
- Sidelmann, H. H., Præst, IV 71
- Sig. Thorstrup S., IV 82
- Sighvat. Skjald, II 131
- Sild, II 39
- Silkeborg, III 22
- Sillasen, N. P., Gaardejer, IV
 136
- Simsted S., Rinds H., IV 38
- Simonsen, Anders, i Ravnholt,
 II 150 f., 166
 — Johanne, i Okslund,
 III 139 f
 — Knud, Friskolelærer,
 III 51
 — Niels, i Okslund, III
 138 f.
 — Ejer af Trøllundgaard,
 II 166
- Sirich, H. H., Mag., Præst, IV
 57 81
- Skade, Niels, i L. Darum, III
 105
 — Niels, Forpagter, III 109
 — Peter, Bromand, III 109
- Skads, P. K., Præst, I 94

- Skads H. IV 74 78 83 85
 — S., Skads H., III 106, IV 51 65
- Skallingen, Ho S., I 77, III 15 18 118
- Skanderup S., Anst H., II 178 180, III 92 110 f.
- Skau, Laurids, Politiker, I 11
- Skern S., Bølling H., II 184
- Skibelund, Malt S., II 113 138
 — Efterskole, Malt S., II 137
- Skive IV 39
- Skjerbek, F. C., Amtsforvalter, IV 39
- Skjøde, Iver, Gaardmd. I Fitting I 79
- Skodborg S., Frøs-Kalslund H., Sønderjylland, III 112
- Skodborghus, Vejen S., I 15, II 113 f., 127 139 f.
- Skogum Skov, nu forsvunden, i Ribe Amt, I 70
- Skovende, V. Starup S., III 145
- Skoverup, forh. Taps, nu Aller S., Sønderjyll., II 87 ff. 95 ff. 100 ff.
- Skovgaard, N., Maler og Billedhugger, II 130 136
- Skovgaard, Lejrskov S., II 177
- Skovlund, Ansager S., IV 117 120
- Skrave S., Frøs-Kalslund H., Sønderjyll., II 122, III 112
- Skrumsager, S. Bork S., I 86 f., IV 79
- Skræppenborg, Peder Larsen, Lægprædik., II 115 f., III 71 82
- Skræppenborg, Brylle S., III 82
- Skærbæk S., Hviding H., Sønderjyll., III 99, IV 1
- Skødebjerggaard, Vorbasse S., II 141 ff.
- Skødegaard, Bække S., II 141 159
- Skørringe, Falkerslev S., Falster, IV 3
- Skøttegaard, H. J., Bager, II 175 179
- Slavs H. I 78, II 155
- Slesvig (By) II 129, III 144
- Smith, L., Præst og Forfatter, I 45 48, II 184
- Smøllerup, S., Fjends H., I 47
- Smørum S., Smørum H., III 147
- Snedsted Seminarium, Hassing H., III 52
- Sneum S., Skads H., IV 29
 — bro, Sneum S., III 57
 — gaard, Sneum S., I 38 III 109, IV 71 159
- Snoghøj, Erritsø S., IV 13 15
- Snurom Kro, Ovtrup S., IV 43
- Solevadgaard, Verninge S., II 151
- Sommersted S., Gram H., Sønderjyll., II 165
- Sort Sø, Aal S., I 100
- Spandet S., Hviding H., Sønderjyll., III 48
- Spangsberg, Jerne S., IV 61 63 69
 — Hans Christian, i Strandby, IV 89 ff
 — Ida S., f. Rodriguez, IV 98
 — Morten, i Jerne S., IV 74 76 f. 85 f. 98
- Spitsbergen III 129
- Stadfeldt, A. B., Assessor IV 27
 — A. S. N., Professor, IV 27

- Stadfeldt, Henriette, f. Satterup, IV 27
- Stak By, Lønne S., I 84
- Stakgaardene, Lønne S., I 84
- Stampe, Henrik, Generalprokurør, I 137
- Jacob, Præst, III 125 f.
- Ole, Justitsraad, IV 3
- Starup S., Skads H., I 47, III 145, IV 115
- Stavrø, Henne S., I 95
- Stavshede, Gesten S., II 155
- Stavskær, Horne S., I 46
- Stedingk, v., preuss. Major, II 52 57 86 f. 92
- Steenberg, S. E., Revisor, II 90
- Stemann, G., Stiftamtmand, I 4 18 52
- Stemp, Niels, Borgmester, I 31
- Stenderup, S., Sønder, N. Tyrstrup H., II 46
- Ansager S., IV 120
- Føvling S., I 160
- Steplinge S., Tyrstrup H., Sønderjyll., II 94
- Stiele, v., preuss. Oberstlieutn., II 41
- Stiklestad, Norge, II 131
- Stochholm, P. W. Præst, III 147 f.
- Stockholm, Chr., Kammerraad, Ejer af Hennegaard, I 87 89
- J. V., Propr. t. Hesselmed, I 118
- N. N., Præst i Aal, III 18 f.
- Store Bælt, II 75
- Store Klit, Aal S., I 99
- Straarupgaard, Dalby S., III 141
- Strandby, Jerne S., IV 66 68 f., 89 f., 96
- Strellev S., N. Horne H., I 47
- Struer, III 66
- Stundsigt, Horne S., I 46
- „Sultholm“, Gesten S., II 152
- Surhave, Brørup S., II 149 155
- Svanemosen, Vonsild og Ødis S., II 46
- Svaninge S., Salling H., Fyn, I 17
- Sveistrup, Hans, Præst, I 17, II 121 124 f.
- Svend Estridsen, Konge, II 131
- Svendborg Amt, II 68
- Sækbæk, Horne S., I 46
- Sælbanke, Vesterhavet, II 108
- Sønderborg, Als, III 142 f.
- Sønderby, Darum S., III 105
- Søndergaard, J., Gaardmd., II 173 178 181
- Sønderho, Fanø, I 115, IV 57
- Sønderskov, Folding S., I 15, III 33
- Sørensen, Chr., Sætteskriver, IV 95
- Frands, i Darum, III 109
- H. J. J., Præst, III 39
- Peder, i Rørkær, IV 136
- Prokurator, IV 158
- Søvig, Ovtrup S., IV 41
- Taabøl, Føvling S., II 99
- Taarbæk (Falster?), IV 19
- Taarning, Poulina, Degnedatter, IV 1 14
- Tallerupgaard, Tommerup S., II 150
- Talleruplund, Tommerup S., II 150
- Tambeskælver, Ejnar, norsk Stormand, II 123

- Tandslet S., Als, III 144
- Tang, C. N., Konferensr., IV 18
 — Nanna, f. Hjort, IV 18
 — N. K., Landvæsenskommissær, IV 20
- Tanggaard, Lejrskov S., II 172
- Taps S., N. Tyrstrup H., II 48 81
- Tarm, Lars, i Varde, I 111
- Tavsen, H., Biskop, I 31 125
- Tebeldgaard, Henne S., I 95
- Tegnebjerg, Henne S., I 98
- Teilmann, A. C., Etatsraad, IV 115 f.
 — K. H., Etatsraad, I 86 ff., IV 79
- Termansen, Anders, i Vilslev, III 35 37
 — C. N., Købmand, I 52
 — N. J., Politiker, I 17 164, II 121 f.
- Terpager, P., Forfatter, III 10
 — Sneum S., III 143
- Tetens, St., Biskop, IV 4 6
- Therkild, Budfoged i Vilslev, III 59
- Therkildsen, Gotfred, Skolehd., III 51
 — J. Th., Fuldmægtig, II 10
 — Degn i Vilslev, III 51 f.
- Thip Fiskerleje, Lønne S., I 81
- Thomasdatter, Karen, i Okslund, III 138
- Thomsen, Lauge, Gaardm., II 177
 — Niels, i Hjarup, III 76 82 f., 85
 — Peder, Kromd., III 140
- Thonboe, P., pædagog. Forfatter, III 74
- Thorsager S., Øster Lisbjerg H., IV 81
- Thorgny Lagmand, svensk Stormand, II 123
- Thorstrup S., Ø. Horne H., I 47, IV 57
- Thorvaldsen, B., Billedhugger, IV 11 f.
- Thorup, Frederikke, f. Abramowitz, IV 24
 P. N., Rektor, III 10, IV 24 26 49 56
- Thrige, Grethe, f. Bloch, IV 5
 — H. P., Overlærer, IV 1 5
- Thura, L., Biskop, IV 62 91 97
- Thure, Biskop, I 13
- de Thygeson, Th. G. C. F., Klitinspektør, I 119
- Thüringen, I 25
- Thyssen, E. K., Præst, I 132
- Tirslund, Brørup og Føvling S., I 6 10 13 19, II 184
- Tistrup S., Ø. Horne H., I 47, III 21 23 25 147, IV 118 f.
- Tjæreborg S., Skads H., I 116, IV 65 f.
- Toft, Skipper, IV 145
- Toftlund S., N. Ravnstrup H., Sønderjyll., II 72
- Tolstrup, Lavr., Provst, IV 26
 — Mathilde, f. Kaas, IV 26
- Tommerup S., Odense H., II 150
- Tonnesen, Anders, i Hjarup, III 76 83
 — Præst, i Hoptrup, III 83
- Tovrup, Jerne S., IV 160
- Tranberg, A. F., Købmd., IV 154
- Transbøl, Horne S., I 46
- Trap, J. P., topogr. Forfatter, II 37

- Troels-Lund, Tr. F., Historiker, I 126 f.
- Troldholm, Aal S., IV 67
- Trolle, Herluf, Søhelt, I 35
— Jacob, skaansk Adelsmand, I 35
- Trugelsen, Søren, Præst, I 116
- Trøjborg, Visby S., Sønderjyll., II 61
- Trøllund, Hejnsvig S., I 79, II 166
- Tudal, forðum i Aal S., I 100
- Tude, Skads S., III 106
- Tuesbøl, Brørup S., III 158
- Tuesen, Anders, i Vilslev, III 63 f.
- Tyregod S., Nørvang H., III 138
- Tyrstrup, Nørre, H., II 70 101 155
S., Sønderjyll., II 43
- Tønder, II 1, III 99 106, IV 49 167
- Tønning, II 4
- Tørninglén, II 41, III 77
- Tørvedal Sande, Lønne S., I 83
- Ubberud S., Odense H., II 151
- Uglvig, Jerne S., IV 63 98 150
- Uhre, Jens, Gaardmd., III 23
— Thomas, Gaardmd., III 24
- Uhregaard, Tistrup S., III 22
- Ulstrup, Sønder Vinge S., IV 36
- Utrup, Herredsskriver, III 160
- Valdemar d. store, Konge, II 128
- Vallund, Ølgod S., IV 120 133
- Valsbøl S., Vis H., Sønderjyll., I 122
- Vamdrup S., Anst H., II 42 f., 140, III 69 ff., 92 111
- Wandel, fhv. Husjomfru, IV 1 14
— Købmd., IV 1
- Vandflod, Oksby S., III 127
- Varde, I 47, III 15 ff., 95, IV 24 47 67 118 f., 143 ff., 169
— Aa, III 145
- Vargaard, Hejls S., II 46
- Warming, Herredsfoged, III 112 f.
- Vedel, Anders S., Historiker, I 51 ff.
- Wedel-Heinen, A. C., Kammerjunker, Byfoged, III 17 19, IV 48 158
- Vedsted, Vester, S., Ribe H., II 42 48, IV 19 21 f.
- Wegener, J. E. S., Kammerherre, Amtsforvalter, IV 34
- Vejen, S., Malt H., I 4 17, II 118 122 140 145 157 184, III 140 160
- Vejle, III 22 138
— Amt, II 61
- Weinwich, Frøken, IV 8
- Vejrs, Oksby S., I 104, III 120
- Vejrup S., Gørding H., I 47
- Vejsig, Aastrup S., IV 146
- Vejstrup, N Tyrstrup H., II 44 48
- Veldbæk, Jerne S., IV 159
- Verninge S., Odense H., II 151
- Wesenberg, J. F., Præst, II 158
Frøken, II 146
- Vesterbæk, Øsse S., IV 115
- Vesterhavet, II 113, III 95, IV 6
- Vester Horne H., I 81, III 15
- Vesterlund, Lønne S., I 85
- Westesen, Knud, Kammeraad, I 117, IV 40
- Vestkær, Ølgod S., IV 120
- Weydemann, J., Borgm., IV 74
- Weyse, C. F. E., Komponist, IV 2
- Vi, Store, S., Vis H., Sønderjyll., III 28
- Viborg, E. N., Professor, I 73 78 f.

- Viborg, III 126, IV 35 f., 56
 Wien, II 37 f.
 Wieser. østerrigsk Generalstabs-
 kapt., II 33
 .Vigen, Terje*, III 124
 Vilandt, H. N. P., Læge, III 9
 Vilhelmsborg, Maarslet S, IV 91
 Wille, H. J., Student, I 155 f., 163
 Villebøl, Kalvslund S., II 54 59
 92 100 f.
 Villemoës, A. T. Herredsfog., II 71
 Vilslev S., Gørding H., I 70 81
 138 f., 155 f., II 42, III
 27 68 79 95 f., 165,
 IV 51
 — Spange, Vilslev S., III
 41 63
 Winding, P. Chr., Præst, III 159 f.
 Winge, O. B., Sekretær, Kan-
 celliraad, IV 8
 With, Abelone C., se. Nielsen
 Wittenberg, I 23 27
 Vittrup, Lindknud S., III 162
 Viuf Kirke, Viuf S., Brusk H.,
 II 33
 Vium, Sønder, S., Nørre Horne
 H., IV 166
 Viumgaard, Sønder Vium S., IV
 168
 Voer S., Dronninglund H., I 137
 Vognsbøl, Jerne S., IV 61 63 70
 Vognslund, Ølgod S., I 80, IV 133
 Vonsild, S., N. Tyrstrup H., II
 77 f.
 Vorbasse, S., Slavs H., I 16 39
 47-78, II 139 ff., 154 f.
 Vorgod, Chr. P., Præst, II 184
 Vorgod, S., Bølling H., II 184
 Worm, Ole, Oldgranser, I 81 f.,
 III 124
 Vorup, S., Gatten H., I 47
 Vosborg, Nørre, Ulvborg S.,
 IV 20
 Voss, H. H., Korporal, II 145 148
 Vraa, Lejrskov S., II 182, III 143
 Wrangel, F., preuss. Feltmarchal.
 II 149 166 181
 Vranerup, Sest. S., II 142 162
 Vrøgum, Aal S., I 99
 Wulff, Madam I Varde, IV 82
 Zahn, M. F. C., Herredsfuld.,
 II 156
 Zythagatha se. Hansdatter
 Zythagathus se. Ølgod
 Ærø, II 40 44 68 74 80
 Æsle Klit, Aal S., I 100
 Ødis S., N. Tyrstrup H., II 42
 f., 48 81, III 82
 Ødis Bramdrup, Ødis S., II 155
 Ødsted S., Jerlev H., III 138
 Ølgod, Jens Pedersen, Præst, I 133
 Jens S. (Zythagathus),
 Mag., I 133, II 184
 — S., Øster Horne H., I 47, II
 184, IV 113 f., 128, 133
 — Kirke, I 124 ff.
 Øllholm, Langskov S., IV 142
 Øllgaard, N. E., Overl., I 52 80 f.
 Ørsted, A. S., Etatsraad, IV 10
 Øse S., Skads H., I 47, IV 57
 81 115
 Østbæk, Ølgod S., IV 120
 Østerbygaard, Vamdrup S., II 105
 Østergaard, Anders, Gaardmd.,
 III 75 f. 82 f.
 Øster Horne H., I 80, III 20, IV 78
 Østersøen, II 75

Tilføjelse.

**Side 173: Blandt tilkomne Medlemmer udenfor Amtet bliver at tilføje:
Schousboe-Jensen, Præst, Buerup (v. Jyderup).**

Medlemsantallet ved Udgangen af 1905 bliver saaledes: 528.